

UNIVERSITETET I BERGEN

Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap

AORG350

Masteroppgave

VÅR 2017

**«Men størst av alt er
kjærligheten ...»**

Susanne Aase

Forord

Arbeidet med denne masteroppgaven har vært utrolig spennende, men det har også vært veldig krevende. Diskursteori var et helt ukjent for meg, og jeg brukte mye tid på å komme inn på riktig spor. Til tider virket dette som et uoverkommelig prosjekt, men med god hjelp kom jeg meg likevel igjennom.

Aller først vil jeg takke min veileder, Thor Øivind Jensen for motiverende samtaler, gode tilbakemeldinger, og masse behjelpelig litteratur. Jeg vil også takke forskningsgruppen Politikk, nettverksstyring og innovasjon (PGI) for gode råd og masse ny lærdom.

Jeg må også rette en takk til alle venne mine som har måttet høre på at jeg klager over diskurs. Spesielt takk til mastergjengen for god moralsk støtte, fine avbrekk, og for at dere har holdt oppe humøret på lesesalen. Vi klarte det! Takk til Luna for at du har fôret meg med mat når jeg har vært altfor stresset til å huske på det selv, og for at du har dratt meg ut av rommet mitt, eller master-hulen min, og luftet meg. Og takk til Maren for generelt god stemning! Aller mest ønsker jeg å takke min venninne Caroline, ikke bare for hjelp til masteroppgaven, men også for en utrolig fin studietid. Takk for solskinn og strålende ver! :B

Sammendrag

Denne oppgaven tar for seg hvordan ekteskapsdiskursen innenfor Den norske kirke har endret seg de siste årtiene som en konsekvens av at likekjønnede fikk mulighet til å gifte seg i Norge. Den norske kirkes ekteskapsforståelse ble sterkt utfordret da regjeringen i 2007 foreslo å vedta en ny ekteskapslov som også inkluderte likekjønnede. Til da hadde kirken lenge hatt et utfordret syn på ekteskapet som en frivillig inngått ordning mellom én kvinne og én mann. Denne forståelsen ble satt på prøve ettersom kirken nå måtte ta stilling til om den ønsket å lage en ny vigselsturgi som også kunne gjelde for homofile par. Dette førte til en intens debatt som varte i over flere år, og som endte i et vedtak om å åpne for likekjønnet vigsel i kirken.

Under ekteskapsdebatten kjempet flere ulike diskurser, eller ekteskapsforståelser, om å bli den dominerende. De diskursene som spesielt gjorde seg synlige var «kjønnsparitetsdiskursen» som forsto ekteskapet som konstituert av mann og kvinne, og «kjærighet-» og «likeverdsdiskursen» som åpnet for å inkludere likekjønnede i sin ekteskapsforståelse. Selv om «kjønnsparitetsdiskursen» var veldig sterk i starten avtok den mer og mer etter hvert til fordel for de andre to. Dette viste at kjærighet i dag var blitt en viktigere faktor for ekteskapet enn kjønnsdifferanse. Det viste også at verdien om likeverd veide tyngre innenfor Den norske kirke enn tradisjon.

Innholdsfortegnelse

1. Tema og problemstilling	s.6
1.1 Innledning	s.6
1.2 Problemstilling	s.7
1.3 Historisk kontekst	s.8
1.4 Tidligere forskning	s.13
2. Teori	s.15
2.1 Et fortolkende vitenskapssyn	s.15
2.2 Arven Fra Foucault	s.16
2.3 Diskursanalyse som teori og metode	s.19
2.4 Laclau og Mouffes diskursteori	s.21
2.4.1 Kritikken av strukturalismen og teorien om mening	s.22
2.4.2 Kritikken av marxismen og teorien om det sosiale	s.25
2.4.3 Diskursteori og ekteskap	s.33
3. Metode	s.35
3.1 Metodologi	s.36
3.2 Forskningsopplegg	s.38
3.3 Valg og avgrensning av datamateriale	s.39
3.4 Hypoteser	s.40
3.5 Operasjonalisering og analyseredskaper	s.43
3.5.1 Diskursteori i bruk	s.43
3.5.2 Neumanns tre skritt for diskursanalyse	s.44
4. Analyse	s.47
4.1 Prosess	s.47
4.2 Funn	s.49
4.2.1 «Kjønnspolaritetsdiskurs»	s.50
4.2.2 «Kjærlighetsdiskurs»	s.63
4.2.3 «Likeverds-diskurs»	s.67
4.2.4 «Borgerlig institusjons-diskurs»	s.71
4.3 Drøfting	s.73
4.3.1 Testing av hypoteser	s.73
4.3.2 Diskursiv kamp	s.75

4.3.3 Politikkens konsekvenser	s.79
4.3.4 Samfunnets utvikling	s.81
4.3.5 Diskursens lagdeling	s.83
<u>5. Metodiske utfordringer og kritikk</u>	s.86
5.1 Metodiske utfordringer	s.86
5.2 Fallgruver knyttet til kilder	s.87
5.3 Refleksivitet og utfordringer med forskerens rolle	s.88
5.4 Kritikk	s.90
<u>6. Avslutning</u>	s.91
<u>Litteraturliste</u>	s.92

Kapittel 1. Tema og problemstilling

1.1 Innledning

Ekteskapssynet innenfor Den norske kirke har gjennomgått store endringer i løpet av de siste hundre årene. Tidligere handlet ekteskapet om økonomisk fellesskap og reproduksjon, hvor kvinnen tok seg av husarbeidet og barneoppdragelsen, mens mannen hadde lønnsansvaret (Det teologiske fakultet, 2007). Dette har endret seg ved at det har blitt større likestilling i samfunnet. Kvinner har blitt økonomisk selvstendige og oppnådd selvbestemmelsesrett i vesentlige livsspørsmål, som kontroll over eget seksualliv og graviditet. Ekteskapet har dermed også blitt vesentlig forandret, og fremstår i Norge i dag som et mer eller mindre bevisst og fritt valg mellom to likestilte parter, som kan velge om de ønsker å påta seg felles ansvar for barn (ibid).

Selv om ekteskapet som rettsinstitusjon anses som en borgerlig eller «verdslig» ting, har det likevel vært tillagt stor religiøs og kirkelig betydning. Ekteskapet blir av Den norske kirke sett som forankret i Guds skapervilje (ibid). En kirkelig vigsel setter ekteskapet inn i et religiøst perspektiv, med bibeltekster og forkynnelser som setter opp idealer for samlivet. Kirken hadde lenge en ekteskapsliturgi som forutsatte at ekteskapet ble inngått mellom én kvinne og én mann (ibid). Selv om ekteskapsforståelsen historisk sett hadde variert var forskjellen mellom mann og kvinne likevel en konstant betingelse. I mange år sto derfor Den norske kirkes forståelse av ekteskapet som en frivillig inngått avtale mellom to kjønn relativt stabilt og uutfordret. Dette endret seg imidlertid da Stortinget i 2008 vedtok en ny ekteskapslov som også skulle inkludere likekjønnede. Nå måtte kirken ta stilling til om den ville endre sin tradisjonelle forståelse av ekteskapet i tråd med den nye loven.

Homofilt samliv har innenfor Den norske kirke vært diskutert i mange år, med store utfordringer. Først i 1992 ble det foreslått av biskop Sigurd Osberg at Bispemøtet burde utrede spørsmålet om homofilt samliv. Frem til dette hadde all homofil praksis blitt definert som synd. I 1995 ble utredningen «*Homofile i kirken*» lagt frem for Kirkemøtet, hvor et flertall stemte for anbefalingen om å godta homofilt samliv (Den norske kirke, 2017). Det ble på samme møte likevel stemt imot at personer som lever i homofilt samliv kan inneha vigslet tjeneste som prest, diakon eller kateket. Dette vedtaket ble gjentatt da Kirkemøtet behandlet saken igjen i 1997, selv om det da var delte meninger i synet på homofiles mulighet til å påta seg stillinger i kirken (ibid). Først i 2007 åpnet Kirkemøtet for at personer i homofilt samliv

kunne ansettes i stillinger som krever vigsling (ibid). Dette synliggjorde at kirkens syn på homofilt samliv var preget av større aksept enn tidligere.

I dag anerkjenner de fleste innenfor Den norske kirke at også mennesker av samme kjønn kan elske hverandre og ønske å leve i et forpliktende samhold livet ut. Likevel er det uenighet om dette gir grunnlag for å endre kirkens tradisjonelle forståelse av ekteskapet. Den nye ekteskapsloven satte hele kirkefelleskapet på prøve, og førte til at kirken i dag lever med to ulike syn på ekteskapet: ett som ser kjønns polariteten som et avgjørende element, og ett som også inkluderer likekjønnede.

Jeg ønsker i min oppgave å se på hvordan ekteskapsforståelsen innenfor kristne miljøer har endret seg siden regjeringens lovforslag i 2007. Hvilken rolle har spørsmålet om likekjønnet vigsel hatt på hvordan kirken i dag forstår og snakker om ekteskap? Og hvilke sosiale konsekvenser får denne ekteskapsforståelsen for homofiles samliv?

1.2 Problemstilling

Få saker har skapt så mye oppmerksomhet og følelser innenfor Den norske kirke som debatten om likekjønnet ekteskap. Den nye ekteskapsloven utfordret hele kirkens ekteskaps syn og satte i gang en opphetet debatt om hvordan kirken skulle forstå ekteskapet. I hovedsak gikk debatten ut på om likekjønnede skulle inkluderes i denne forståelsen eller ikke.

Jeg skal i min oppgave benytte meg av diskursanalyse for å forsøke å avdekke hvilke ekteskapsdiskurser som har vært gjeldende i Norge innenfor ulike kirke- og trossamfunn de siste årene. Veldig kort forklart vil diskurser her representere forskjellige måter å snakke om og forstå den sosiale verden på. De vil være ulike virkelighetsoppfattelser som kan illustreres gjennom mønstre i språket, og diskursanalyse handler om å undersøke nettopp disse meningsdannende mønstrene. Jeg ønsker spesielt å se på hvilke diskurser om ekteskap som kom til syne i lovgivningsprosessen frem mot den nye ekteskapsloven av 2008, og mot Kirkemøtets vedtak om å la homofile vies i kirken i 2016. Hvordan snakkes det om ekteskap i kirken i dag, og hvordan har dette endret seg? Hva er de sentrale, og ikke minst konkurrerende diskursene, og hvilken rolle spiller homofili i disse?

Problemstillingen for oppgaven min vil ut i fra disse spørsmålene være: «Hvilke ekteskapsdiskurser har vært sentrale innenfor Den norske kirke de siste tiårene, og hvordan har forholdet mellom den endret seg?» Her håper jeg å finne hvilke forskjellige

virkelighetsoppfattelser som har vært gjeldende, om det har vært kamp mellom dem, og hva som har vært de sosiale konsekvensene av at den ene eller den andre diskursen har dominert.

Jeg skal ta utgangspunkt i offentlige styringsdokumenter hentet fra regjeringen og kirkens hjemmesider og supplere med avisartikler. Dette vil ikke gi et komplett bilde av hvilke ekteskapsdiskurser som finnes innenfor Den norske kirke, men vil likevel gi et innblikk i noen av de mest sentrale.

1.3 Historisk kontekst

Den 16.05.2007 sendte Barne- og likestillingsdepartementet ut på høring et forslag om felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par. Dette forslaget innebar også endringer i blant annet ekteskapsloven, adopsjonsloven, bioteknologiloven og barneloven, i tillegg til at partnerskapsloven skulle oppheves. Formålet med forslaget var å sikre lesbiske og homofiles rettigheter, og å motarbeide diskriminering. Med en ny ekteskapslov skulle likekjønnede oppnå samme rettigheter som ekteskap mellom ulikekjønnede (Kirkemøtet, 2007). Forslaget, med høringsfrist 1.september 2007, mottok flere svar fra høringsinstanser tilknyttet kristne miljøer, hvor de aller fleste var svært negative til forslaget. Nesten alle høringssvarene påpekte at de støttet formålet med forslaget, men at homofile og lesbiskes rettigheter best ville kunne ivaretas gjennom partnerskapsloven. De mente det ville være uheldig om regjeringens forslag vant igjennom fordi dette brøt med deres grunnleggende teologiske forståelse av ekteskapet som et forhold mellom mann og kvinne. Det tok ifølge flere av høringsuttalelsene heller ikke hensyn til barns rettigheter (Kirkemøtet, 2007).

Selv om det var et flertalls- og et mindretalls syn i Kirken, var altså de fleste høringsinstansene imot regjeringens høringsforslag. På grunnlag av dette vedtok Kirkemøtet å fastholde ekteskapet som det forpliktende og offisielt inngåtte forholdet mellom mann og kvinne. Kirkemøtet påpekte at ekteskapets er en samfunnsordning som gir rettslige rammer rundt en mann og en kvinnes samliv, ivaretar barn og regulerer familielivet. Ekteskapet forstås her som en institusjon med funksjoner både for enkeltmennesket og for samfunnet, blant annet å videreføre menneskeslekten (Kirkemøtet, 2007).

Vedtaket gikk allikevel igjennom på Stortinget, og fra 1. januar 2009 ville også homofile og lesbiske kunne inngå ekteskap (Bispemøtet, 2013). For Den norske kirke fikk ikke den nye ekteskapsloven noen umiddelbare konsekvenser annet enn at det her ikke var mulighet for

prester å vie likekjønnede par. Dette ble presisert gjennom §16 i Ekteskapsloven hvor det sto at ekteskap er ugyldig dersom prest i Den norske kirke ikke har fulgt liturgi fastsatt av Kirkemøtet (Kirkerådet, Mellomkirkelig råd, Samisk kirkeråd, 2016). Kirkemøte måtte altså fastsette en egen liturgi for likekjønnede ekteskapsinngåelser dersom prester skulle kunne gjennomføre slike inngåelser. Det store spørsmålet ble dermed om Kirken ønsket en slik liturgi (Bispemøtet, 2013).

Kirken sto nå ovenfor en situasjon hvor samfunnets ekteskapslov ikke sammenfalt med den kristne forståelse av ekteskapet. På det tidspunktet forutsatte den gjeldende liturgien for ekteskapsinngåelse og forbønn for borgerlig inngåtte ekteskap at ekteskapet inngås mellom en kvinne og mann. Det ble diskutert mye om hvorvidt Kirken skulle utvikle liturgiske ordninger for vigsel eller forbønn av likekjønnede par, men i første omgang endte saken med at Kirkemøtet ba Bispemøtet om en helhetlig og teologisk utredning av kirkens ekteskapsforståelse (Kirkerådet, Mellomkirkelig råd, Samisk kirkeråd, 2016). Bispemøtet behandler saker til Kirkemøtet og kommer med en uttalelse om dem, før de sendes videre til Kirkerådet. Kirkemøtet har myndighet til å fastsette liturgier, mens Kirkerådet har ansvar for alt forberedende og iverksettende arbeid på vegne av Kirkemøtet. Bispemøtet satte etter oppfordring av Kirkemøtet derfor ned et utvalg i 2009 som skulle utrede den evangelisk-lutherske ekteskapsforståelsen og andre spørsmål knyttet til samlivsetikk (Bispemøtet, 2013).

I 2012 gikk flere prester inn for å ordne en underskriftskampanje for å få til en vigselriturgi for likekjønnet ekteskap. Årsaken til dette var at Bispemøtets preses, Helga Haugland Byfuglien, fortalte at utvalget som skulle utrede ekteskapsforståelsen måtte utsette avgjørelsen om kirkelig vigselriturgi til høsten. Underskriftskampanjen ble kalt «Ja til vigselriturgi for likekjønnede ekteskap!». Som en motreaksjon til dette startet prest Øivind Benestad i MorFarBarnstiftelsen sitt eget opprop, nemlig underskriftskampanjen «Nei til vigselriturgi for likekjønnede ekteskap!» (Søgne, 2012).

Den 11.februar 2013 overleverte Bispemøtet sin innstilling «Sammen, samliv og samordninger i et kirkelig perspektiv» til Bispemøtet. Utvalget hadde delte meninger om vigsel av likekjønnede. Et flertall (6 medlemmer) ønsker at kirken skulle åpne for en slik vigsel. I tillegg ville 7 medlemmer fastsette en ordning for forbønn for borgerlige inngåtte likekjønnede ekteskap. Mindretallet avviste derimot både likekjønnet vigsel og forbønnshandling (Bispemøtet, 2013). På bakgrunn av Bispemøtets flertall kom Presteforeningens sentralstyre den 11.desember med en uttalelse om at kirken måtte starte arbeidet med en vigselriturgi som også ga likekjønnede mulighet til å gifte seg. Dette var

ifølge dem en logisk konsekvens av Bispemøtets standpunkt (Den norske kirke, 2017).

På bakgrunn av denne utredningen kunne Bispemøtet danne en egen uttalelse som de overleverte til Kirkerådet. Denne ble kalt «Ekteskapet i et evangelisk-luthersk perspektiv» og besto av en flertallsside på 8 biskoper og en mindretallsside på 4. Bispemøtets flertall fant at det «ikke er tilstrekkelig læremessig grunnlag for å avvise at homofile kan ordne sitt samliv etter dagens ekteskapslovgivning i Norge. Flertallet konkluderer derfor med at det er tilstrekkelig læremessig grunnlag for å utvikle en liturgisk ordning som gir likekjønnede par anledning til å bli viet i Den norske kirke.» (Kirkemøtet, 2014). Mindretallet mente derimot at det ikke var nok læremessig grunnlag for å innføre en slik liturgi. Bispemøtet erkjente at uenigheten om kirkelig vigsel av likekjønnede angikk selve forståelsen av ekteskapet, men verken mindretallet eller flertallet fant imidlertid denne uenigheten av en slik karakter at det gudstjenestelige og sakramentale fellesskapet i Den norske kirke måtte brytes. (Kirkerådet, Mellomkirkelig råd, Samisk kirkeråd, 2016). For å bevare samholdet i kirken anbefalte flertallet i Bispemøtet derfor en mellomløsning der det ikke skulle utarbeides en felles liturgi, men heller utarbeides en forbønnsliturgi for homofile som gifter seg borgerlig (Kirkemøtet, 2014). Denne løsningen ville ifølge Bispemøtet synliggjøre at kirken var felles om å anerkjenne at staten gir homofile og lesbiske par rettigheter til vern om sitt samliv (ibid).

Denne saken ble fremmet for Kirkemøtet og drøftet på deres møte den 20.-21. februar 2014. Under møtet kom det frem at Kirkemøte ville fastholde en ekteskapsforståelse som innebar at ekteskapet var et forhold mellom kvinne og mann. I saksdokumentene står det: «Kirkemøtet viser til de ulike oppfatningene som kommer til uttrykk i Bispemøtets uttalelser og tar til etterretning at det finnes to teologiske forankrede syn på kirkelig vigsel av likekjønnete par.» (ibid). Og videre: «På grunnlag av Bispemøtets delte uttalelse i «Ekteskapet i et evangelisk-luthersk perspektiv» (BM 16/13) finner ikke Kirkemøtet at det er tilstrekkelig grunnlag til å endre Den norske kirkes ekteskapsforståelse. Kirkemøtet fastholder tidligere vedtak som innebærer at ekteskapet er et forhold mellom én mann og én kvinne.» (ibid). Forslaget fikk 9 stemmer og ble vedtatt. Forslaget om å utarbeide ny liturgi for forbønn falt, med knapt flertall (ibid).

Behandlingen av Bispemøtets innstilling endte altså med at Kirkemøtet valgte å ikke gå inn for å vie likekjønnede for å bevare kirkens enhet. Kirkemøtet viste til den enstemmige delen av Bispemøtets uttalelse om at uenigheten ikke var av en slik karakter at den rokket med forståelsen av evangeliet eller menneskers verd, og derfor ikke var kirkesplittende. Dette førte til kritikk fra mange, og til at Den norske kirke mistet rekordmange medlemmer (Solberg,

2015). Også innsamlerne av underskrifter under parolen «Ja til vigselsturgi for likekjønnet ekteskap!» kritiserte biskopene for å behandle «kjærlighet som et forhandlingskort.» (Andersen, Hauge, Lockertsen, 2013). Etter Kirkemøtets vedtak varslet tre delegater fra Kirkemøtet at de ville organisere et nettverk for alle som støtter homofil vigsel, 37 delegater underskrev en protokolltilførsel der biskopene ble bedt om å ta grep for å finne en løsning for å kunne praktisere to syn i kirken, mens flere, blant annet Normisjons generalsekretær Anne Birgitta Langmoen Kvelland, tok til orde for at kirken burde gi fra seg vigselstretten (Opheim, 2014a).

Biskopenes mellomløsning førte også til at organisasjonen Åpen Folkekirke ble opprettet, med formål om å stille lister til kirkevalget i 2015. Åpen Folkekirke, under ledelsen av Sturla Stålsett (professor ved Menighetsfakultetet, tidligere generalsekretær i Kirkens Bymisjon) ønsket å jobbe for åpenhet og likeverd i kirken, og deres valgprogram sa blant annet: «Vi ønsker en kirke som åpner for at likekjønnede par kan vies i kirken.» (Moxnes, 2015). Som en motsats på dette startet Øivind Benestad organisasjonen Levende Folkekirke, som ikke ønsket at kirkens ekteskapsyn skulle endres (Reindal, 2014).

Kirkevalget i 2015 skulle velge inn medlemmer til landets bispedømmeråd, som ville bli representanter på Kirkemøtet. Dette valget kunne dermed sikre seier for likekjønnet vigsel. Åpen folkekirke stilte som nevnt med egne lister til dette valget, som førte til at det ble to fraksjoner med lister over anbefalte kandidater til kirkevalget. Åpen Kirkegruppe ønsket likekjønnede velkommen til å gifte seg i kirken, noe de mente var viktig for å hindre diskriminering av denne gruppen (Rekaa, 2015). Benestad anbefalte derimot kandidater som ikke ville endre læren om ekteskapet, eller gå inn for det han kalte «planlagt farløshet og morløshet». Han støttet Bispemøtets utsagn fra 1997 som sa at å sidestille ekteskapet mellom kvinne og mann med likekjønnet samliv var kirkesplittende vranglære (Leer-Salvesen, 2011). Kirken hadde nå altså to syn på spørsmålet om homofilt ekteskap.

Kirkevalget i 2015 endte med flertall for delegatene som ønsket å vie homofile i kirken. 61 delegater var for, mens 35 var mot. (Wallenius, 2015). Umiddelbart etter kirkevalget sendte Bispemøtet et brev til Kirkerådet med anmodning om at det forberedes en sak som til Kirkemøtet 2016 om likekjønnet vigsel. Her påpekte Bispemøtet at Kirken måtte erkjenne at det var to syn på saken som ikke lot seg forene, og at en måtte akseptere at andre mener noe annet. Derfor ønsket Bispemøtet at det skulle gjøres et nytt vedtak om saken hvor denne

erkjennelsen la grunnlaget (Bispemøtet, 2015). Dette brevet ble lagt frem for Kirkerådets møte 16.-18.september, som vedtok at saken skulle settes på sakslisten for Kirkemøtet. Etter kirkevalget i 2015 var det stor grunn til å tro at det ville bli flertall for å innføre en liturgi for likekjønnet vigsel. På sitt møte 26.-30. oktober drøftet derfor Bispemøtet spørsmålet om kirkelig vigsel for likekjønnede par, og utarbeidet et konkret vedtaksforslag til Kirkemøtet 2016 (Den norske kirke, 2015).

Bispemøtets forslag var ment å være samlende, og ivareta begge syn i saken. Selv om Bispemøtet var enstemmig om vedtaket innebar dette likevel at flere av biskopene gikk inn for en løsning de egentlig var imot for å holde kirken samlet (Holbek, 2015). Innholdet i vedtaksforslaget gikk ut på at det i tillegg til den eksisterende liturgien skulle utarbeides tilsvarende liturgier både for ekteskapsinngåelse mellom par av samme kjønn og forbønn for borgerlig inngått likekjønnet ekteskap. Forslaget anerkjente at et mindretall i Kirkemøtet ikke ønsket en slik vigsel, men at disse likevel tok hensyn til flertallets valg. Liturgiene skulle innføres som ordinære liturgiske ordninger og gjøres gjeldende i hele Den norske kirke. Prester skulle likevel ha frihet til å velge om de ville benytte seg av disse liturgiene. På denne måten skulle begge ekteskaps synene bevares (Den norske kirke, 2015).

I første omgang ble det stor debatt på Kirkerådet om Bispemøtets forslag. Noen støttet forslaget, mens andre ikke ville godta det fordi det stred imot deres ekteskapsforståelse. Åpen Folkekirke på sin side gikk imot forslaget fordi de ønsket kun én liturgi som kunne brukes av alle (Holbek, 2016a). Som et kompromiss godtok Åpen Folkekirke at det skulle være to liturgier, en tradisjonell, og en ny som likekjønnede kunne benytte, men at sistnevnte kunne brukes av alle par (Jordheim, 2016). I sin annengangsbehandling av saken valgte Bispemøtet å støtte Åpen Folkekirkes kompromissforslag, og la dette frem for Kirkerådet (ibid). Kirkerådet drøftet saken og ga til slutt sin tilslutning til forslaget om å utarbeide en ny vigsel-liturgi for likekjønnede (i tillegg til dagens liturgier), som kunne brukes overfor alle par (NTBtekst, 2016a). Kirkerådet vedtok dermed å fremme Bispemøtets forslag på Kirkemøtet i 2016 (Den norske kirke, 2016a).

På Kirkemøtet den 11.april 2016 avgjorde et stort flertall av Kirkemøtes medlemmer at Den norske kirke skulle få en liturgi for vielse av likekjønnede par (Den norske kirke, 2016b). Før denne nye liturgien kunne vedtas på Kirkemøtet i 2017 ble den behandlet i Nemd for gudstjenesteliv og i Kirkerådet, før den ble sendt ut på høring i perioden 16.juni-8.september

2016. Flere biskoper og bispedømmeråd ga i sine svar uttrykk for at de i hovedsak ikke ønsket en slik liturgi fordi den brøt med deres forståelse av ekteskapet (Den norske kirke, 2016c). Høringsrunden bekreftet likevel i hovedsak at forslaget svarte godt til Kirkemøtets vedtak. Noen få endringer ble gjort i Bispemøtets behandling, før liturgien ble fremmet som forslag på Kirkemøtet. Biskopene var fortsatt uenige om den nye vigselsturgien burde anbefales, men den ble likevel oversendt.

Kirkerådet gikk igjennom liturgien og anbefalte Kirkemøtet å vedta «Ordning for vigsel 2017» og «Ordning for forbønn for borgerlig inngått ekteskap 2017». Ordningene kunne benyttes av alle par, også ulikekjønnede. I tillegg anbefalte de Kirkemøtet å videreføre «Ordning for vigsel for 2003» og «Ordning for borgerlig inngått ekteskap 2003» (Kirkemøtet, 2017a). Den nye liturgien ble vedtatt på Kirkemøtet 30. januar 2017, med 83 av 112 stemmer. Denne ble gjort gjeldende for hele Den norske kirke, og kunne fra 1. februar 2017 benyttes i tillegg til liturgien fra 2003. På denne måten ble begge syn på likekjønnet ekteskap gitt rom i Kirken (Kirkemøtet, 2017b).

Etter Kirkemøtets vedtak var veldig mange prester glade for at ekteskapet nå kunne åpnes for alle, som en ramme rundt kjærligheten. Andre prester vurderte derimot å slutte i sine stillinger. 190 prester meldte seg helt ut av kirken, blant annet Øivind Benestad fra Levende Folkekirke, og rundt 300 prester signerte et opprop som ga uttrykk for deres syn på ekteskapet som en ordning for mann og kvinne begrunnet i Bibelen (Roksvåg, 2016).

1.4 Tidligere forskning

I min oppgave har jeg hatt stor nytte av tidligere forskning både om ekteskapets utvikling i Norge, om holdninger til homofili, og generelt om bruk av diskursanalyse. For å trekke frem noe lærte jeg mye Ingvill Størksens hovedoppgave i sammenlignende politikk ved Universitetet i Bergen. Denne oppgaven, kalt «En komparativ analyse av verdiendringer og meningskoalisjoner bak vedtaket av partnerskapsloven i Danmark og Norge», lærte meg mye historisk om vedtaket om partnerskapsloven. Det ga meg også forståelse for hvordan verdiendringer ligger til grunn for lovendringer, som er relevant for min oppgave. Størksens hovedoppgave forsøker å undersøke hva som lå bak den politiske viljen til å vedta partnerskapslover Norge og Danmark. Hvilke verdier spilte inn, og hvilken betydning fikk endringen av forståelsen av homofili for vedtaket? (Størksen, 2000)

Konklusjonen i oppgaven var at vedtaket av partnerskapslovgivning i Norge og Danmark skyldtes endringer i synet på homoseksualitet, og i hvilket verdisyn homofile ble møtt med. Definisjonen av begrepet homoseksualitet har endret seg, ettersom en har forandret syn på homoseksualitetens årsaker, og ettersom det anses som mer akseptabelt. En har fått en forståelse for homofili som noe medfødt og naturlig, og en vilje til å forstå homofile som likeverdig heterofile. Dermed har en også fått ett ønske om å juridisk beskytte homofile parforhold, og det var dette som var den bakenforliggende faktoren som ga flertall for å vedta partnerskapslovgivningen (Størksen, 2000). Homofile ble ikke lenger ansett som en trussel mot samfunnet, men mer som ofre for samfunnets urettferdige behandling. De trengte juridisk beskyttelse av sitt samliv på samme måte som heterofile, og dette skulle sikres gjennom partnerskapsloven. Denne oppgaven benytter ikke diskursanalyse som metode, men gir likevel nyttig innsikt i holdningsendringer knyttet til homofili. Den gir også en forståelse av hvor viktige disse holdningsendringer er for politikkutfall.

I tillegg til denne oppgaven fikk jeg også bruk for oppgaven «Den spesielle utfordringen. En diskursanalyse av hvordan kategorien langtidsmottaker av sosialhjelp konstitueres i kvalifiseringsprogrammet i Nav» av Heidi Moen Gjersøe. Denne tok vel og merke for seg et helt annet tema enn mitt, men bidro likevel med en forståelse av Ernesto Laclau og Chantal Mouffes teorier om diskursiv makt, og hvordan disse kunne brukes i praksis. Deres diskursteori er den samme jeg skal benytte meg av i min oppgave. Gjennom diskursanalyse forsøkte Gjersøe å undersøke hvordan langtidsmottakeren konstitueres som en spesiell utfordring innenfor NAV (Gjersøe, 2009). Dette ga meg et innblikk i diskursive konflikter, og hvordan resultatet av disse får handlingsbetingende konsekvenser. Det lærte meg også masse om forholdet mellom teori og metode innenfor diskursanalyse.

Kapittel 2. Teori

2.1 Et fortolkende vitenskapssyn

Det finnes mange definisjoner både på diskurs og diskursanalyse, men felles for alle er et fortolkende utgangspunkt. Dette kommer jeg tilbake til senere under metodekapittelet, men en gjennomgang er nyttig her også. Diskursanalyse følger det sosialkonstruktivistiske poeng om at vår kunnskap om verden er sosialt konstruert gjennom diskursiv praksis. Tanken om at «virkeligheten» slik den fremstår for oss er «sosialt konstruert» retter et kritisk blikk mot tidligere forståelser av kunnskapsutvikling, og om hva som former vår kunnskap (Gåsemyr, 1998:113). Sosialkonstruktivismen stiller spørsmålsteget ved naturvitenskapens antakelse om at kunnskap er basert på objektiv, upartisk observasjon av samfunnet. I stedet ses all kunnskap om sosiale fenomener som subjektive konstruksjoner, som dermed vil være historisk og kulturelt spesifikke (ibid:113). Virkeligheten er et produkt av vår egen skapelse. Vi ser ikke bare verden på en objektiv og direkte måte, men fortolker den gjennom vårt sinn. Folk ser de samme tingene på forskjellige måter, ettersom de har ulike sosiale og kontekstuelle forutsetninger. Individuelle karakteristikk, som alder og kjønn, og sosiale karakteristikk som kultur og tidsepoke, gjør at folk fortolker eller oppfatter ting forskjellig. Mens naturalismens vitenskapelige forskning baserer seg på å finne objektiv, falsifiserbar sannhet om virkeligheten, åpner sosialkonstruktivismen for mulighet for flere verdener, ettersom folk har forskjellige subjektive opplevelser av denne (Knutsen og Moses, 2007:7-9).

En kan altså ikke komme frem til nøytral kunnskap om verden uavhengig av observatøren. Folk tolker verden på sin måte, og er med dette med på å konstruere den. Dersom noe fremstår som meningsfullt eller ekte for en person, vil dette kunne påvirke personens oppførsel, og dermed ha ekte konsekvenser. Vi former altså virkeligheten rundt oss, samtidig som vi også selv formes av den. Våre handlinger avhenger av vår forståelse av hva vi opplever som sant, og diskursanalyse er opptatt nettopp av de sosiale konsekvensene av diskursive konstruksjoner (ibid:7-9). Et viktig premiss for et fortolkende vitenskapssyn er altså at *mening* (ideer, oppfatninger og forståelse) ligger til grunn for *handling*. I sammenheng med diskurs forstås dette som at mening skapes og opprettholdes gjennom språklig kommunikasjon, og at en derfor må analysere språket for å finne de gjeldende ideene og oppfatningene (Bratberg, 2014:32). Diskursanalysen fokuserer dermed på hvordan bestemte virkelighetsrepresentasjoner skapes, opprettholdes og utfordres gjennom språket. Men diskursanalysen ser, med sitt fortolkende utgangspunkt, analyseresultatene sine kun som

midlertidige, og som subjektivt preget (ibid:33). De dominerende virkelighetsoppfatningene vil ikke kunne bidra med noen objektiv sannhet om virkeligheten, ettersom de kun er midlertidige, subjektive oppfattelser av den. Man kommer altså ikke frem til noen «ekte» sannhet om hvordan virkeligheten faktisk er, slik som forskning innenfor naturvitenskapen hevder å gjøre. I tillegg vil en heller ikke komme med noe endelig sannhet om hvordan selve oppfatningene på et område er konstruert, ettersom det kun finnes forskeres konkurrerende tolkninger av dem, og ingen objektive svar (ibid:34).

Ulike virkelighetsoppfattelser opprettholdes altså gjennom språk, og fører til bestemte handlinger. Men analysen av dominerende virkelighetsoppfatninger preges av at en kun kan komme frem til midlertidige resultater, ettersom disse endres over tid. Ulike virkelighetsrepresentasjoner har vært gjeldende i ulike epoker, og vil endre seg ettersom våre forståelser gjør det. I tillegg er en faktor for diskursanalysen at et samfunnsområde ofte er forbundet med flere ulike diskurser som konkurrerer om å komme med gjeldende betydningstilskrivelse. Hver av diskursene bringer med seg ulike ideer og anbefalinger, som fører til motsetninger på et område. Det finnes altså ikke en enkelt beskrivelse av virkeligheten, men flere tolkninger som konkurrerer om hegemoni (ibid:34).

Den franske filosofen Michel Foucault var en av de første til å ta i bruk en sosialkonstruktivistisk tilnærming om verden som sosialt skapt. Han fokuserte spesielt på forholdet mellom makt og kunnskap, men også på diskursanalysens rolle i studiet av hvordan våre kollektive forståelser av et fenomen endrer seg over tid. Foucault så vår forståelse av fenomener som formet gjennom språket, gjennom måten de defineres i relasjon til hverandre (ibid: 46-47). Foucaults tanker om språk, diskurs og makt har hatt stor betydning for Laclau og Mouffes «diskursteori» som jeg skal benytte meg av i denne oppgaven.

2.2 Arven fra Foucault

Michel Foucault regnes som en av 1900-tallets mest innflytelsesrike tenkere innenfor samfunnsvitenskapen, og var den som for alvor tok i bruk diskursanalyse som metode. Nesten alle diskursanalytiske retninger har røtter i Foucaults arbeid, selv om de gjerne bryter med forskjellige deler av hans teori (Jørgensen og Philips, 1999:21). Tradisjonelt sett deler man Foucaults arbeid inn i en tidlig «arkeologisk» fase, og en senere «genealogisk», selv om de egentlig overlapper. Hans teorier om diskurs tilhører den arkeologiske fasen, hvor fokuset var på å avdekke reglene for hvilke utsagn som ble akseptert som meningsfulle og sanne innenfor

en bestemt historisk epoke (Jørgensen og Philips, 1999:22). Hvilke forståelser er dominerende, og hva anses som riktig og galt å si?

For Foucault var studiet av utsagn av størst interesse for diskursanalyse, men ikke språkanalyse i tradisjonell forstand. Et utsagn er en rekke tegn som i en kontekst bestemt sammenheng er med på å danne mening. Mens lingvistikken analyserer setninger, må diskursanalysen studere kontekstbaserte utsagn. Disse kan også være ikke-verbale, ved at mening kommer til uttrykk i institusjoner eller atferdsmønstre. Analysen innebærer å avdekke hvilke utsagn som brukes om et bestemt fenomen, hvor ofte de gjentas, og deres fellestrekk. Hva som blir sagt og ikke om et fenomen reguleres av diskursen, hvor talen underlegges mekanismer som gjør noen utsagn mer sannsynlige enn andre (Gåsemyr 1998:16). Foucault fulgte det generelle sosialkonstruktivistiske premiss om at vitenskap ikke bare er en avspeiling av virkeligheten, men at sannhet vil være en diskursiv konstruksjon. Det finnes ingen objektiv sannhet, men heller diskurser, eller virkelighetsforståelser, som setter grenser for hva som gir mening, og regler for hva som til enhver tid regnes som sant og usant (Jørgensen og Philips, 1999:22).

Ifølge Foucault er vår forståelse av verden konstruert i, eller gjennom diskurser, som vil endre seg gjennom historien. Han mente at hver dominerende sannhet har sin epoke; de er egne kunnskapsregimer i forskjellige tider. Sannhet må ses i historisk kontekst, fordi historiske forhold kan være med på å endre hva som anses som sant til enhver tid. Kunnskap er altså historisk betinget ifølge Foucault, og han mente disse forskjellige kunnskapsregimene bidro med ulike regler for hva som anses som akseptabelt å uttale, og hva som var utenkelig i ulike epoker. Hans formål var å avdekke strukturen i kunnskapsregimene (ibid:22). Man har uendelige utsagnsmuligheter, men likevel er det relativt gjentakende og like utsagn som benyttes innenfor et bestemt område. Man velger altså bort utallige andre utsagn, som en ikke ville finne på å bruke, og som heller ikke ville blitt ansett som meningsfulle. Dette er fordi historiske regler for diskursen setter grenser for hva man overhode kan si (ibid:22).

Et eksempel kommer fra Foucaults arbeid *Galskapens historie i opplysningens tidsalder*, hvor han ser på hvordan vår forståelse av galskap har endret seg historisk. Måten vi forstår og tolker galskap på har ikke vært det samme til alle tider. Definisjonen av galskap er en sosial konstruksjon, hvor vi kollektivt velger hva som anses som normalt, og hva som bryter med det. Men grensen for normalitet har endret seg over tid, med ulike kriterier for hva som må til for å få diagnosen som gal. Ifølge Foucault skjer det ikke bare endringer ettersom man gjør nye oppdagelser innenfor medisin og psykologifaget, men først og fremst dreier det seg om at

dominerende kunnskapsregimer har hatt hegemoni i hver sin tidsepoke. Den rådende kunnskapen i en gitt periode fører til at ulike oppfatninger har vært gjeldende (ibid:47).

Foucault identifiserer kun ett kunnskapsregime i hver historiske epoke, mens de fleste diskursanalytikere i dag ser at forskjellige diskurser eksisterer parallelt med hverandre, eller kjemper mot hverandre om retten til å avgjøre hva som er sant og usant (ibid:22). De følger likevel hans syn på diskurser som noe forholdsvis regelbundet, og som grensesettende for meningsdannelse. De fleste diskursanalytiske tilganger viderefører også hans idé om at sannhet skapes diskursivt, gjennom våre virkelighetsforståelser, og deres sosiale konsekvenser (ibid:22).

Foucault utviklet senere, i sitt genealogiske arbeid, en teori om forholdet mellom *makt* og *kunnskap*. Her ses ikke makt som noe aktører utøver over andre, eller som tilhører bestemte individer, grupper eller institusjoner. Det blir ikke utøvd over passive subjekter, men er heller spredt over forskjellige sosiale praksiser. Makt skal ifølge Foucault ikke ses som noe utelukkende undertrykkende, eller negativt, men heller som noe skapende og produktivt (ibid:22). Makt produserer kunnskap og konstituerer diskurser, og er dermed med på å overhodet skape det sosiale. Vår sosiale omverden skapes, og gjøres meningsfull, gjennom makt, ved at det skaper den kunnskapen vi har, våre identiteter og de relasjonene vi har til hverandre som individer eller grupper. Makt er en kraft som fører til at omverdenen ser ut på bestemte *måter*, og kan italesettes deretter, mens andre muligheter utelukkes. Denne kraften vil dermed være en positiv mulighetsbetingelse for det sosiale, men også begrensende (Jørgensen og Philips, 1999:23).

Foucaults sammenkobling av makt og kunnskap ses i sammenheng med hvordan diskurser er med på å skape et bestemt bilde av, og kunnskap om, vår virkelighet, og som videre vil få sosiale konsekvenser. Kunnskap, altså hva vi vet om verden, blir ifølge Foucault både styrende og ekskluderende, ved at den dominerende tenkemåten i en epoke former vår forståelse og setter rammer for handling og tale (ibid:24).

Som vi skal se blir Foucaults syn på diskurs og makt videreført i Laclau og Mouffes diskursteori, som jeg skal ta utgangspunkt i. Diskursteorien henter inspirasjon fra Foucault både når de forklarer hvordan makten i moderne samfunn er situert i diskurser, hvordan mennesket disiplineres, og hvordan diskurser reguleres og kontrolleres. Men før vi ser på innholdet i diskursteorien skal vi se på noen grunnleggende tanker fra den strukturalistiske

språktradisjonen som har relevans for teoriens oppfattelse av språket som virkelighetskonstituerende system.

2.3 Diskursanalyse som teori og metode

Det finnes som nevnt flere definisjoner på diskurs, men gjennomgående viser det til idé om at språket er strukturert i forskjellige mønstre, som vi følger når vi snakker og handler innenfor sosiale domener. «Diskursanalyse» vil tilsvarende være analysen av disse mønstrene (Jørgensen og Philips, 1999:9). Dette er en veldig generell definisjon, som hverken avklarer hva en diskurs er, eller hvordan man faktisk analyserer dem. For å finne svar på dette må en studere mer utfoldende teorier og metoder for diskursanalyse, men akkurat som med diskursbegrepet, så er diskursanalyse et mangfoldig begrep. Ulike posisjoner bidrar med forskjellige definisjoner, men jeg skal ta utgangspunkt i Winther Jørgensen og Louise Philips definisjon av diskurs som *en bestemt måte å snakke om og forstå verden* (ibid:9).

Diskurser vil være representasjoner av virkeligheten som vi skaper ved hjelp av språket. Det finnes flere forskjellige tilganger til analyser av disse, men jeg skal ta utgangspunkt i Ernesto Laclau og Chantal Mouffes «diskursteori». Typisk for de ulike diskurstilgangene er at de, som Foucault, deler det samme sosialkonstruktivistiske utgangspunkt om at våre måter å snakke på ikke nøytralt avspeiler vår omverden, våre sosiale relasjoner og identiteter, men at våre talemåter aktivt er med på å skape og forandre disse (ibid:9).

Språklige representasjoner er altså ikke bare enkle avspeilinger av en allerede eksisterende virkelighet, de bidrar også til å skape denne virkeligheten. Dette betyr ikke at det ikke finnes en fysisk virkelighet, men at den kun får mening gjennom diskurs (ibid:17). For eksempel vil en oversvømmelse være et materielt faktum som vil kunne finne sted uavhengig av menneskers tanker og tale om den. Men når folk forsøker å sette hendelsen inn en meningsgivende sammenheng er den ikke lenger utenfor diskurs. Mange vil knytte oversvømmelsen sammen med kategorien «naturfenomen», og forklare den via en meteorologisk diskurs, enten som et resultat av usedvanlig store mengder nedbør sent på året, eller som en global konsekvens av drivhuseffekten. Andre igjen vil kunne se oversvømmelsen som et utslag av guds vrede, enten som en straff for folks syndige levemåte, eller som et varsel om verdens undergang (ibid:18).

Oversvømmelsen som begivenhet kan altså tilskrives mening ut fra mange forskjellige diskurser eller perspektiver, og disse vil gjøre at ulike handlinger blir ansett som mulige og relevante i situasjonen. Diskursiv forståelse får dermed sosiale konsekvenser (ibid:18). Språket vil dermed være noe mer enn en informasjonskanal som hjelper oss å kommunisere den sosiale verden, det vil også være med på å *konstituere* den (ibid:18). Det foregår en kamp på det diskursive nivå for å komme med den dominerende virkelighetsdefinisjonen, og denne kampen vil både være med på å forandre og reprodusere sosiale virkelighet (ibid:18).

Oppfattelsen av språket som et virkelighetskonstituerende system har sine røtter i den strukturalistiske språktradisjonen inspirert av Ferdinand de Saussures ideer fra starten av 1900-tallet. Saussure mente at vi tilla verden mening gjennom sosiale konvensjoner, hvor bestemte ting forbindes med bestemte tegn. For eksempel har ordet «hund» ingen naturlig forbindelse med det dyret vi referer til med ordet. Likevel forstår vi hva folk mener med «hund», fordi vi har lært oss at ordet «hund» referer til det firbente dyret som sier «voff» (ibid:19). Enkelte tegns betydning kommer ifølge Saussure fra deres relasjon til andre tegn: Et tegn får sin spesifikke verdi ved å være forskjellig fra andre tegn. Ordet «hund» er for eksempel forskjellig fra ordene «katt» og «mus», og fra «hånd» og «hulk». Ordet «hund» befinner seg altså i et nettverk, eller en struktur av andre ord det er forskjellig fra, og det er i kraft av denne at ordet «hund» får sin mening (ibid:19).

Poststrukturalismen har senere videreført tanken om at tegn ikke får deres betydning fra virkeligheten, men fra hverandre i et strukturelt nettverk. Den forlater derimot oppfattelsen av språket som en total og uforanderlig struktur (Jørgensen og Philips, 1999:19). I Saussures teori fikk tegnene som sagt deres mening ved å være forskjellige fra andre tegn. Her kan man tenke seg språkets struktur som et fiskenett hvor et tegn har sin plass som en av knutene i nettet. Knuten holdes fast på sin plass gjennom dens avstand til de andre knutene i nettet, altså gjennom sin avstand til andre tegn. Strukturalismen hviler på en antakelse om at tegnene en gang for alle står i et bestemt forhold til hverandre, at hvert tegn har sin bestemte plass på fiskenettet, og at dets betydning dermed ligger fast (Jørgensen og Philips, 1999:20). Senere strukturalister og poststrukturalister har kritisert denne språkoppfattelsens uforanderlige struktur. De mener ikke at tegnene har så fastlåste plasser i forhold til hverandre som fiskenettmetaforen tilsier (ibid:20).

I poststrukturalistisk teori får tegnene stadig ny mening ved å være forskjellige fra andre tegn, men det de er forskjellige fra kan endre seg alt etter hvilken sammenheng de brukes i. For eksempel kan ordet «arbeid» i visse situasjoner være det motsatte av «fritid», mens det i andre

sammenhenger kan være «passivitet» arbeid stiller seg i motsetning til. Dette betyr at ordene ikke kan gis én endelig fastlagt betydning, fordi det ikke en gang for alle fastlegges hvor på nettet tegnene skal plasseres (ibid:20). Det finnes altså strukturer, men disse er kun foreløpige, og ikke nødvendigvis motsigelsesfrie. Strukturen blir foranderlig ettersom tegnenes betydning kan gli i forhold til hverandre gjennom konkret språkbruk. I den konkrete anvendelsen av språket setter vi tegnene i forskjellige forhold til hverandre, og kan dermed gi dem ny betydning. Strukturene kan altså skapes, reproduseres og forandres gjennom språkbruk (ibid:21).

Uten strukturer ville ikke noe kommunikasjon vært mulig, og vår tale ikke gitt mening. Språkbruk blir dermed et sosialt fenomen, og det er igjennom konflikter og forhandlinger i et sosialt rom at meningsstrukturen fastlegges og utfordres (ibid:35). Språket vil være strukturert i mønstre eller diskurser, men det er ikke snakk om ett enkelt betydningssystem. I stedet finnes det et antall systemer, hvor betydningene skifter fra diskurs til diskurs. De diskursive mønstrene vedlikeholdes og forandres i diskursive praksiser, og en må derfor søke etter dem i konkrete kontekster, hvor språket settes i spill (ibid:21).

2.4 Laclau og Mouffes diskursteori

Ernesto Laclau og Chantal Mouffe skrev i 1985 boken *Hegemony and Socialist Strategy*, hvor de la frem sin tilgang til diskursanalyse, nemlig «diskursteorien». Utgangspunktet for diskursteorien er som nevnt at våre talemåter ikke nøytralt avspeiler vår omverden og våre identiteter, men at måten vi snakker på aktivt er med på å skape og forandre disse (Jørgensen og Philips, 1999:9). Diskurs konstruerer den sosiale verden av mening, men mening kan aldri fastlåses ettersom språket er grunnleggende ustabil. Ingen diskurs er en lukket enhet, men omformes snarere konstant i kontakten med andre diskurser (ibid:15).

Diskursteoriens overordnede tankegang er dermed at sosiale fenomener aldri er totale eller «ferdige». Betydning eller mening kan aldri endelig fastlåses, og dette gir rom for konstante kamper for å definere samfunn og identitet. Disse *diskursive kampene*, som vi skal komme inn på senere, er et hovedpoeng i diskursteorien. Forskjellige diskurser, som representerer forskjellige måter å snakke om og forstå den sosiale verden på, kjemper hele tiden mot hverandre for å oppnå hegemoni eller dominans, altså for å fastlåse språkets betydning på sin måte (ibid:15). Utfallet av disse definisjonskampene vil igjen få sosiale konsekvenser, og det

er diskursanalytikerens oppgave å følge disse kampene, og deres forsøk på å skape entydighet i det sosiale (ibid:34).

Laclau og Mouffe utvikler sin teori ved å dekonstruere og moderere to store teoretiske tradisjoner, nemlig marxismen og strukturalismen og den påfølgende post-strukturalismen. Fra marxismen hentes måter å tenke på det sosiale, mens strukturalismen tilbyr teorier om mening. Laclau og Mouffe samler disse i en teori, hvor hele det sosiale felt forstås som et vev av meningsdannelsesprosesser (ibid:35). Selv om de bidrar med mange viktige poeng om hvordan språklige tegn får sin betydning er det deres teorier om hvordan språkbruk er makt jeg er mest interessert i, og dermed skal fokusere mest på.

2.4.1 Kritikken av strukturalismen og teorien om mening

Poststrukturalismen rettet som nevnt kritikk til Saussures strukturalistiske språkforståelse, hvor alle tegn i språket kunne tenkes å ha en bestemt og endelig plass i forhold til hverandre, som knutene på et fiskenet. Tegnene får riktig nok også i poststrukturalismen mening ved å være forskjellig fra hverandre, men det vektlegges her at vi i vår språkbruk setter tegnene i forskjellige forhold til hverandre, og derfor har mulighet til å gi dem ny betydning. Språkbruk blir dermed et sosialt fenomen, og det er igjennom konflikter og forhandlinger i et sosialt rom at meningsstrukturen fastlegges og utfordres (ibid:35).

Laclau og Mouffe følger denne kritikken, men henter likevel inspirasjon fra strukturalismen til sin teori. For dem går meningsdannelse som sosial prosess ut på å fikse betydning *som om* det faktisk fantes en Saussures struktur. Man forsøker hele tiden å fastlåse tegnenes mening ved å sette dem i bestemte forhold til andre tegn, altså slik at betydningen av hvert tegn står i et fast forhold til de andre tegnene i fiskenet (ibid:35). Men disse stadige forsøkene vil aldri lykkes fullt og helt, ettersom konkret fastleggelse av tegnenes betydning er *kontigent*: den kunne ha vært annerledes, og kan fortsatt bli annerledes. At allting er kontigent er utgangspunktet i Laclau og Mouffes diskursteori, og vil derfor også være fokus i deres analyser. Diskursanalysen formål er nemlig å *kartlegge de prosesser hvor vi kjemper om hvordan tegnenes betydning skal fastlegges*, og hvor noen bestemte meningsfikseringer blir så dominerende at vi oppfatter dem som naturlige (ibid:36).

Laclau og Mouffe forstår *diskurs* som en fastleggelse av mening innenfor et bestemt domene. Alle tegnene i en diskurs er *momenter*, de er knuter på fiskenet, hvor deres betydning

holdes fast ved at de er forskjellige fra hverandre på bestemte måter. For eksempel kan en tenke på en tradisjonell medisinsk diskurs, hvor kropp, sykdom og behandling fremstilles på bestemte måter. Hele den medisinske forskning går ut på å oppdele disse i bestanddeler og beskrive relasjonene mellom delene på en entydig måte. Kroppen ses som splittet opp i deler som skal behandles hver for seg, og sykdommens årsaker ses ofte som lokale angrep i en av disse delene, og som krever behandling. Den medisinske diskurs utspinner altså ett nett av betydninger, med forskjellige relasjoner til hverandre innenfor et bestemt domene som har med kropp og sykdom å gjøre. Det er snakk om en diskurs, hvor alle tegnene er momenter i et system, og hver av tegnenes betydning bestemmes av deres relasjoner til hverandre (ibid:36).

Diskursen etableres ved at betydning utkrystalliseres omkring noen *nodalpunkter*. Et nodalpunkt er et privilegert tegn, som de andre tegnene ordnes omkring, og som de får sin betydning i forhold til. I den medisinske diskursen vil «kroppen» for eksempel være et nodalpunkt som mange andre betydninger organiseres omkring. Tegn som «symptomer», «skalpell» og «vev» får her betydningen sin fastlagt ved å relateres til «kroppen» på bestemte måter. I politisk diskurs kan «demokrati» være et nodalpunkt, og i en nasjonal diskurs er «folket» det privilegerte tegnet (ibid:37).

Diskursen etableres som en totalitet når hvert tegn er entydig fastlagt som moment gjennom relasjon til andre tegn (på et fiskenet), og det gjør den ved å *utelukke* alle de andre mulige betydninger tegnene kunne ha, altså de andre mulige måtene de kunne vært relatert til hverandre. En diskurs er dermed en reduksjon av muligheter. Den er et forsøk på å stanse tegnenes glidning i forhold til hverandre, og dermed et forsøk på å skape entydighet (ibid:37). Alle de mulighetene diskursene utelukker kaller Laclau og Mouffe *det diskursive felt*. Dette er reservoar av betydningstilskrivninger som tegn har hatt, eller har i andre diskurser, men som utelukkes i den spesifikke diskurs i dets forsøk på å oppnå entydighet. Den medisinske diskurs er for eksempel konstituert gjennom utelukkelsen av diskurser om alternative behandlingsmetoder, hvor kroppen kan ses mer som en holistisk enhet som gjennomstrømmes av energi (ibid:37).

Det diskursive felt er altså diskursens ytre: alt det den utelukker. Men nettopp fordi en diskurs alltid konstitueres i forhold til et slikt ytre, er den alltid i fare for å bli underminert av dette; altså for at andre definisjoner av tegnene skal forstyrre dens entydighet. Her kommer begrepet *elementer* inn. Dette er de tegn som ikke endelig har fått deres mening fiksert, altså de tegn som er flertydige. En diskurs forsøker å gjøre elementene til momenter ved å redusere deres flertydighet, og skape entydighet (ibid:38). Diskursen er en *lukking*, et midlertidig stopp i

tegnenes betydningsglidninger. Det er en overgang fra «elementer» til «momenter», men denne lukkingen vil aldri være total. Den entydige diskurs kan aldri fikseres så fullstendig at den ikke kan undergraves og forandres av det diskursive felts flertydighet. For eksempel er akupunktur blitt en del av legesystemet, noe som vil endre den medisinske diskursens tradisjonelle syn på kroppen (ibid:38).

«Kroppen» vil som begrep være et element, nettopp fordi det finnes flere konkurrerende måter å forstå den på. Den tradisjonelle medisinske diskurs forsøker å redusere det til et moment ved å definere den på en bestemt måte, mens en alternativ behandlingsdiskurs tilsvarende forsøker å definere kroppen entydig, men på en annen måte enn i den medisinske diskurs. Ordet «kropp» vil derfor ikke si så mye i seg selv, det må settes i relasjon til andre tegn for å gis mening, og dette skjer gjennom *artikulasjon* (ibid:38). Laclau og Mouffe definerer artikulasjon som enhver praksis som etablerer en relasjon mellom elementer, og gir den en identitet. Ordet «kropp» er i seg selv flertydig, og dets identitet forandres så snart man setter det i relasjon til andre ord i en konkret artikulasjon. Sier man for eksempel «kropp og sjel», settes ordet inn i en religiøs diskurs, hvor noen betydninger av «kropp» trekkes frem, og andre ignoreres (ibid:38).

«Kroppen» har nå både blitt ansett som et nodalpunkt i en medisinsk diskurs, og som et element, noe som krever avklaring. Nodalpunkter er de privilegerte tegn som en diskurs er organisert omkring, men disse tegnene er ganske tomme i seg selv. Tegnet «kropp» får først detaljert betydning når det settes inn i en bestemt diskurs, og vil derfor også være et element (ibid:39). Elementer som i særlig høy grad er åpne for forskjellig meningstilskrivning kalles i diskursteorien for *flytende betegnere* (*floating signifiers*). Flytende betegnere er de tegn som forskjellige diskurser kjemper om å innholdsutfylle på nettopp deres måte. Et nodalpunkt vil være en flytende betegnere som har funnet sitt krystalliseringspunkt i en bestemt diskurs, mens flytende betegnere referer til meningskampen som foregår mellom forskjellige diskurser. «Kropp» vil dermed være et nodalpunkt i den medisinske diskurs, og en flytende betegnere i forholdet mellom den medisinske diskurs og alternative behandlingsdiskurser (ibid:39).

Oppsummert kan en si at diskursen streber mot å fjerne all flertydighet, ved å gjøre elementene til momenter gjennom lukking. Men denne bestrebelsen vil aldri lykkes helt, ettersom de betydningsmuligheter som diskursen fortrenger i det diskursive felt, alltid truer med å destabilisere entydigheten. Alle momenter forblir derfor potensielt flertydige, altså momentene vil alltid potensielt være elementer (ibid:39). Konkrete artikulasjoner reproducerer eller utfordrer de gjeldende diskursene ved å fikserer meningen på bestemte

måter. Ethvert muntlig eller skriftlig uttrykk, eller sosial handling, vil dermed til en viss grad være en artikulering eller nydannelse, fordi det aldri bare er en gjentakelse av noe allerede etablert. De er derfor aktive reduksjoner av betydningsmuligheter, fordi uttrykkene setter tegnene i bestemte relasjoner til hverandre, fremfor i forhold til andre tegn (ibid:39).

Diskurs kan dermed forstås som en slags struktur i Saussures forstand, som en fastlåst av tegnene i et relasjonelt nett, men hvor diskursen aldri er total (ibid:39). Diskursen er en midlertidig lukning; den fikserer betydning på en bestemt måte, men den bestemmer ikke at betydningen skal være fiksert på nettopp den måten i all fremtid. Derfor er det alltid plass til *kamp* om hvordan strukturen skal se ut, hvilke diskurser som skal herske, og hvordan de enkelte tegn skal tilskrives mening (ibid:40).

2.4.2 Kritikken av marxismen og teorien om det sosiale

Diskursteorien omfatter ikke bare om tegnsystemer som språk i tekst og tale, som de diskursive prosessene nevnt ovenfor, men også alle sosiale fenomener. Diskurser forsøker, som vi har sett, å strukturere tegn, som om alle tegn har en fast og klar betydning i en total struktur. Den samme logikken gjelder i diskursteorien for hele det sosiale felt. Man oppfører seg som om virkeligheten rundt har en entydig og gitt struktur, og som om samfunnet, vår identitet, og gruppene vi tilhører var objektivt gitt. Men på samme måte som språkets struktur aldri er helt fastsatt, er også samfunn flytende og foranderlige enheter som aldri helt kan fastlegges (Jørgensen og Philips, 1999:44). Derfor er ikke analysefokus på å avdekke den objektive virkeligheten, som å finne ut hvilke grupper samfunnet «i virkeligheten» består av, men heller på *hvordan* vi skaper denne virkeligheten, slik at den blir ansett som objektiv og selvfølgelig.

Laclau og Mouffes teori om det sosiale ble utviklet gjennom en kritisk lesning av marxistisk teori, og da spesielt den delen kalt historisk materialisme (ibid:41). Karl Marx delte samfunnet opp i to deler, nemlig basis og overbygging. Basis besto av alle materielle forhold, eiendomsretten til produksjonsmidler, og økonomien, mens overbygging besto av blant annet kirke, stat, rettsvesen, skoler og massemediene, og all samfunnets meningsproduksjon. Marx mente at økonomien var kjernen som alt i samfunnet kunne forklares ut i fra. Hans poeng var at basis determinerte overbyggingen, fordi økonomien var med på å bestemme alt folk sa og tenkte. Basis ville også være med på å bringe historien videre fordi forandring, ifølge Marx, var forårsaket av endringer i økonomien (ibid:41).

I det kapitalistiske samfunn, som var fokus for Marx sine analyser, var basis kjennetegnet av en kapitalistklasse som eide alle produksjonsredskapene og det de produserte, og en arbeiderklasse som kun eide sin egen arbeidskraft som de solgte til kapitalistene. Kapitalistene utnyttet arbeiderne, men arbeiderne var ifølge Marx ikke i stand til å gjøre opprør fordi de var rammet av en «falsk bevissthet». Arbeidernes bevissthet ble bestemt av overbyggingen, hvor all meningsdanning foregikk, og som understøttet den kapitalistiske økonomien ved å skape en ideologi som rettferdiggjorde dette systemet (ibid:41-42). Denne ideologien hindret arbeiderklassen i å finne sine sanne interesser og fremme revolusjon. Bevisstheten var altså bestemt av overbyggingen, som igjen var formet av basis, og det ville ikke skje noen overgang til sosialisme før arbeiderne lærte å innse sin posisjon i samfunnet (ibid:41-42). Men den historiske materialismen mangler en forklaring på hvordan arbeiderklassen skal komme til å innse sine interesser når deres bevissthet bestemmes av en kapitalistisk ideologi.

Flere marxistiske tenkere har senere forsøkt å løse dette problemet ved å trekke inn et *politisk* element. Er det en mulighet for at økonomien ikke fullstendig bestemmer overbygningen og folks bevissthet, men at det foregår en politisk kamp på overbygningsnivå som påvirker folks bevissthet i ulike retninger? Økonomien vil da ikke lenger bestemme alt annet, og overbyggingen kan virke tilbake på og forandre basis. Den historiske materialismen så at økonomien delte det kapitalistiske samfunn inn i en herskende klasse og den underlagte arbeiderklassen, men problematiserer man økonomiens absolutte dominans kan en ikke lenger være sikker på at det er disse klassene samfunnet består av, eller om klasseinndeling i det hele tatt er relevant (ibid:42).

Antonio Gramsci tok dette videre, og la frem en teori som Laclau og Mouffe er veldig inspirert av. Gramsci benyttet begrepet *hegemoni* for å forklare prosessene som foregår i overbyggingen, og som er med på å forme folks bevissthet. Herskende klasser kan benytte tvang og vold for å sikre sin maktposisjon, men et enda viktigere redskap er meningsdannelse. Gjennom meningsdannelse kan maktforhold bli så naturlige at ingen stiller spørsmålstegn ved dem (ibid:42). Hegemoni var ifølge Gramsci den herskende konsensusen i samfunnet, som dekket til folks virkelige interesser. Hegemoniske prosesser foregikk fremdeles i overbyggingen, men utfallet av disse var ikke direkte bestemt av økonomien, de var politiske resultater. Meningsdannelsen i overbyggingen fikk en viss mulighet til å virke tilbake på basis, og dermed til å mobilisere folk til opprør mot de allerede eksisterende forholdene, noe som ikke gikk an i Marx historiske materialisme. Mennesker kan tenke utenfor økonomiske forhold, og dermed tenke samfunnet annerledes. Likevel ser Gramsci at det fremdeles er

økonomiske betingelser som i hovedsak styrer overbyggingen, og som deler samfunnet inn i klasser og betinger folks sanne interesser (ibid:43).

Gramscis hegemonibegrep viser at det finnes meningsdannende prosesser på overbyggingsnivå, og at alt ikke bare styres av økonomien. Laclau og Mouffe har mange likhetstrekk med Gramsci i deres egen teori om meningsdannelse. Gramsci åpnet opp det politiske felt med sitt hegemonibegrep, men lukket det igjen da han utpekte økonomien som hovedkilde til samfunnets klasseinndeling (ibid:44). Klasser ble for han, som i den historiske materialismen, objektive grupper som folk tilhørte, enten de var klar over det eller ikke. Laclau og Mouffe avskaffer denne objektiviteten. For dem finnes det ikke noen objektive lover for oppdeling av samfunnet i bestemte grupper, i stedet ses grupper som skapt i diskursive prosesser. Dette betyr ikke at diskursene styrer økonomien, men heller at man kan slå sammen basis og overbygging i ett felt skapt av de samme diskursive prosessene (ibid:44).

Laclau og Mouffe avskaffer altså skillet mellom basis og overbygging, ved å se alt i samfunnet som skapt gjennom diskursive prosesser. I tillegg går de bort i fra marxismens syn på samfunnet som en objektiv totalitet som utgjøres av bestemte klasser. For Laclau og Mouffe er samfunnet et forsøk på å skape entydighet i det sosiale, men er aldri et objektivt eksisterende fenomen. Laclau og Mouffe tar også et oppgjør med marxismens syn på gruppedannelse. Mens folk i marxismen har en objektiv identitet, kan det hos Laclau og Mouffe ikke på forhånd avgjøres hvilke grupper som blir relevante for politikk: menneskers identitet er resultat av den diskursive kamp (ibid:45).

Politikk og objektivitet

I den historiske materialismen var overbyggingen bestemt av basis, mens Gramsci mente de politiske prosessene som foregikk i overbyggingen også kunne virke tilbake på basis. For Laclau og Mouffe er de politiske prosessene viktigst. Det er politiske artikuleringer som bestemmer hvordan vi tenker og handler, og dermed skaper vårt samfunn. Økonomien har ikke noen determinerende rolle, men det betyr ikke at alt bare er språk, og at det materielle ikke har betydning. Tidligere har diskursteoriens *diskursbegrep* blitt fremstilt som om diskurser kun var språklige fenomener, men dette stemmer ikke (ibid:45). Laclau og Mouffe skiller ikke mellom det diskursive og ikke-diskursive, alle fenomen underligger samme diskursive logikk. Dette skiller seg fra den historiske materialisme, som ser alle fenomener

som ordnet etter en logikk i det materielle, hvor det diskursive ikke har noe autonomi (ibid:45-46).

Diskursteorien ser altså alle fenomen og all sosial praksis som diskursiv, og dette får konsekvenser for hvilke analyseredskap man vil få bruk for i undersøkelsen av et konkret sosialt fenomen. Man behøver ikke egne teorier og analyseredskaper for å studere språklige praksiser og sosiale praksiser. Alt reduseres ikke til språk, i stedet ses diskursene som *materielle* (ibid:45-46). Når vi for eksempel snakker om barn som en egen gruppe i samfunnet, som på mange måter er annerledes enn andre mennesker, etableres ikke forskjellen mellom dem kun lingvistisk. Det får også materielle konsekvenser, ved at barn konstitueres som en gruppe i det fysiske rom. Barn får egne institusjoner som skoler og barnehager, lekeplasser og egne avdelinger på biblioteket. Disse rommene er en del av samfunnets diskurs om barn (ibid:46).

Kritikere har forstått dette som at når alt forstås som diskurs, vil det ikke finnes noen virkelighet, men dette er ikke det Laclau og Mouffe vil frem til. Som for mange andre diskursanalytiske tilganger, eksisterer det i diskursteorien både en fysisk og en sosial virkelighet, men vår tilgang til denne virkeligheten formidles alltid av diskurser. Fysiske objekter inneholder ikke i seg selv noen betydning, dette er noe vi tillegger dem. For eksempel hevder Laclau og Mouffe at en stein vil kunne eksistere uavhengig av sosiale klassifikasjonssystemer som definerer den som en stein, men om den oppfattes og anvendes som et kunstverk, et bruksredskap eller en byggekloss kommer an på hvilken diskursiv kontekst den plasseres i (ibid:47).

Den fysiske virkeligheten er altså sosialt betinget. Alle sosiale fenomen oppfattes som organisert etter samme prinsipp som med språket: akkurat som tegnene i språket defineres relasjonelt, og får betydning ved å være ulike tegn, vil også sosiale handlinger få betydning ved å være annerledes enn andre handlinger. For eksempel vil en charterferie til Mallorca få betydning ved å være en annen handling enn å dra på storbyferie til London, eller å ikke dra på noen ferie i det hele tatt. Vi tolker handlingen som et diskursivt tegn, som på lik måte som med betydningen til språklige tegn, holdes på plass ved lukkinger, men står i fare for å gli over i nye artikulasjoner. Vi forsøker hele tiden å fikse sosiale handlingers betydning, men lykkes aldri helt her heller. Alle sosiale praksiser kan altså ses som artikulasjoner, ettersom de enten reproducerer eller forandrer folks felles meningstilskrivelse (ibid:47).

Forandring eller reproduksjon av meningstilskrivelse er en politisk handling. Diskursteorien forstår ikke *politikk* som snevert, som for eksempel partipolitikk, men derimot som et vidt begrep som viser til at man hele tiden er med på å konstruere det sosiale på bestemte måter, som vil utelukke andre alternative måter. Handlingene våre er kontingente artikuleringer: de er midlertidige fastlåsningsprosesser av mening i et ubesluttsomt terreng, som enten forandrer eller reproducerer de herskende diskurser, og dermed hvordan samfunnet ser ut og fungerer. Å skape samfunnet på en bestemt måte, og utelukke andre mulige måter, er hva Laclau og Mouffe legger i begrepet politikk. Politikk vil derfor ikke bare være en overfladisk avspeiling av en dypere sosiale virkelighet, men derimot er hele den sosiale verden et resultat av vedvarende sosiale prosesser (ibid:47).

På ett bestemt tidspunkt vil det kunne være kamp om bestemte diskurser, hvor forskjellige aktører forsøker å fremme ulike samfunnsstrukturer. I andre tilfeller kan sosiale praksiser eller samfunnsinnretninger virke så selvfølgelig at man blir blind for at det kan være alternativer. For å ta eksempelet om barn igjen, så er vi så vant til at barn forstås og behandles som en gruppe med spesifikke egenskaper at vi oppfatter diskursen om barn som helt naturlig. Men det er kun noen få århundrer siden barn ble sett og behandlet mer som «små voksne» enn som en adskilt gruppe (ibid:47). Diskurser som er så etablerte at en glemmer deres kontingens blir av Laclau og Mouffe betegnet som *objektive*. Objektivitet blir da et historisk resultat av politiske kamper og prosesser, hvor en bestemt diskurs blir fast. Grensen mellom det politiske og objektivitet, eller mellom det det er kamp om og det som anses som selvfølgelig er dermed en flytende og historisk betinget grense, hvor fastsatte diskurser når som helst kan problematiseres gjennom nye artikuleringer (ibid:48).

Det objektive kan altså igjen bli politisk, på samme måte som åpenlyse historiske konflikter kan forsvinne, ved at det blir konsensus om én synsvinkel som den naturlige. I mellom «det politiske» og «det objektive» finner vi begrepet *hegemoni*. Fra politisk konflikt til objektivitet går en gjennom hegemoniske prosesser, hvor en undertrykker alternative oppfattelser av verden, og står igjen med en bestemt virkelighetsoppfatning som selvfølgelig. Dermed vil objektivitet betegne det som fremstår som gitt og uforanderlig, og som tilsynelatende ikke gis mening ved å være forskjellig fra noe annet. Men dette vil kun være tilsynelatende, og nettopp derfor sammenligner diskursteorien objektivitet med *ideologi*. Utgangspunktet her er jo at alle diskurser er kontingente, og at all betydning vil gli. Objektivitet er med på å skjule alternative muligheter for oss, og kan derfor fungere ideologisk. Man kan ikke tenke seg et samfunn uten

ideologi, ettersom vi er avhengig av å alltid ta store deler av den sosiale verden for gitt, fordi en ikke kan stille spørsmåltegn ved alt mulig (ibid:48).

Makt i diskursteorien

Objektivitet og politikk er i diskursteorien tett knyttet opp mot makt. Laclau og Mouffes maktbegrep ligner Foucaults, ved at det ikke forstås som noe en kan være i besittelse av og utøve over andre, men i stedet som skapende for det sosiale. Makt vil være den kraften og de prosessene som produserer vår sosiale omverden, slik at den gir mening for oss. Makt skaper kunnskapen vi har, våre identiteter og relasjonene vi har til hverandre som individer eller grupper. Og kunnskap, identitet og sosiale relasjoner vil alltid være kontigente: alle er på ett gitt tidspunkt på én bestemt måte, men de kunne ha vært og kan fremdeles bli annerledes. Makt former altså det sosiale på bestemte måter, og understreker samtidig vår sosiale omverdens kontigens (ibid:49). Vi er avhengige av å leve i en viss sosial orden, og denne vil alltid være konstituert i makt. Men vi er derimot ikke avhengig av en *bestemt* sosial orden, og derfor vil utelukkelsen av andre sosiale ordner også være en del av maktens kraft. På den ene siden skaper altså makt en beboelig verden for mennesker, ved å tilføre en sosial orden, men på den andre utelukker den alternative muligheter (ibid:49).

Sammenkobling av makt og kunnskap ses altså i sammenheng med hvordan diskurser er med på å skape et bestemt bilde av, og kunnskap om, vår virkelighet, og som videre vil få konsekvenser for hvordan vi handler. «Sannhet», eller kunnskap, om vår omverden ses altså som innleiret i maktsystemer. Vi kan aldri nå frem til ekte, objektiv «Sannhet», fordi man aldri kan snakke fra en posisjon utenfor diskurs. En ser alt igjennom virkelighetsrepresentasjoner, og derfor skapes det heller sannhetseffekter innenfor diskursene, som fremstår som objektiv sannhet (ibid:49). Det viktige er altså ikke om noe er sant eller falskt, men hvordan sannhet gjennom maktsystemer produseres til å fremstå som objektivt. Derfor må en fokusere på de diskursive prosessene, hvor diskurser konstrueres slik at de ser ut som om de gir sanne eller falske bilder av virkeligheten (ibid:24). Objektivitet er med på å viske bort alle maktspor, ettersom en glemmer at omverdenen er politisk konstruert. I diskursteorien ses makt og politikk litt som to sider av samme sak, hvor makt produserer objekter, mens politikk henviser til kontigensen i disse. Objektivitet vil være verden vi tar for gitt, og som man ikke tenker over at alltid er konstituert i makt (ibid:49-50).

Et viktig fokus for diskursanalyse vil altså være hvordan diskurser konstruerer bilder av den sosiale verden, og hvordan de kjemper om hegemoni. Hvilke aktører en gitt diskurs tjener,

eller om aktørene i det hele tatt er bevisst disse interessene som ivaretas, er usikkert (ibid:47-48). Diskursene opprettholdes av mennesker som ikke selv er i stand til å se dens regler og premisser, i og med at disse ses som en selvfølgelighet. Likevel er dette en makthandling, i og med at enhver «sannhet» som eksisterer vil være en form for utestenging av andre fortolkningsmuligheter. Ut i fra dette kan objektivitet forstås som produsert gjennom makt, og vedlikeholdt gjennom språk. Diskursanalysen vil forsøke å avdekke denne meningsdannelsen, hvor vi gir mening til våre omgivelser gjennom språket (ibid:48).

Premissene for diskursteorien kan oppsummeres gjennom en diskusjon av *kontingens* og *kontinuitet*. Teoriens utgangspunkt er at all artikulasjon, og da all samfunnsmessighet, er kontingent. Kun ved å studere hvilke muligheter som hele tiden utelukkes kan en finne ut hvilke sosiale konsekvenser de konkrete diskursive struktureringene av det sosiale fører til. Men at all samfunnsmessighet er kontingent betyr ikke at alt hele tiden forandrer seg, eller at det sosiale kan formes fritt. Det sosiale vil til enhver tid være delvis strukturert og håndfast, hvor diskursene har en viss tyngde som vi er del av, og hvor det hele tiden finnes store deler objektivitet som det er vanskelig å tenke om på en annerledes måte enn den man allerede gjør. Selv om all strukturering er kontingent kan man aldri tenke utover gitte strukturer, for vi er avhengige av noen form for konkret strukturering for å kunne oppfatte virkeligheten som meningsfull. Meningen eller betydningen ligger aldri helt fast, men den er heller aldri helt ufiksert. Mennesker er grunnleggende sosialt formet, og det er ikke mulig for dem å unnsnippe den allerede gitte strukturende samfunnsmessighet. Samfunn og mennesket forstås som historiske størrelser, som må jobbe videre med de struktureringene som allerede finnes, noe som innebærer en viss kontinuitet i det sosiale (ibid:50).

Laclau og Mouffe hevder i sin teori at samfunnet ikke finnes, at det er umulig, fordi samfunnet som et objektivt fenomen aldri vil være fullendt. Akkurat som poststrukturalismen kritiserte Saussures tradisjon for dens oppfattelse av struktur som en totalitet, hvor alle tegn sto i entydig forhold til hverandre, erstatter diskursteorien strukturbegrepet med diskurs. Diskurs henviser også til en strukturering av tegn i forhold til hverandre, men en vil aldri gå tom for alternative muligheter for betydningstilskrivelse. Diskursen kan alltid innholdsutfylles på en annen måte: diskursen kan undergraves av artikulasjoner som setter tegnene i forhold til hverandre på en annerledes måte. Diskurser vil alltid kun være midlertidige fastlåsnings av betydning i et grunnleggende uavgjort terreng (ibid:51).

Dette er samme kritikk som Laclau og Mouffe retter mot marxismen og den historiske materialisme. Diskursteorien ser ikke samfunnet som en objektiv totalitet, hvor økonomien

danner klasser som er i et bestemt motstridende forhold. Alt har ikke sin faste plass i en slik totalitet, fordi «samfunnet» hele tiden kun er delvis og midlertidig strukturert. Dersom mennesker identifiserer seg med ulike klasser er ikke dette fordi samfunnet objektivt sett utgjøres av disse, men fordi en midlertidig lukking har lukket ute andre identifikasjonsmuligheter, som for eksempel kjønn (ibid:51).

Vi er hele tiden med på å produsere samfunnet, men oppfører oss som om det finnes som en objektiv totalitet, som vi snakker om som en helhet. Vi bruker ord som «landet» eller «folket» og forsøker med dette å avgrense en helhet med et objektivt innhold. Men denne helheten er ikke ekte. For eksempel kan både en konservativ og en sosialdemokratisk politiker hevde at de «vil gjøre det beste for Norge», men ha ganske forskjellige bilder av Norge, og planer for landet, i hodet. Dermed vil «Norge», og andre begreper for samfunnet som helhet, være flytende betegner, altså tegn som fra ulike sider kan fylles med ulikt innhold (ibid:51). Ved bruk av ordet «Norge» muliggjøres norsk politikk, og gir de ulike politikerne en plattform, slik at de i det hele tatt kan diskutere med hverandre. Diskursanalyse vil ta for seg hvordan flytende betegner fylles med ulikt innhold av forskjellige aktører, som alle kjemper for at deres bilde av «samfunnet» skal bli gjeldende (ibid:52).

Antagonisme og hegemoni

Kampen om meningsdannelse er altså et viktig tema for diskursteori, og konflikt blir derfor et viktig fokus i analysene. Utgangspunktet i Laclau og Mouffes diskursteori er som nevnt at ingen diskurs kan etableres totalt. Den vil alltid være i konflikt med andre diskurser som definerer virkeligheten på en annen måte, med tilhørende retningslinjer for handling. På visse tidspunkter i historien kan bestemte diskurser virke selvfølgelige, og dermed stå uimotsagte. Da kan de ofte refereres til som «objektive», men de vil aldri være mer etablerte enn at deres momenter kan omgjøres til elementer igjen (ibid:60).

Antagonisme er begrepet for konflikt innenfor diskursteorien, og oppstår når ulike diskurser gjensidig forhindrer hverandre. Forskjellige diskurser behøver ikke nødvendigvis stå i et antagonistisk forhold, men dersom de stiller motstridende krav til ens handlinger på samme område, vil den ene diskursen blokkere den andre (ibid:60). Antagonisme finnes altså når diskurser støter mot hverandre, og oppløses gjennom *hegemoniske intervensjoner*. En hegemonisk intervensjon er en artikulering, eller en undertrykkende kraft som gjenoppretter entydigheten. Mens makt vil være utelukkelse av andre muligheter i konstruksjonen av en

sosial orden, vil det her være undertrykkelse av faktisk tilstedeværende muligheter. Allerede etablerte identiteter kan altså undertrykkes gjennom en hegemonisk intervensjon (ibid:60).

«Hegemoni» vil som diskurs være en fastlåsing av elementer i momenter. Men i en hegemonisk intervensjon foregår denne fastlåsing på tvers av diskurser som støter sammen antagonistisk. En diskurs undergraves her utenfra, fra «det diskursive felt», ved at en annen diskurs tar over, eller oppløser den ved å reartikulere dens elementer. Dersom én diskurs står igjen som den dominerende hvor det før var konflikt er antagonismen oppløst, og den hegemoniske intervensjonen vellykket. For eksempel kan artikuleringen av folk som «nordmenn» vinne over artikuleringen av mennesker som «arbeidere». «Den hegemoniske intervensjon» er da en antagonistisk prosess hvor «diskursen» er resultatet, altså den nye fastlåsing av betydning (ibid:61). Diskursanalysen forsøker som nevnt å avdekke hvordan hegemoniske diskurser etableres som objektive, men også oppløsningen av dem i politiske kampfelt. Ifølge Laclau innebærer oppløsningen av hegemoniske diskurser, eller dekonstruksjonen av dem, også et viktig fokus for analyse (ibid:61). Diskursanalysen vil derfor gå ut på å dekonstruere de strukturene vi ser som naturlige i vår omverden, får å vise at de egentlig er resultat av politiske prosesser med sosiale konsekvenser. Dersom noe ekvivaleres mot hverandre i en gitt diskurs, må diskursanalysen forsøke å vise hvordan en slik sammenkobling foregår diskursivt, og hvilke konsekvenser denne får (ibid:61).

2.4.3 Diskursteori og ekteskap

Laclau og Mouffes diskursteori fokuserer altså på hvordan diskurser kjemper om å konstruere det dominerende bildet av virkeligheten, og hvilke konsekvenser dette får. Derimot bidrar den ikke med noen konkrete redskaper eller oppskrifter på hvordan man avdekker disse kampene, eller gjennomfører en diskursanalyse. Jeg har likevel valgt å benytte meg av deres teori på grunn av dens fokus på meningsdannelse og makt. Makt handler om meningsdannelse, og jeg ønsker å se hvordan forskjellige aktører forsøker å fylle ekteskapsdiskursen med ulikt innhold, i en kamp om å gjøre deres bilde av «samfunnet» gjeldende. Hvordan spiller ulike virkelighetsforståelser inn på kirkens ekteskapslovgivning? Og hvilke diskurser skinner igjennom som dominerende og «objektive»? Mening er en forutsetning for handling og vil derfor ha både sosiale og materielle konsekvenser. Synet på, og forståelsen av ekteskapet i kirken har endret seg gjennom tidene, noe som kommer til syne i ulike diskurser. Jeg ønsker å

se på hvordan ulike snakkemåter illustreres innenfor kirkepolitiske styringsdokumenter, lovendringsforslag og deres høringssvar, og generelt i den offentlige mediedebatten.

Kapittel 3. Metode

Formålet med diskursanalyse er å analysere en diskurs meningsinnhold gjennom studiet av tekster. Laclau og Mouffe ser mening som sosialt konstruert og flytende, og språket som konstituerende for verden rundt oss. Meningsdannelse handler om å låse fast tegns betydning, og en diskurs vil oppnå hegemoni nettopp når den klarere å midlertidig stanse tegns bevegelse i forhold til hverandre. Diskursanalysens formål er altså å vise hvordan bestemte oppfatninger har blitt dominerende (Jørgensen og Philips, 1999:48).

Utøvelsen av diskurs, eller den diskursive praksis, er en sosial praksis som former den sosiale verden. Ulike tilganger til diskursanalyse er uenige når det kommer til diskursens «rekkevidde», men hos Laclau og Mouffes ses alle praksiser som diskursive. Dette betyr ikke at alt kun er tekst og tale, diskursen kan fremdeles være materiell. Poenget er at ting som institusjoner, økonomi og infrastruktur også oppfattes som former for diskurs. Diskursene konstituerer alt i vår omverden, både det sosiale og det materielle. De er ikke bare enkle avspeilinger av en allerede eksisterende virkelighet (ibid:28-29). Diskursteorien er opptatt av å avdekke de abstrakte diskursene som eksisterer i samfunnet på et gitt tidspunkt eller rundt et bestemt sosialt område, og som overordnet begrenser våre handlemuligheter. Den vektlegger likevel at disse skapes, forandres og vedlikeholdes gjennom konkrete hverdagspraksiser (ibid:31).

Diskursteorien har en forståelse av det sosiale som en diskursiv konstruksjon, hvor alle sosiale fenomener i prinsippet kan analyseres med diskursanalytiske redskaper (ibid:34). Mange diskursanalytikere går på tvers av diskursanalytiske tilganger, ettersom flere av de metodiske redskapene og teoretiske overveielser ikke kan tilskrives kun én bestemt tilgang.

Diskursanalyse kan benyttes på alle mulige forskningsområder, men da er det viktig at den ikke settes inn i en tilfeldig teoretisk ramme. Teori og metode henger i diskursanalysen sammen, og man må følge de grunnleggende filosofiske premissene for å benytte diskursanalyse som metode i empiriske undersøkelser (ibid:12). Man kan likevel lage en egen pakke ved å kombinere elementer fra forskjellige diskursanalytiske perspektiver. Dette vil kunne gi bredere innsikt og forståelse for et område. Det er da viktig at en likevel baserer arbeidet på en sammenhengende teoretisk ramme, hvor perspektivene utfyller og former hverandre. Derfor må en ha kjennskap til de teoretiske, filosofiske og metodologiske likhetene og forskjellene mellom de tilgangene man henter fra (ibid:11-12).

3.1 Metodologi

Diskursanalysen må altså brukes i sammenheng med dets teoretiske og metodologiske grunnlag. Blant forskere er det stor uenighet om hvordan vi kan forstå virkelighetens natur. Bak hvert metodevalg ligger forskerens egen forståelse av verden, og av hvordan den bør studeres (Moses & Knutsen, 2007:3). Denne grunnleggende forståelsen av virkeligheten, og filosofien og kunnskapen om den, kalles metodologi. Metodologi ses som forskjellig fra metode, som vil være verktøyene man benytter for å samle inn informasjon og kunnskap om denne virkeligheten (ibid:4). Hvilke metoder en velger seg, og hvordan man bruker dem, avhenger ofte av det metodologiske perspektivet forskeren inntar, og på det bestemte forskningsprosjektet. Man kan i hovedsak skille mellom to metodologiske grunntanker, med svært forskjellige syn på virkeligheten, nemlig en naturalistisk og en konstruktivistisk metodologi (ibid:4).

«Metodologi» kan som vitenskapsfilosofisk begrep ses i sammenheng med «ontologi» og «epistemologi». *Ontologi* kan beskrives som studiet av å være, eller studiet av de grunnleggende byggesteinene av vår eksistens. Hva er verden virkelig laget av? (ibid:4-5). *Epistemologi* handler om hva som er kunnskap, mens *metodologi* er mindre abstrakt og referer til måten man oppnår kunnskap, altså hvordan vi vet. Metodologi vil være studiet av hvilke metoder som er passende for å oppnå pålitelig kunnskap. Dette innebærer både det epistemologiske og det ontologiske, ettersom man velger og bruker metoder ut i fra hvordan man forstår verden (ibid:4-7).

Forskere kan altså ha ulike forståelser av den sosiale virkelighets natur, og ulike måter å oppnå denne forståelsen på. Tilhører man et naturalistisk vitenskapssyn følger man en idé om at det finnes en «Ekte Verden», som er uavhengig av vår oppfattelse av den, og som man kan oppnå objektiv kunnskap om gjennom å observere og registrere våre opplevelser (ibid:8). Naturalismen, også kalt «positivismen», søker å oppdage og forklare mønstre som antas å eksistere i naturen. Kunnskapsproduksjonen fokuserer på logikk og fornuft, men må også støttes opp av direkte opplevelser for å oppnå troverdighet. Dersom noe har blitt observert som sant, anses det for å være det. Denne sannheten oppfattes da som objektiv kunnskap, og skal kunnes testes empirisk etter falsifiseringsprinsippet (ibid:8-9).

Det naturalistiske vitenskapssynet har lenge dominert sosialvitenskapen, men har fått kritikk fra vitenskapsmenn som ikke mener man objektivt kan studere mønstre i naturen, fordi disse i

seg selv er produkt av vår egen skapelse. Disse følger den *konstruktivistiske* metodologien, og anerkjenner observatørens og samfunnets viktige rolle i selv å konstruere de mønstrene de studerer. Ifølge konstruktivismen opplever vi ikke bare verden direkte og objektivt, vi fortolker den også. Alle mennesker kan observere de samme tingene, men oppfatte dem forskjellig basert på deres ulike forutsetninger, og ulike kontekstuelle og sosiale innflytelse. Individuelle karakteristikk, som kjønn og alder, og sosiale karakteristikk som kultur, språk og tidsepoke, vil spille inn på menneskers oppfatning av virkeligheten (ibid:9-11). Forskning rettes derfor inn på vår forståelse av verden, og ikke på «verden som den er», som er fokus for naturalistene. Dette åpner for studier av flere verdener, ettersom folk har ulike opplevelser av virkeligheten (ibid:9-11). Mens forskere tilhørende en naturalistisk metodologi søker å avdekke objektiv, «sann» virkelighet, mener forskerne innenfor den konstruktivistiske metodologien at dette ikke vil være mulig ettersom virkeligheten er sosialt konstruert. Observasjoner forstås ulikt av forskjellige sosiale aktører, men dersom noe fremstår som ekte eller meningsfullt for en aktør, kan dette spille inn på personens oppførsel og dermed få ekte konsekvenser for dens handlinger og for samfunnet rundt (ibid:9-11).

Diskursteori og diskursanalyse følger de konstruktivistiske modellene for samfunnsvitenskapelig forskning, og vokste frem som en kritikk mot de naturalistiske tilnærmingene til kunnskap og metode. Disse modellene benekter oppfattelser om sannhet og objektivitet, og fokuserer mer på fortolkende metoder som vektlegger det å forklare og forstå fremveksten av diskurser, og de sosialt konstruerte identitetene de pålegger oss (Howart, Norval, Stavrakakis. 2000:6). Diskursanalyse handler om å studere mening i språket, og baserer sine antakelser på et konstruktivistisk grunnlag. Dette er synlig gjennom dens kritiske innstilling til selvfølgelig viten. Våre verdensbilder er ikke enkle speilbilder av virkeligheten «der ute», men et produkt av våre måter å kategorisere verden på. Mennesker er grunnleggende historiske og kulturelle vesener, og vår kunnskap om og syn på verden vil alltid være kulturelt og historisk innleiret. Derfor forstår og representerer vi verden på historisk og kulturelt spesifikke og kontingente måter. Våre verdensbilder og identiteter kunne ha vært annerledes, og kan forandres over tid. Diskursiv handling er med på å konstruere vår sosiale verden, vår kunnskap, identitet og våre sosiale relasjoner, og dermed også med på å opprettholde visse sosiale mønstre. At den sosiale verden konstrueres sosialt og diskursivt innebærer at dens karakter ikke er bestemt av ytre forhold eller gitt på forhånd (Jørgensen og Philips, 1999:13).

Diskursanalysens metodologi kommer også til syne når det gjelder sammenhengen mellom kunnskap og sosiale prosesser. Vår måte å forstå verden på skapes og opprettholdes i sosiale prosesser. Kunnskap blir skapt i sosial interaksjon, hvor man oppbygger felles sannheter, og kjemper om hva som er falskt og sant (ibid:14). Den sosiale konstruksjonen av kunnskap og sannhet vil videre få konkrete sosiale konsekvenser fordi det i et bestemt verdensbilde fører til at noen former for handling blir naturlige, mens andre blir utenkelige. Dermed fører forskjellige sosiale verdensbilder til forskjellige sosiale handlinger (ibid:14). Diskursteorien ser dermed at sosialt konstruerte meninger og fortolkninger alltid vil være sammenknyttet med praksis og atferd, ettersom våre oppfatninger påvirker våre handlinger (Howart, m.fl. 2000:6).

En kritikk av konstruktivismen har vært at når all kunnskap og alle sosiale identiteter er kontingente, så vil absolutt alt være flytende, og all regelmessighet i det sosiale forsvinne. Men de fleste konstruktivister oppfatter det sosiale felt som mye mer regulerende og regelbundet. Selv om kunnskap og identiteter i prinsippet alltid er kontingente er de i konkrete situasjoner relativt fastlåst. Konkrete situasjoner setter begrensede rammer for hvilke identiteter et individ kan påta seg, og for hvilke utsagn som kan aksepteres som meningsfulle (Jørgensen og Philips, 1999:14-15).

Min oppgave tar for seg ulike forståelser av ekteskapet innenfor Den norske kirke. Det er ikke noe tvil om at ekteskapet er en sosial konstruksjon, men det er likevel interessant å se hvordan folk har ulike forståelser av samme fenomen. I tillegg er det spennende å se hvordan ekteskapsforståelsen konstrueres sosialt, samtidig som denne får ekte konsekvenser.

3.2 Forskningsopplegg

Diskursanalyse er en kvalitativ metode, som analyserer mening der den oppstår, altså i språket. Det som kjennetegner et kvalitativt studie er at det er fokus på få analyseenheter, men at man får utdypende informasjon om hver enkelt enhet. Dette er til forskjell fra kvantitative forskningsopplegg, som analyserer et stort antall enheter, men oppnår mer overfladisk innsikt av datamaterialet. Kvalitative studier er bedre egnet til innholdsanalyser, når en skal undersøke få observasjoner i dybden, ved å innhente data i tekstform (Grønmo, 2004:110). Det er dette jeg skal gjøre i min oppgave.

Jeg skal i oppgaven min benytte meg av et *langsgående tidsdesign*. Dette er et design som følger én eller flere analyseenheter eller caser over tid, til forskjell fra tverrsnittsdesign som er basert på ett tidspunkt. Hensikten med et slikt langsgående design er å studere endring og stabilitet, eller å følge en prosess over tid (Ringdal 2001:106-107). Her registreres data for de samme analyseenhetene flere ganger, med kortere eller lengre tidsrom. Tidsdimensjonen kan også være del av forskningsspørsmålene, for eksempel ved at man sammenlikner tidsperioder. Langsgående tidsdesign kan være retrospektiv eller prospektiv. I sistnevnte opplegg følges analyseenhetene fremover i tid, mens retrospektive undersøkelser benyttes hvis en skal belyse lange tidsrom i fortiden (Ringdal, 2001:107).

Jeg skal i min oppgave forsøke å finne hvilke diskurser som er, og har vært gjeldende i ekteskapsdebatten innenfor kristne kirkemiljøer de siste årene, og vil derfor benytte et retrospektivt design. Her vil jeg fokusere spesielt på diskursene som gjorde seg gjeldende i tiden før ekteskapsloven av 2008 og frem til innføringen av den nye vigselsturgien i 2017. Målet mitt er å kunne si noe om diskursenes eventuelle endringer eller stabilitet over tid, og hvordan dette har spilt inn på disse politiske avgjørelsene. Jeg har valgt å begrense meg til dette tidsrommet slik at det er mulig å komme igjennom datamaterialet, og fordi det her har skjedd store endringer i ekteskapsforståelsen innenfor kirken. Jeg har også valgt å begrense oppgaven til kun å omfatte diskurser jeg finner innenfor miljøer tilknyttet Den Norske Kirke. Dette kan være snakkemåter fra ulike prester og biskoper, kirker og trossamfunn, fra Bispemøtet, Kirkemøtet, Kirkerådet og andre kristne organisasjoner, for å nevne noen. Denne avgrensningen er begrunnet i valg av problemstilling og tema for oppgaven.

3.3 Valg og avgrensning av datamateriale

Datamaterialet jeg skal benytte meg av er i hovedsak offentlige styringsdokumenter hentet fra kirkens nettsider. Her har jeg blant annet funnet flere møtoreferater både fra Bispemøtet og Kirkemøtet, i tillegg til andre saksdokumenter som komitéfremlegg og høringsuttalelser. Jeg har også hentet data fra regjeringens hjemmesider. Her fant jeg alle høringssvarene fra til regjeringens lovforslag om den nye ekteskapslov i 2007. Flere kirker og bispedømmeråd uttalte seg i denne saken, noe som gir grunnlag for flere av mine funn. I tillegg til de offentlige styringsdokumentene skal jeg supplere med artikler fra mediedebatten om likekjønnet ekteskap. Avisartikler skal jeg hente fra dataprogrammet Atekst Retrivel, som er

et nettbasert søkeredskap for å innhente originale artikler fra alle norske magasiner, papiraviser og fagblader. Et kriterium her er at det er uttalelser fra folk eller grupper tilknyttet kristne miljøer, for eksempel fra prester eller menigheter. Utgangspunktet for utvelgelsen av dokumenter vil være deres relevans for problemstillingen.

Når det kommer til kildebruk er det veldig viktig å ta hensyn til forskningsetiske retningslinjer. All litteratur og informasjon som benyttes i et studie skal kunne spores tilbake til sin opprinnelige kilde (NESH, 2016) Derfor er det viktig å hele tiden referer til originalkilden, og passe på at informasjonen en uthenter er riktig gjengitt. Spesielt gjelder dette direkte sitater. For å oppfylle disse etiske kravene skal jeg sørge for å referer godt til både forfatter og sidetall, så langt det lar seg gjøre, slik at andre har mulighet til å kontrollere kildehenvisningen i ettertid.

3.4 Hypoteser

En utfordring med gjennomføringen av diskursanalyser er forholdet mellom det deduktive og induktive. Et deduktivt studie tester teorier opp mot virkeligheten (empiri), mens induktive studier skaper teorier ut i fra utførte studier. En induktiv tilnærming vil altså benytte observasjon for å komme frem til en teori om et fenomen, mens den deduktive tilnærmingen allerede har en teori om fenomenet som den da ønsker å teste holdbarheten til (Ringdal, 2001:945). Diskursanalysen henter litt fra begge tilnærmingene. Før en starter selve analysen kan det være nyttig å utforme noen hypoteser som en kan ta utgangspunkt i når en skal teste datamaterialet. Det vil finnes så mange diskurser at en umulig kan teste alle, og derfor er det en fordel å starte med noen diskurshypoteser, samtidig som man må være åpen for å omformulere eller forkaste disse etter hvert som analysen utvikler seg. Det vil være vanskelig å starte analysen uten noen forutsetninger i det hele tatt, men jo mindre en gjør på forhånd, jo bedre vil analysen bli. En starter altså i et ubegrenset landskap i et forsøk på å finne hypoteser og går så tilbake til datamaterialet for å teste dem. Deretter kommer en frem til nye og bedre formulerte hypoteser, som en igjen kan teste ut i datamaterialet.

Det finnes mange diskurser om ekteskap, og det vil ikke være mulig for meg å finne alle. Jeg skal likevel forsøke å finne ut av hvilke diskurser som kjemper om å definere hva som skal forstås med ekteskapet. Hva er det åpen kamp om, og hvilke diskurser dominerer området, og hvilke presses ut? Jeg ønsker å illustrere kampene mellom de ulike hypotesene mine, og

mellom dem og andre mulige diskurser. Hvilke konsekvenser får denne kampen for lovverket knyttet til homofilt ekteskap, og generelt for sosiale handlinger?

Ekteskap har lenge blitt ansett som et av samfunnets mest grunnleggende institusjoner. Likevel er ikke ekteskapsforståelsen fast, selv ikke innenfor kirken. De siste årtiene har det skjedd store endringer i ekteskapsforståelsen innenfor kristne miljøer, og disse har vært preget av stor debatt og uenighet. For noen handler ekteskap om familie og tradisjon, mens det for andre har blitt en sak om rettferdighet og likeverd. Ut ifra den historiske bakgrunnen og det jeg har funnet av tidligere forskning har jeg dannet meg et hypotetisk grunnlag for hvilke diskurser jeg tror jeg vil være gjeldende for min oppgave. Jeg antar å finne flere andre og bedre diskurser etter hvert som jeg går i gang med analysen av datamaterialet, men foreløpig vil jeg ta utgangspunkt i noen mindre konkrete diskurshypoteser.

Den første diskursen jeg tror jeg vil finne er en «tradisjonell-konservativ diskurs». Denne ekteskapsforståelsen tror jeg vil vektlegge relasjonen mellom mann og kvinne som eneste riktige mulighet for samliv, og begrunne dette i Jesus ord. Her vil debatten om å vie homofile spille en stor rolle for ekteskapsforståelsen. For noen vil homofilt samliv være en synd, andre er kanskje mildere innstilt, men ønsker likevel ikke at homofile skal kunne gifte seg på grunn av deres tro. Ekteskapet er innstiftet av Gud, og forbeholdt mann og kvinne.

Den andre diskursen jeg tror jeg vil finne er en «kjærlighetsdiskurs». Kjærlighet er en viktig årsak for mange giftemål, og har gjerne fått enda større betydning i dag enn tidligere. Praktiske og økonomiske insentiver spiller ikke like stor rolle som før, ettersom det er vanligere også for kvinner å gå ut i jobb i dag. I tillegg kan en si at ekteskapet som institusjon i seg selv er svekket, ettersom antall skilsmisser øker. På grunn av dette kan en anta at kjærlighet i dag ses som en nødvendighet for ekteskap, og at mangel på det kan være årsak til skilsmisse. Kjærlighet vil kunne påvirke hvordan vi snakker om og forstår ekteskap, og kan ha hatt betydning på lovgivningsprosessene knyttet til likekjønnede. Jeg vil tro at de som fremmer en slik snakkemåte vil vektlegge at all kjærlighet er like mye verd, uavhengig av om man er heterofil eller homofil. At to personer elsker hverandre og ønsker å leve sammen resten av livet er det som betyr noe i denne ekteskapsforståelsen. Kjærlighetsdiskursen kan også spille mer på nestekjærlighet, og hvordan ekteskap dermed skal være for alle.

En tredje diskurs jeg tror jeg vil finne i analysen min er «familiediskursen». Familie har spilt en stor rolle for hvordan man skal forholde seg til debatten knyttet til den nye ekteskapsloven av 2008. Denne loven åpnet for at også homofile kunne gifte seg, og dermed motta samme

adopsjonsmulighet som heterofile ektepar. For noen er den tradisjonelle kjernefamilien bestående av mann, kvinne og barn det eneste riktige alternativ, og ser ekteskap som et rammeverk for denne. Ekteskap forstås altså som en måte å sikre en trygg samlivsform, hvor barnas behov best blir ivaretatt. Et barn har ifølge dem rett til både en far og en mor, og derfor må ekteskapet forbeholdes heterofile par. Etter ekteskapsloven ble vedtatt er det interessant å se om familiediskursen har endret seg, eller om den i det hele tatt er like gjeldende.

Dette er de hypotesene som foreløpig har gjort seg synlige i kildene jeg har lest, men disse vil bare være eksempler på alle mulige diskurser som finnes, og som har blitt tatt seriøst av noen. Det vil også være mange flere enn disse, som jeg ikke har vært i stand til å finne. Noen av dem vil kunne ha forsvunnet fordi de ikke fikk noe støtte, eller de kan ha glidd inn i andre diskurser. Andre kan ha gått fra å være hegemoniske til å miste hele sin dominans og forsvinne. Noen vil jeg ikke finne fordi jeg ikke vet hvor jeg skal lete, og fordi jeg ikke har kapasitet til å lete etter alle. I tillegg til dette kan noen diskurser ha vært så små at de er vanskelige å få tak i, eller de kan ha blitt nedkjempet allerede. Andre igjen er ikke gjeldende i Norge, selv om de finnes i andre land. Som nevnt er en ulempe med kun å studere referater og andre møtedokumenter er at en ikke nødvendigvis får tak i hele omfattende diskusjonene som kan ha foregått bak lukkede dører. Kanskje har andre mindre dominerende talemåter kommet frem på møtene, men vært for små for å komme til uttrykk i referatene. Flere av møtereferatene er veldig kortfattede, og innebærer kun konklusjoner, og ikke begrunnelsene for disse.

Diskurshypotesene jeg har funnet er foreløpig veldig diffuse. Gjennom analysen ønsker jeg å se om jeg likevel kan finne grunnlag for diskursene jeg her har diskutert, eller om det er andre som gjør seg gjeldende. Det er en kamp mellom diskurser om å komme med den dominerende snakkemåten, og det er nettopp denne kampen jeg ønsker å avdekke. Ikke bare håper jeg å finne hvilke snakkemåter som har oppnådd hegemoni i dag, men også hvordan diskursene har endret seg historisk. Jeg tror jeg vil finne at den tradisjonelle diskursen og familiediskursen tidligere har vært veldig sterke, men at de har viket plass for kjærlighetsdiskursen i dag. Noen vil fremdeles holde fast på den tradisjonelle religiøse diskursen, men samfunnet har utviklet seg videre. Det er i dag større aksept for homofilt samliv, og det er ikke lenger en selvfølge at ekteskapet er forbeholdt mann og kvinne. Man skal ikke langt tilbake i tid før homofili var ulovlig, men i dag er ses deres kjærlighet til hverandre som mer naturlig, og som like mye verdt som i heterofile par. Det er fremdeles motstandere av denne tankegangen, men den ser

likevel ut å dominere. Ting som fremstår som selvfølgelig i dag, har ikke alltid vært det. Selv om det ikke er åpen kamp om noe, kan det likevel ha vært det, og det kan igjen bli det.

3.5 Operasjonalisering og analyseredskaper

For å gjennomføre analysen vil jeg hente inspirasjon fra Laclau og Mouffes begreper om nodalpunkter, artikulasjoner og flytende betegner. Det finnes som nevnt ingen oppskrift på hvordan man løser en diskursanalyse, og man kan hente redskaper fra ulike teorier så lenge de holder seg innenfor den samme metodologiske rammen. Derfor har jeg også valgt å benytte meg av Iver B. Neumanns tre steg for diskursanalyse, nemlig avgrensning, representasjoner og lagdeling. Dette er kun min måte å løse dette på; andre kan bruke andre analyseverktøy eller teorier.

3.5.1 Diskursteori i bruk

Laclau og Mouffe bidrar ikke selv med en detaljert oppskrift på diskursanalyse, men en kan likevel benytte noen av deres begreper som analyseredskaper. I en konkret diskursanalyse skal man ifølge diskursteorien fokusere på konkrete uttrykks egenskaper i artikulasjoner. Hvilke betydninger etablerer de ved å sette bestemte elementer i forhold til hverandre, og hvilke betydningsmuligheter utgrenser de? Hvilke diskurs eller diskurser trekker konkret artikulasjon på, og hvilke diskurser reproducerer den? Eller, hvordan utfordrer og omformer en konkret artikulasjon en diskurs, ved å omdefinere noen av dens momenter? (Jørgensen og Philips, 1999:40).

For å finne svar på disse spørsmålene kan man identifisere konkrete diskursers nodalpunkter: Hvilke tegn har en privilegert status, og hvordan blir de definert i forhold til diskursens andre tegn? Etter at man har identifisert nodalpunktene, kan man undersøke hvordan andre diskurser definerer de samme tegnene på alternative måter. Slik kan man begynne å avdekke hvilke kamper som foregår om meningsdannelsen, ved å se på konkurrerende måter å fylle de flytende betegnerne med innhold (ibid:40).

Ved å lokalisere disse tegnene i et konkret empirisk materiale begynner man å finne ut av *hvordan* diskursene eller det sosiale rom er organisert diskursivt. Hvordan knyttes tegn

sammen i konkrete artikulasjoner? Nodalpunkter er for eksempel i seg selv tomme tegn; de sier nesten ingen ting før de settes i forbindelse med andre tegn gjennom ekvivalenskjeder. For eksempel vil tegnet «liberalt demokrati» bli til, og forstås som, liberalt demokrati ved å knyttes til andre betydningsbærere, som for eksempel «ytringsfrihet» eller «frie valg». Ekvivalenskjedene fyller tegnene med innhold, så etter man har lokalisert nodalpunktene kan en karakterisere diskurser ved å avdekke de kjedene av betydning de ekvivalerer (ibid:63).

Ettersom diskurser aldri er helt enerådende eller stabile, kan det være lurt å lokalisere konfliktlinjene i materialet sitt. Hvilke ulike virkelighetsoppfattelser er på spill? Hvor står de i motsetning, og hvilke sosiale konsekvenser får det om den ene eller andre tar over og oppnår hegemoni? Ved bruk av begrepene ovenfor skal en kunne avdekke diskurser i et konkret materiale, og forholdet mellom dem. Hvor fungerer diskursene side om side, og hvor er de i åpen motsetning? (ibid:64). Diskursteorien er interessert i å analysere *hvordan* strukturer i form av diskurser konstitueres og forandres. Og dette gjøres ved å se på hvordan artikulasjonene hele tiden reproducerer, utfordrer eller omformer diskursene. (ibid:40-41).

3.5.2 Neumanns tre skritt for diskursanalyse

Iver B. Neumann ser diskurser som ulike måter å forstå og uttrykke virkeligheten og sosiale fenomener på, og er interessert i å avdekke hvordan man benytter diskursbegrepet for å analysere det politiske og sosiale (Neumann, 2001:18). Neumann deler som nevnt diskursanalyse inn i tre steg: valg og avgrensning av diskursen, identifikasjon av diskursenes representasjoner, og diskursens lagdeling. Før man går i gang med selve analysen vektlegger han at man må skaffe seg en viss grad av kulturell kompetanse, altså at man innhenter generell kunnskap om området en skal studere (ibid:50). Kulturell kompetanse er viktig for å forstå hva som ligger bak talehandlingene man studerer. Det er ikke alltid en naturlig sammenheng mellom hva man sier og hva som egentlig ligger i diskursrepresentasjonene. Det er også nødvendig å vite noe om området for å kunne velge ut relevante tekster. Datamateriale er ofte veldig stort, og det kan derfor være lurt å starte med å lese sekundærlitteratur for å få en oversikt over feltet. Da kan man oppdage at noen tekster ofte siteres til, og dermed vil spille en fremtredende rolle for analysen (ibid:51-52).

Hvilke tekster man velger er avgjørende for diskursanalysen. Fokuserer man kun på tekster som skaper mye omtale, vil en selv automatisk være med på å forsterke den gjeldende

representasjonen. På den annen side vil tekster som bare gjentar en hovedrepresentasjon gjerne gå umerket forbi, og dermed kunne være vanskelig å legge merke til fordi det anses som en selvfølgelighet. Vekker en tekst oppmerksomhet kan det derimot hende at det skjer noe nytt, som den allerede dominerende diskursen dermed vil forsøke å begrense (ibid:52). Sentralt for diskurser er at de stadig må bekreftes og gjentas om de skal vedvare. Men at en tilsynelatende ikke finner noen konflikt trenger likevel ikke bety at diskursen er konfliktløs. I stedet må man undersøke hvorfor ting forblir som de er (ibid:53).

Første skritt i Neumanns oppskrift på diskursanalyse er valg og avgrensning av diskurs, altså å avgrense det som skal studeres. Som nevnt er den sosiale virkeligheten inndelt i diskurser, noe som muliggjør for mennesker å oppfatte og fungere i sin omverden. Diskurser hjelper å skille sanseinntrykk fra hverandre, men de kan likevel ikke være helt uavhengig av andre diskurser, ettersom våre virkeligheter henger sammen. De avgrenses likevel, ved at de blir tildelt ulikt meningsinnhold av sine bærere (ibid:56). Utfordringen i enhver diskursanalyse vil være å bestemme hvor en skal trekke grensen for diskursen. Det vil alltid være avgrensingsproblemer i en analyse, og det er derfor viktig for forskeren å forsvare valgene sine godt. Avgrensningen blir i seg selv en viktig del av diskursen. Forskeren skal så forsøke å påvise forskjeller og likheter mellom representasjoner, for å illustrere hvordan de tilhører samme diskurs, og dette gjøres ved å vise til hvordan de jevnlig dukker opp sammen i tekster (ibid:56).

Det andre skrittet i analysen går ut på å lage en oversikt over alle representasjonene eller virkelighetsforståelsene som finnes innenfor den valgte diskursen. Diskursanalysen skal forsøke å avdekke konfliktene og usikkerheten mellom disse forståelsene, og vil derfor undersøke hvor utfordret en gitt representasjon er (ibid:60). Den diskursen en velger å studere vil i mange tilfeller inneholde en dominerende virkelighetsrepresentasjon og en eller flere andre konkurrerende representasjoner. Dersom det kun finnes én representasjon vil diskursen være politisk lukket, som Laclau og Mouffe snakket om. Dette betyr ikke at den er upolitisk, ettersom det krever mye politisk arbeid å sørge for at den dominerende representasjonen vedlikeholdes, og ikke åpent utfordres (ibid:60). Det vil likevel være umulig å fullt ut lukke en diskurs mening, ettersom mening ligger i relasjonene mellom fenomener, og disse alltid vil være i bevegelse. Et diskursivt felt er åpent så lenge to eller flere virkelighetsrepresentasjoner konkurrerer, men ingen virker å dominere over de andre. Oppgaven for diskursanalytikeren blir altså å finne frem til diskursens ulike representasjoner, men også dette skrittet byr på spesifikasjonsproblemer. Det er i prinsippet et evig spenn av meninger, men en er interessert i

forholdet eller konflikten mellom forholdsvis klart definerte posisjoner som får støtte av et stort antall bærere (ibid:61).

Siste skritt i analysen handler om diskursens lagdeling, og går ut på å undersøke om alle trekkene ved en gitt virkelighetsrepresentasjon er like bestandige. Noen trekk vil være vanskelige å forandre, mens andre vil differensiere (ibid:63). Neumann bruker et eksempel om produksjon av kjønn for å forklare dette. Her vil en rekke biologiske og sosiale trekk utgjøre grensen mellom kjønn, og noen av disse vil være vanskeligere å forandre enn andre. For eksempel vil tegnet «barnefødsel» være vanskeligere å kjønnsnøytralisere enn tegnet «ulønnet hjemmearbeidende» (ibid:63). Materielle gjenstander eller faktiske hendelser er vanskeligere å bortforklare enn andre ting, selv om en likevel kan studere forskjellige representasjoner av denne hendelsen. For eksempel så Laclau og Mouffe på ulike forståelser av naturkatastrofer. Materielle gjenstander vil likevel ha en større «treghet», ved at de er tregere å forandre (ibid:66). Etter at man har gjennomgått de tre stegene står man igjen med en modell av diskurs, og videre kan man stille seg spørsmålet: hvordan blir diskursen gjennomsyret av makt, og hvordan opprettholdes den dominerende virkelighetsrepresentasjonen?

Kapittel 4. Analyse

4.1 Prosess

For å finne ut hvilke diskurser som har vært sentrale skal jeg altså benytte meg av Laclau og Mouffes analytiske begreper. Ifølge dem er diskurs en fastleggelse av mening innenfor et bestemt domene, og i min oppgave er dette domenet «norske kristne ekteskapsforståelser». Med en slik avgrensning utelukkes ikke bare ekteskapsforståelser i andre land, som svenske kristne ekteskapsforståelser, men også de diskursene som ikke er tilknyttet norske kirker og trossamfunn.

Alle tegn innenfor den «norske kristne ekteskapsdiskursen» er momenter, altså tegn som får betydning ved å stå i bestemte relasjoner til hverandre innenfor et bestemt domene. Diskursen etableres ved at disse momentene former seg rundt noen *nodalpunkter*, altså høyt rangerte ord, som de andre tegnene får sin betydning i forhold til. I denne diskursen vil «ekteskap» være et slikt privilegert tegn, som de andre tegnene organiseres omkring. Tegn som «mann og kvinne», «kjærlighet» eller «familieramme» får her sin betydning ved å relateres til «ekteskap» på bestemte måter innenfor diskursen. Den «norske kristne ekteskapsdiskursen» består altså av et nett av betydningsbærende tegn (momenter) med forskjellige relasjoner til hverandre, som alle har noe med ekteskap å gjøre.

Diskursen er først i sin helhet når hvert tegn er tydelig fastlagt som moment gjennom en bestemt relasjon til andre tegn, og dette skjer ved å *utelukke* alle alternative betydninger et tegn kan ha, altså de andre mulige måtene de kunne vært relatert til hverandre. Dette er som nevnt *det diskursive felt*, altså diskursen ytre, som igjen kan true den spesifikke diskursens entydighet. For mange år siden var kvinner som mannens eiendel lenge en gjeldende forståelse i den «norske kristne ekteskapsdiskursen», men denne er nå utelukket. Denne forståelsen kan likevel komme tilbake og forstyrre diskursers entydighet. «Ekteskap» vil som begrep være et element, altså et tegn som ikke har fått sin betydning endelig fastlagt (til motsetning av momenter). Det er altså et flertydig tegn, som flere ulike diskurser konkurrerer om å bidra med den dominerende forståelsen av. Hvis mine hypoteser stemmer vil for eksempel «familiediskursen» forsøke å redusere det til et moment ved å definere det på en bestemt måte, mens «kjærlighetsdiskursen» vil definere det annerledes. Ordet «ekteskap» vil altså ikke si så mye i seg selv, men gis mening i relasjon til andre tegn gjennom konkret *artikulasjon*.

«Ekteskap» er altså et nodalpunkt i den «kristne norske ekteskapsdiskursen», men vil også være en *flytende betegn* fordi det er et tegn som forskjellige diskurser kjemper om å fylle med innhold. «Ekteskap» vil være åpent for flere ulike meningstilskrivninger, noe som vil føre til kamp mellom ulike diskurser.

Jeg skal altså se på hvordan «ekteskap» gjennom konkret artikulasjon settes i sammenheng med andre tegn, for å forsøke å avdekke hvilke diskurser som kjemper om å definere den dominerende ekteskapsforståelsen. Hvilke diskurser reproduseres, og hvilke utfordres? Den norske kristne ekteskapsforståelsen var i mange år relativt stabil, men så kom saken om homofil vigsel på banen, og utfordret hele diskursen. Hvilke ulike virkelighetsforståelser gjorde seg etter dette synlige, og hvordan fyller de ulike diskursene den flytende betegnelsen «ekteskap» med innhold?

Før jeg begynte på selve diskursanalysen brukte jeg mye tid på å lese meg opp på debatten om likekjønnet ekteskap. Jeg satte meg inn i diskusjonene både før og etter de forskjellige vedtakene for å få bedre innsikt i sakens grunnlag og utvikling. Dette var ikke bare viktig for å forstå selve saksgangen, men også for å forsøke å forstå hva som lå bak folks uttalelser. I tillegg hjalp det meg å finne hvilke tekster som var mest relevante for oppgaven. For eksempel lærte jeg at Kirkemøtet og Bispemøtet var veldig sentrale organer for min oppgave ettersom de bidro med flere gode tekster, som referater og høringsvar. Men disse tekstene vil gjerne bare avdekke hvilke virkelighetsforståelser som dominerer, og ikke de mindre utfordrerne i diskursene. Ulike diskurser kan ha blitt undertrykt bak lukkede dører, internt innenfor kirkens møter, og vil dermed ikke publiseres. Disse diskursene har jeg ikke kunnet få tilgang til, men at noe ikke nevnes i det offentlige, gjennom for eksempel referater, vil også være et funn i seg selv. Holdninger, med følgende talemåter, kan allerede ha blitt undertrykt, og derfor tapt kampen om å få definere hva som skal ligge i begrepet ekteskap. I et forsøk på å likevel fange opp flertydigheten i diskurskampen valgte jeg også å lese avisartikler, hvor både enkeltpersoner og mindre kirkesamfunn har uttalt seg. Mediedebatten har også gjort det lettere for meg å følge utviklingen over tid, i og med at en får med seg hva som skjer mellom eventuelle Kirkemøter og lignende.

Å lese meg opp på saken hjalp meg også å finne en naturlig avgrensning av analysens tidsramme, som er innenfor Neumanns første analysesteg, nemlig avgrensning av hva analysen skal fokusere på. I min oppgave er det ekteskapsforståelsen i Den norske kirke som er tema, og innenfor dette området vil det finnes utrolig mange ulike diskurser, som står i relasjon til hverandre. Derfor må en velge hvor grensen for diskursen skal gå. Jeg ønsker å se

på ekteskapsforståelsen innenfor ulike kirker og trossamfunn tilknyttet Den norske kirke, spesielt i tidsrommet fra 2007 til 2017. Hvilke forståelser av ekteskap finnes her, og hvilke konsekvenser får disse sosial handling? Med denne avgrensningen stenger jeg ute alle former for internasjonale diskurser og forståelser fra andre mennesker enn dem som er tilknyttet Den norske kirke. Dette valget gjør jeg både på grunn av plassmangel, men også fordi jeg synes det er mer interessant å se på de varierte synene innenfor kirken.

Neumanns andre analysesteg innebærer å skaffe en oversikt over alle representasjonene eller virkelighetsforståelsene som finnes innenfor ekteskapsdiskursen, for deretter å avdekke konfliktene mellom dem. Ut i fra min bakgrunnslesing fant jeg at det var naturlig å starte analysen med regjeringens forslag i 2007 om å endre ekteskapsloven. Her kom det inn veldig mange relevante svar fra høringsinstanser tilknyttet kristne miljøer, og det er i disse tekstene jeg fant de første diskursene. Videre har jeg tatt utgangspunkt i mediedebatten i årene etter den nye ekteskapsloven og frem til i dag, samt andre relevante dokumenter fra organer som Bispemøtet og Kirkerådet. Blant annet kom Bispemøtet i 2013 med en uttalelse kalt «Ekteskapet i et evangelisk-luthersk perspektiv» som la grunnlag for flere av mine senere funn. I tillegg førte arbeidet med en ny liturgi for likekjønnede i 2016 til flere viktige tekster, blant annet høringssvar og avisartikler. Debatten rundt likekjønnet vigsel har til tider vært svært konfliktfylt og ført til funn av flere motstridende ekteskapsdiskurser.

4.2 Funn

Bak vedtaket om å innføre en ny vigselstlurgi som også inkluderte likekjønnede lå en lang debatt med to sterkt motstridende fronter. Denne har dannet grunnlaget for flere av mine funn, men jeg vil igjen nevne at dette kun er mine subjektive oppfatninger. Andre kan ha kommet frem til ulike diskurser. Jeg har likevel referert og begrunnet funnene mine så godt som mulig, slik at andre skal ha mulighet til å oppspore dem. I tillegg har jeg vært åpen for å finne andre diskurser enn de hypotesene mine tilsa.

En annen ting som er verdt å nevne er at flere av diskursene glir inn i hverandre. En tekst kan ha trekk fra flere ulike diskurser, men jeg fant det likevel hensiktsmessig å dele dem opp. Denne inndelingen er ment for å tydeliggjøre de ulike funnene for leseren. For eksempel nevner flere tekster at Bibelen fremhever ekteskapet som en ordning mellom mann og kvinne for å videreføre menneskelivet. Som vi skal se kunne dette både blitt plassert under

«Bibeldiskursen» og under «familiediskursen,» men for ordens skyld har jeg forsøkt å fordele disse eksemplene.

4.2.1 «Kjønnspolaritetsdiskurs»

Den første, og kanskje den tydeligste, diskursen som gjør seg synlig i datamaterialet er «kjønnspolaritetsdiskursen». Denne vektlegger at ekteskapet er innstiftet av Gud som en pakt mellom kvinne og mann. I de fleste uttalelsene som går imot likekjønnet vigsel kan en se at denne diskursen ligger til grunn. Argumentene er gjerne få, men de er likevel veldig bestemte på at den biologiske forskjellen mellom kjønnene er en vesentlig faktor for ekteskapet. Kjønnspolaritetsdiskursen springer ut i flere underdiskurser, som vi skal se videre. Blant annet legger den grunnlaget for kjønnsroller i «familiediskursen», for kjønnspolariteten i Bibelens tekster i «Bibeldiskursen», og for den mer tradisjonsbaserte og kulturelle «samfunnsinstitusjons-diskursen».

Første eksempel på denne diskursen finner en i høringsuttalelsen til Bjørgvin bispedømmeråd fra 2007. Her står det:

Den verdensvide kirke har entydig i hele sin historie forstått ekteskapet som en eksklusiv, livsvarig enhet mellom en mann og en kvinne. Ved å ta bort kjønnspolariteten som en grunnleggende faktor, vil en samtidig ta bort det identitetsbærende elementet i ekteskapet som kulturell institusjon. Ekteskapet må ikke reduseres til et trosspørsmål, slik at når kirken mister sin innflytelse, står en fritt til å definere ekteskapet. Det er en grunnleggende og naturlig enhet, hvilket innebærer at det er fornuftig. Vigselsritualet for Den norske kirke gjør dette klart, og forutsetter at det er en Guds skaperordning. Ekteskapet er ikke en privatsak, men en ny sosial enhet med offentlig, juridisk forpliktelse. Det er kulturbærende på en helt unik måte, og vil aldri kunne erstattes av noen annen relasjon (Bjørvin bispedømmeråd, 2007).

Her ser vi at diskursen forsøker å skape entydighet ved å definere ekteskapet som noe mellom «mann» og «kvinne», og utelukker med dette alle andre former for samliv. Ekteskap mellom likekjønnede blir dermed bare en del av det diskursive felt, altså andre mulige definisjoner den flytende betegneren «ekteskap» kunne hatt, men som her stenges ute. Diskursen vektlegger at dette er naturlig og fornuftig ordning som man ikke står fritt til å endre på. Denne uttalelsen gir også et hint til «samfunnsinstitusjons-diskursen», som vektlegger

ekteskapet som en grunnleggende og kulturbærende institusjon. Den henter også til «familiediskursen» som bygger på ekteskapet som en skaperordning, og som en ramme for videreføring av slekten. Dette kan en også se videre i høringsuttalelsen når det er snakk om adopsjon og assistert befruktning, og hvordan kjønnsroller spiller en viktig rolle i ekteskapet:

Selv om lesbiske vil kunne være gode omsorgspersoner, er det ikke riktig av det offentlige å ikke gi et barn muligheten til å vokse opp med foreldre av ulike kjønn. Det kan også oppfattes som diskriminering av kjønnetenes egenart å hevde at det ene kjønn erstatter det andre på en fullverdig måte. Det er tydelige biologiske og psykologiske forskjeller, noe som kommer til uttrykk i ulike rollemodeller, kjønnsidentitet og ulik form for kontakt mellom barnet og de voksne. Den grunnleggende familiestrukturen bør følgelig bygge på relasjonen kvinne-mann-barn (ibid).

Her vektlegges det altså at ekteskapet må være mellom en mann og en kvinne fordi en må ivareta kjønnetenes egenart i foreldrerollen. Familiestrukturen bør dermed bestå av mor, far og barn, ikke to mødre eller to fedre. I tiden mellom høringsrunden i 2007 og innføringen av den nye vigselsturgien i 2017 finnes det utrolig mange eksempler på «kjønnpolaritetsdiskursen». Et av dem er fra 2014 da Kirkemøtet behandlet Bispemøtets utredning «Ekteskapet i et evangelisk-luthersk perspektiv». Ut fra denne utredningen fant Kirkemøtet at det ikke var tilstrekkelig grunnlag for å endre Den norske kirkes ekteskapsforståelse, og fastholdt derfor sitt tidligere vedtak om at ekteskapet var et forhold mellom én kvinne og én mann (Kirkemøtet, 2014). Kjønnpolariteten var altså fremdeles et avgjørende moment hos flertallet.

Ettersom «kjønnpolaritetsdiskursen» kan deles inn i tre underdiskurser har jeg valgt å ikke vise til flere eksempler her, men heller fordelt dem på de tre. Det skjer imidlertid en utvikling i hvilke av de tre som går mest igjen. I starten av debatten er «familiediskursen» og «samfunnsinstitusjons-diskursen» de sterkeste, men etter hvert virker «bibeldiskursen» å ta overhånd.

«Familiediskurs»

En diskurs som spesielt gjorde seg gjeldene i høringsrunden til regjeringens lovendringsforslag fra 2007 var «familiediskursen». Denne springer som vi har sett ut fra «kjønnpolaritetsdiskursen» og dens vektlegging av menn og kvinners forskjellige

kjønnsroller. Familie har spilt en stor rolle for hvordan man skal forholde seg til debatten knyttet til homofilt ekteskap. Noen anser den tradisjonelle kjernefamilien bestående av mann, kvinne og barn som det riktige alternativet på samliv, mens andre har et mer liberalt syn på hvordan familien i dag kan sammensettes. For denne diskursen ligger det en tradisjonell forståelse av ekteskapet og familien til grunn, hvor hensynet til barnets beste har vært en veldig viktig faktor. De som støtter denne forståelsen mener at et barn har behov for både en far og en mor, og at ekteskapet vil være den beste rammen for dette. De ønsker dermed ikke at homofile skal kunne få gifte seg, ettersom de da vil sidestilles med heterofile ektepar i lovverket, noe som åpner for retten til adopsjon.

Et viktig fokus for denne diskursen er altså ekteskapet som en ramme for familieliv, og for videreføring av slekten. Reproduksjon er en grunnleggende verdi i samfunnet som må bevares, og derfor må ekteskapet bestå av kvinne og mann. Dette er den ordningen Gud har gitt oss, og som man må derfor må etterstrebe. Adopsjon og assistert befruktning vil altså være å bryte med skaperverket og den naturlige formeringen, og ødelegge for barns rett til å kjenne begge sine foreldre.

«Familediskursen» som ekteskapsforståelse kommer sterkest til syne i høringsuttalelsene fra i 2007. Et eksempel kommer fra Agder og Telemark Bispedømmeråd, som ikke støtter lovforslaget fordi det vil føre til negative endringer i samfunnsbærende institusjoner knyttet til ekteskapsforståelse og familierett (Agder og Telemark bispedømmeråd, 2007). De mener man må ta hensyn til barns rettigheter, og begrunner dette ved å sitere Erling J. Pettersens delutredning «Teologiske/kirkelige vurderinger i tilknytning til Den norske kirkes forståelse av ekteskap og samliv». Denne utredning er en del av høringsnotatet til regjeringens lovforslag, og sier blant annet:

(...) Ekteskapet er en ordning etter Guds vilje, innstiftet av Gud ved skapelsen til mann og kvinne for å videreføre skaperverket. Det er en ramme rundt seksualitet og et vern om oppvekst for barn. Ektefeller og familiemedlemmer har gjennom sitt liv i disse rollene del i Guds opprettholdende, bevarende og livgivende virke. Forholdet mellom mor, far og barn er en skapelsesmessig gitt orden i det bibelske familiemønster, og en grunnstruktur i luthersk samlivsetikk og kirkelig tradisjon (ibid).

Senere i sin uttalelse definerer Agder og Telemark Bispedømmeråd forholdet mellom mor, far og barn som en «grunnstruktur i luthersk samlivsetikk og kirkelig tradisjon». For dem er ekteskap forbeholdt kvinne og mann, siden dette vil være det beste for barna. De ser ekteskapet som en byggekloss for samfunnet, og som en samlivsform som er foretrukket og nødvendig for barnet og fellesskapets beste (ibid). I dette høringssvaret kan en se hvordan diskursen forsøker å gi nodalpunktet «ekteskap» identitet ved å relatere det til tegn som «videreføre», «skaperverket», «mann», «kvinne», «ramme», «vern om oppvekst», «livgivende virke», «Guds vilje», «mor», «far» «barn» og «skapelsesmessig gitt orden». Med dette utgrenser den alternative meninger ekteskapet kunne hatt i et forsøk på å skape entydighet. For eksempel utgrenser den ved tegnene «kvinne» og «mann» muligheten for at ekteskapet kan bestå av to kvinner eller to menn. Den utelukker også at homofile bør få barn, eller at deres samlivsform kan ses på som ekteskap. I stedet er fokus på ekteskapet som en skapelsesmessig orden, og som en trygg ramme både for et stabilt samliv og for barns oppvekst. Det er ifølge Agder og Telemark Bispedømmeråd kun i et heterofilt forhold man kan videreføre slekten, og det er Guds vilje at en følger denne gitte ordenen bestående av «mor», «far», og «barn», og ikke tukler med skaperverket.

Også Balestrand sokneråd følger denne diskursen når de i sitt hørings svar vektlegger at ekteskapet bør opp-prioriteres og ikke omdefineres. De uttaler: «Eit heterofilt par kan få barn sama, to kvinner eller to menn kan ikkje få barn saman. Dette er ein kvalitativ ulikskap» (Balestrand sokneråd, 2007) Videre sier de:

«Balestrand opplever at fleire problem blir skapt enn løyst. Kvifor ikkje heller styrkja ekteskapet mellom kvinne og mann? Å leggja til rette, også økonomisk, for at borna får god kontakt med mor og far. Demografisk bør alle tiltak som styrkjer mor-far-barn-tilhøvet vurderast. Fødselstala i Noreg er for tida ikkje berekraftige på lang sikt. Balestrand sokneråd vil peika på at ekteskapet er ei skaparordning. I 1. Mos. 1,27-28a står det: "Så skapte Gud mennesket i sitt bilete, til mann og kvinne skapte han dei. Og Gud velsigna dei og sa: "De skal veksa og aukast, fylla jorda og leggja henne under dykk..." For borna er altså ekteskapet mellom mann og kvinne den gudgjevne ramma. I dei ti boda (2.Mos. 20, 2-17 og 5. Mos. 5, 6-21) finn ein også sterkt vern for ekteskapet. Det fjerde bodet lyder slik: "Æra far din og mor di, så skal du få leva lenge i det landet Herren din Gud gjev deg" og i det sjetten står det: "Du skal ikkje bryta ekteskapet" (ibid).

Også her ser en hvordan diskursen utelukker at andre samlivsformer enn mor-far-barn kan kunne knyttes til ekteskapet. Ekteskapet er den grunnleggende ordningen for videreføring av menneskeslekten og må derfor bevares. Også Møre bispedømmeråd vektlegger skaperverkets betydning i sin høringsuttalelse, og påpeker her at Gud har skapt mann og kvinne for hverandre til et heterofilt samliv som får sin offentlige og forpliktende form i ekteskapet (Møre bispedømmeråd, 2007). De uttaler: «Fra kyrkja si side må vi halde fast på at det heterofile ekteskapet er skaparordninga. Det heterofile ekteskapet legg til rette for at barn kan bli skapt og vekse opp samen med mor og far. Ekteskapslova skal omfatte og regulere dette samlivet.» (ibid). Ekteskapet er her relatert til reproduksjon, og må ifølge dem bevares som en ordning for kvinner og menn.

Dette synet støttes også av flertallet i Bispemøtets høringsuttalelse fra 2007. Bispemøtet hadde delte meninger angående forslaget om en felles ekteskapslov for ulike- og likekjønnede par, hvor et flertall var imot lovforslaget, mens mindretallet støttet dette. Flertallet la vekt på at ekteskapet kjennetegnes ved: «at det gir rettslige rammer rundt samlivet mellom mann og kvinne, ivaretar barna og regulerer familielivet.» (Bispemøtet, 2007). De sier videre: «Skapelsesfortellingene i Bibelen fremhever at mennesket som "art" består av både mann og kvinne, og menneskelivet videreføres som samliv mellom mann og kvinne. I den forstand er kjønns polariteten konstituerende for ekteskapet.» (ibid). Ekteskapet forstås altså som kjønns polært fordi det er en ramme for familielivet, hvor videreføring av slekten er i fokus. Akkurat disse sitatene ble tatt videre i Kirkerådets behandling av saken, og Kirkemøtets vedtak om ikke å støtte en felles ekteskapslov (Kirkemøtet, 2007).

«Familediskursen» var altså generelt den mest synlige under høringsrunden i 2007, og det finnes mange flere eksempler enn de jeg allerede har nevnt. Veldig kort kan jeg komme med noen sitater til for å illustrere denne diskursens styrke. Tunsberg bispedømme uttalte: «Vi vil slå fast at det fra naturens hånd er et faktum at det er ekteskapet som ivaretar slektens videreføring. Det er et faktum at det er det tokjønnede forhold som ivaretar slektens videreføring, og etter nytestamentlige etikk er ekteskapet den beste ramme for dette forhold.» (Tunsberg bispedømmeråd, 2007). Grimstad Misjonsmenighet sier: «Ekteskapet mellom en mann og en kvinne er i pakt med Guds ord, i pakt med biologien og det er til det beste for barna. Samliv mellom to menn eller mellom to kvinner kan ikke produsere barn. En såkalt kjønnsnøytral ekteskapslov vil derfor undergrave den forståelse vi alltid har hatt både av

ekteskapet og av forholdet mellom mor, far og barn som de viktigste byggesteinene i samfunnet vårt.» (Grimstad misjonsmenighet, 2007). Også Norges Kristne Råd følger denne ekteskapsforståelsen. Norges Kristne Råd er et fellesskap av kristne kirker og trossamfunn, og deres høringsuttalelse vil derfor få støtte blant flere kirker i Norge. De uttaler om ekteskapet: «Det skal ikke bare være en institusjonell ramme om de to som har inngått ekteskap. Ekteskap skal ikke minst være en ramme for barn som kommer til og som trenger omsorg, støtte og tilhørighet på sin vei mot et voksent, selvstendig liv.» (Norges Kristne Råd, 2007).

«Familediskursen» mistet litt av sin kraft etter innføringen av den nye ekteskapsloven, men var fremdeles synlig, blant annet som kritikk av Stortingets vedtak. Hans Nic. Nilsen fra Den luthersk-læstadianske menighet var en av dem som kritiserte dette. Han mente lovforslaget var i strid med skaperordningen, og fjernet barns rett til å vite hvem foreldrene er. Nilsen uttalte til Nordlys avis at:

Begrepet ekteskap skal etter tradisjonell oppfatning bare omfatte den ordning som Gud har satt mellom mann og kvinne for å føre menneskeslekten videre, og for å gi allsidige og trygge oppvekstkår for barn. Ekteskapet som et ordnet forhold mellom kvinne og mann er naturbegrunnet, og er universelt akseptert på tvers av religioner og livssyn. Vi kan derfor aldri godta en likekjønnet samlivsform som likestilt med ekteskap, men må ut fra Den hellige skrift fordømme denne samlivsform som synd.» (Nilsen, 2008).

Også Thomas Bjerkholt, pastor i Trondheim frikirke uttalte seg mot ekteskapsloven. Han mente loven gikk imot hans tro og overbevisning om forholdet mellom kjønnene. Til Trønder-Avisa sa han: «Et lesbisk eller homofilt par vil mange av oss aldri kunne kalle for ektepar. I en kristen forståelse er det heller et «uekte par» fordi et av samlivets grunnleggende formål aldri vil bli fullbyrdet. Homofile par lever i en selvsteriliserende praksis. Det finnes intet barn som ikke har en far et eller annet sted.» (Bjerkholt, 2009).

En av de mest aktive motstanderne av likekjønnet vigsel i ekteskapsdebatten var Øivind Benestad, fra Mor-Far-barnstiftelsen, og senere Levende Folkekirke. Han uttalte seg flere ganger imot Stortingets avgjørelse om å la likekjønnede gifte seg. Benestad mente dette tok fra barn grunnleggende rettigheter, blant annet til å kjenne begge sine foreldre. Til Aftenposten uttalte han i 2009 at: «Hvis kirken anerkjenner likekjønnet «ekteskap» og

planlagt farløshet, vil det være et utilgivelig svik mot barna og mot Guds skaperordning og et ja til det internasjonale barnemarkedet.» (Bakke og Strøm-Gundersen, 2009). Til

Fædrelandsvennen i 2013 utalte han:

Hvis kirken skal ta seg selv på alvor, kan den ikke nå plutselig sette strek over alt det Kirkemøtet, bispemøtet og Lærenemnda har utredet og uttalt de siste årene. Det dreier seg tross alt om samfunnets unike grunncelle - relasjonen mellom mor, far og barn. Teologisk sett er vi nede på grunnfjellet i kirkens skapelsesteologi. Det handler bl.a. om ekteskapet som en av Guds viktigste skaperordninger, betydningen av kjønnpolariteten mellom mann og kvinne, barns rett til mor og far, viktigheten av blodsband og biologisk foreldreskap, og Bibelens autoritet.» (Benestad, 2013).

Og sammen med fire andre medlemmer av Kirkemøtet uttalte han til Aftenposten at:

«Ekteskap, foreldreskap og barn hører uløselig sammen. Derfor er barneperspektivet helt fundamentalt når man diskuterer ekteskap og vigsel» (Benestad, Grastveit, Husøy og Johnsen, 2013).

«Familiediskursen» gjorde seg også gjeldende i Bispemøtets uttalelse fra 2013 kalt «Ekteskapet i et evangelisk-luthersk perspektiv». Denne var en utredning av kirkens ekteskapsforståelse basert på rapporten «Sammen. Samliv og samlivsordninger i et kirkelig perspektiv». Her vektla et mindretall at ekteskapet konstitueres av kjønnsdifferensieringen fordi dette setter relasjonen mellom far, mor og barn i en særstilling. Familien ses som grunnleggende for samfunnet, og barns rettigheter står sentralt. Ut i fra dette understrekes betydningen av ekteskapet som forbeholdt kvinne og mann. (Bispemøtet, 2013). Denne forståelsen var viktig for mindretallet å bevare.

Mot slutten av ekteskapsdebatten var ikke «familiediskursen» lenger særlig sterk, men en finner likevel eksempler på den også her. Etter Kirkemøtets vedtak i 2016 sa prest Dag Øivind Østereng opp sin stilling i protest fordi han mente dette vedtaket endret hele kirkens skapelsesteologi, og oppløste familiedefinisjonen, mor-far-barn. Det samme gjorde Øivind Benestad (Gossmer og Sætre, 2016). Under høringsrunden til den nye vigselsturgien påpekte Ingvar Fykse at: «En mann og en kvinne er i ekteskapet ett, de er i forening gitt å reproducere, d.v.s. føre Guds skaperverk videre, sette barn til verden, beskytte barna og oppdra dem.» (Fykse, 2016). Også Johannes Waage, Audun Storaas, Reidun og Tor Øystein Holm støttet

dette ekteskapssynet. De uttalte: «Men Gud skapte mennesket som mann og kvinne og dette ekteskapet var det han velsignet ved at de kunne få barn.» (Holm m.fl.2016).

«Bibeldiskurs»

En annen underdiskurs til «kjønnsparitetsdiskursen er «Bibel-diskursen», hvor Bibelen eller «Skriften» ligger til grunn for forståelsen av ekteskapet. Denne tar utgangspunkt i ekteskapet som forbeholdt mann og kvinne, og begrunner dette ut i fra tekster i Bibelen. De av høringsuttalelsene fra 2007 som begrunner sitt ønske om kjønnsparitet i ekteskapet ut i fra kirkens tradisjon og lære kunne også passet under denne diskursen, men jeg har valgt å bruke eksemplene andre steder. Alle argumentene om kjønnsparitet grunnet i teologisk lære kunne også passet her.

Trossamfunnet De Frie Evangeliske Forsamlinger viste i sin høringsuttalelsen fra 2007 at deres forståelse av ekteskapet som forbeholdt mann og kvinne finner støtte i Bibelen. De uttaler: «Å utvide ekteskapet til også å gjelde personer av samme kjønn bryter med den bibelske forståelse av ekteskapet som til nå har preget det norske samfunn og lovgivning.» (De Frie Evangeliske Forsamlinger, 2007). Også Guds Menighet Vegårshei begrunner kjønnspariteten i Bibelen. De skrev i sin høringsuttalelse: «Vi tror at ekteskapet er en gudgitt ordning mellom mann og kvinne. Hensikten med ekteskapet er sammensatt og uttrykker noe av det fineste Gud har for oss når det fungerer slik han vil. Bibelen uttrykker det enkelt: 1 Mos 2,24 Derfor skal mannen forlate sin far og sin mor og holde seg til sin hustru, og de to skal være ett.» (Guds Menighet Vegårshei, 2007).

«Bibeldiskursen» vokste seg større og større etter Stortingets vedtak om å innføre en ny ekteskapslov, og kom til syne i mange eksempler også etter denne ble innført. For eksempel uttalte Elin Støle, kandidat til Bispedømmerådet i Møre at: «Kirken skal ikke ha noen vigselsliturgi for par av samme kjønn fordi det strider mot Bibelen. Kirken bør heller ikke velsigne homofilt samliv.» (Bakke og Strøm-Gundersen, 2009). Heller ikke kandidaten Anfin Jarle Skaaheim fra Borgen ønsket en slik liturgi: «Kirken har ingen liturgi for vielse av homofile og lesbiske, og bør ikke ha det. Bibelen gir ikke mandat å legitimiere ekteskap mellom to av samme kjønn.» (Jensen, 2011).

I utredning «Ekteskapet i et evangelisk-luthersk perspektiv» fra 2013 hevdet et mindretall i Bispemøtet at en ut i fra bibelske tekster og den lutherske og felleskristne arv ikke kunne se at homofiles samliv kunne anses som ekteskap. De skriver: «Å definere likekjønnede samliv som ekteskap vil innebære et radikalt brudd med det som alltid har vært kirkens lære, og vi kan ikke se at det finnes teologisk grunnlag for å foreta et slikt brudd.» (Bispemøtet, 2013). Mindretallet definerer ekteskapet ut ifra en kjønnsdifferensiering: «Dersom kjønnsdifferensieringen ikke er til stede, faller et konstituerende element for ekteskapet bort, og samliv mellom likekjønnede blir derfor noe annet enn ekteskap, uansett hvilke etiske kvaliteter dette samlivet ellers måtte ha.» (ibid).

Det var flere som støttet Bispemøtets mindretall i deres uttalelse. Blant annet uttalte Jan Otto Myrseth, domprost fra Bergen, til Dagen at: «Ut fra min tolkning av Bibelen kan jeg ikke se at kirken har mandat til å utvide ekteskapet til å omfatte samliv mellom likekjønnede. Derfor kan jeg ikke støtte flertallsbiskopene i deres konklusjon om at kirken kan medvirke ved inngåelse av likekjønnet ekteskap.» (Myrseth, 2013). Også Den luthersk-læstadianske menighet støttet mindretallet. De sa: «Den luthersk-læstadianske menighets predikanter finner utvalgets flertalls vurderinger og innstillinger å være forkastelige fordi de er i mot Skriften og bekjennelsen.» (Nilsen, 2013). Cand.theol. Olav H. Kydland kunne heller ikke støtte flertallet i utredningen «Ekteskapet i et evangelisk-luthersk perspektiv». Han skriver: «For flertallsbiskopenes syn har ikke noe læremessig grunnlag i Bibelen. Det er et brudd med kirkens tradisjonelle lære om ekteskapet og er kirkesplittende vranglære.» (Kydland, 2013).

Bibelsk grunnlag for ekteskapet var også viktig for Normisjon, som forsto Bibelen slik at «ekteskapet mellom mann og kvinne er den (eneste) ordning Gud har gitt for seksuelt samliv og slektens videreføring.» (Granerud og Kvelland, 2015). Også Pinsebevegelsen uttalte seg om dette: «Vi tror at Bibelens etiske veiledning er normativ for oss i dag. I dagens situasjon vil vi spesielt fremheve spørsmålet om ekteskapet. I Pinsebevegelsens trosgrunnlag sies det slik «Vi tror at Gud har innstiftet ekteskapet mellom kvinne og mann som den naturlige rammen for samliv.» (Andersen, 2016).

På Kirkemøtet i 2016 ble det vedtatt at det måtte utarbeides en vigselsliturgi som inkluderte likekjønnede par og som også kunne brukes overfor heterofile par. Et mindretall i Kirkekomiteen var derimot imot dette vedtaket, fordi de mente det gikk imot kirkens lære. «Mindretallet mener at Bibelen er tydelig på at kjønns polariteten er konstituerende for

ekteskapet som et samliv mellom én mann og én kvinne.» (Kirkemøtet, 2016). De kom med et eget forslag til vedtak: «Kyrkjemøtet held fast på at ekteskapet er innstifta av Gud for samlivet mellom én mann og éi kvinne. Kjønnspolariteten har i heile kyrkja si historie vore eit konstituerande element i ei kristen ekteskapsforståing. Bibelen og vår evangelisk-lutherske lære gir oss ikkje mandat til å endra på dette.» (ibid). Forslaget fikk 31 stemmer og falt (ibid). Her ser en hvordan ekteskapsforståelsen for noen enda knyttet til kjønnspolaritet ut ifra skrifter i Bibelen. Dette var fremdeles holdningen til kirkekomiteens mindretall i 2017 da det endelige forslaget til ny vigself- og forbønnsliturgi skulle vedtas. Mindretall på 6 av 21 tilstedeværende støttet ikke flertallets vedtaksforslag ut i fra denne begrunnelsen: «Komiteens mindretall vil framholde at Bibelen er forpliktende norm for kirkens liv og lære. Bibelen er tydelig på at kjønnspolariteten er konstituerende for ekteskapet, innstiftet av Gud som et samliv mellom én mann og én kvinne og slik har det vært gjeldende i hele kirkens historie.» (Kirkemøtet, 2017b).

Under høringsrunden til den nye vigselfliturgien ga flere høringsinstanser uttrykk for sitt primærstandpunkt om at de ikke støttet forslaget, selv om det ikke i prinsippet var det høringen var ment for. For Bibel og bekjennelse uttalte: «Vi kan ikke se det annerledes enn at Kirkemøtets vedtak i april 2016 om å innføre en kjønnsuavhengig liturgi for ekteskapsinngåelse er i strid med både den kristne lære og tro og Den norske kirkes egne bekjennesskrifter.» (Den norske kirke, 2016c). Og videre: «Hovedproblemet er at Kirkemøtets vedtak ikke søker skriftbegrunnelse for vigself» (ibid). Evangelisk luthersk nettverk uttalte: «Gjennom hele kirkens historie har liturgien hatt språk- og tankeføring knyttet til Skriften som basis både i dens forkynnende tilsigelse og i de troendes bekjennende tilsvar og bønner.» (ibid).

Også flere enkeltpersoner uttalte seg, hvor de fleste var kritiske fordi høringsforslaget brøt med ekteskapsforståelsen slik den er gitt i Bibelen. Anne Kristine og Thor André Lindstad uttaler for eksempel: «Det finnes ikke én eneste bibelsk begrunnelse for noe ekteskap mellom andre enn mellom mann og kvinne.» (Lindstad, 2016). Are Sandnes uttalte: «Kirken har ikke mandat fra Bibelen til å befatte seg med ekteskapsstiftelse utover det ene som er mellom en mann og en kvinne.» (Sandnes, 2016). Et annet eksempel kommer fra Ingunn Solbakken som sier: «Gjennom hele kirkens historie har mann og kvinne vært ekteskapets konstante faktor. Grunnlaget har vært det Bibelen sier om at Han skapte dem til mann og kvinne og at de to skal være ett.» (Solbakken, 2016). Et siste eksempel er Bjarte Hove som uttalte at:

Ekteskap i bibelsk og kristen forstand inngås mellom en kvinne og en mann (1 Mos 1,26ff). Jesus sier: «Har dere ikke lest at Skaperen fra begynnelsen av skapte dem til mann og kvinne og sa: Derfor skal mannen forlate sin far og sin mor og de to skal være ett. Så er de ikke lenger to, deres liv er ett. Det som altså Gud har sammenføyd, skal mennesker ikke skille.» (Matt 19, 4-6).» (Hove, 2016).

Kirkemøtets vedtak førte til kritikk fra mange, og også til et opprop kalt «Erklæring om den kirkelige situasjonen». Dette oppropet ga uttrykk for at den nye situasjonen i kirken brøt med læregrunnlaget fra Den hellige Skrift og den økumeniske tradisjon. Ett av punktene i oppropet lød: «1. Læren om ekteskapet som et kjønnspolært og livslangt fellesskap mellom én kvinne og én mann er en del av den bibelske åpenbaring og derfor ikke noe kirken kan forandre på.» (Alsståg m.fl. 2016). Hele 256 prester underskrev dette oppropet. I tillegg var det flere prester som nektet å vie likekjønnede. Årsaken til at de ønsker å reservere seg var basert på Bibelens lære om ekteskapet. (Hanssen, 2016). Noen vurderte også å melde seg ut av kirken på grunnlag av dette. Torleiv Austad, Tore Kopperud og Anfin Skaaheim, tidligere medlemmer av Kirkemøtet, skrev til Vårt Land at: «Jesus forankrer ekteskapsordningen i fortellingen om at Gud fra begynnelsen av skapte mann og kvinne, og fremholder at «de to skal være én kropp» (Mark 10,1-9; Matt 19,1-9). Med dette som grunnlag kan vi ikke avskrive kjønnsdifferensieringen som betingelse for å inngå ekteskap i kirkelig regi.» (Austad, Kopperud og Skaaheim).

«Samfunnsinstitusjons-diskurs»

«Samfunnsinstitusjonsdiskursen» er en tredje underdiskurs av «kjønnsparitetsdiskursen». Her vil samfunnsinstitusjon referere til ekteskapet som en kulturell og tradisjonsbærende institusjon. Ekteskapet forstås som forbeholdt mann og kvinne fordi det tradisjonelt sett har vært slik, og fordi det anses som samfunnets grunnleggende ordning for samliv.

Det evangelisk-lutherske kirkesamfunn var svært negative til regjeringens lovforslag i 2007, og sa i sitt høringsvar at:

Det monogame ekteskap står i en ubrutt historisk sammenheng som en bærende samfunnsinstitusjon. En prinsipiell likestilling mellom ulike kjønn og like kjønn i et ekteskap framstår som et eksperiment som går ut på simpelthen å fjerne et fundament

under vårt samfunn, et eksperiment som ingen kjenner de sosiologiske og moralske konsekvensene av. Likekjønnet ekteskap er et brudd på vår tusenårige tradisjon med et kristent menneskesyn i vårt land (eksplisitt uttalt og vernet i grunnloven) og med tilnærmet hele den verdensvide kristne tradisjon som vi deler med bl. a. jødedom og islam.» (Det evangelisk-lutherske kirkesamfunn, 2007).

Her ser en hvordan ekteskapet mellom mann og kvinne knyttes til tradisjon og kultur. En grenser her ut muligheten for ekteskap mellom homofile fordi det bryter med den kristne tradisjon som har bestått i tusen år. Ekteskap settes altså i sammenheng med ord som «fundament» og «tradisjon», og gis dermed identitet som en grunnleggende samfunnsinstitusjon.

Flertallet i Bispemøtet vektla også ekteskapet som en viktig samfunnsinstitusjon. I deres høringsuttalelse fra 2007 sto det: «Ekteskap er mer enn en kontrakt mellom mannen og kvinnen. Det er in institusjon med viktige funksjoner både for samfunnet og for den enkelte.» (Bispemøtet, 2007). Bispemøtet forsto det tradisjonelle ekteskapet som en samfunnsordning, og påpekte at: «Til tross for variasjoner og tilpasninger til samfunnsforholdene har ekteskapet mellom mann og kvinne vært en påfallende stabil og levedyktig institusjon.» (ibid) Flertallet sa og: «Kristen tro og livstolkning bekrefter ekteskapet mellom mann og kvinne som en universelt utbredt samfunnsordning.» (ibid). Kjønnspolaritet blir altså viktig fordi det utgjør en viktig funksjon i samfunnet.

Holdningene til Bispemøtets flertall skinner naturlig gjennom også i Kirkerådets hørings svar, ettersom rådet representeres av landets 11 bispedømmeråd. Også her var det være delte meninger, men flertallet mente at ekteskapet fortsatt burde være en ordning mellom mann og kvinne. I høringsuttalelsen sto det skrevet: «Kirkerådet vil fremheve at ekteskap mellom en kvinne og en mann har en sentral teologisk og moralsk begrunnelse i den kirkelige lære og tradisjon. Ekteskap mellom en mann og en kvinne har gjennom årtusener, i ulike former, vært et vesentlig trekk i vår kultur og i de fleste andre samfunn» (Kirkerådet, 2007). De avsluttet høringsuttalelsen sin med: «Kirkerådet holder fast på at ekteskapsbegrepet fortsatt skal forbeholdes det offisielt inngåtte og forpliktende samlivet mellom mann og kvinne. (...) Ekteskapet mellom mann og kvinne er begrunnet i kristen tradisjon og tenkning, og er en felles verdi i vår kulturtradisjon i vid forstand.» (ibid). Kirkerådet velges av Kirkemøtet, og har ansvar for det forberedende og iverksettende arbeidet til Kirkemøtets samlinger.

Kirkemøtet ga derfor tilslutning til Kirkerådets høringsuttalelse, og vedtok å ikke gå inn for regjeringens forslag.

Norges Kristne Råd, et felleskap bestående av kirker og trossamfunn i Norge, delte også en felles oppfatning av ekteskapet som en samfunnsordning mellom mann og kvinne, begrunnet i kirkens lære og tradisjon. De uttalte: «Vårt felles syn på viktigheten av å videreføre ekteskap som et ordnet samliv mellom en mann og en kvinne, henger også sammen med at dette er en felles sak i vår kulturtradisjon i vid forstand» (Norges Kristne Råd, 2007). Avslutningsvis skrev de også at: «Regjeringens arbeid med å endre ekteskapslovgivningen i Norge rokker ved grunnleggende tradisjoner og oppfatninger om hva ekteskap er i vårt samfunn.» (ibid). Noen av de kirkene og trossamfunnene som stiller seg bak denne høringsuttalelsen var: Det Norske Misjonsforbund (Det Norske Misjonsforbund, 2007), Oppdal Kristne Senter (Oppdal Kristne Senter, 2007), Menigheten Karisma Senter (Menigheten Karisma Senter, 2007), Metodistkirken i Norge (Metodistkirken i Norge, 2007), Det Norske Baptistsamfunn (Det Norske Baptistsamfunn, 2007) og Oslo Kristne Senter (Oslo Kristne Senter, 2007).

«Samfunnsinstitusjons-diskursen» var altså veldig sterk under høringsrunden i 2007. Også Borg Bispedømmeråd viste i sin høringsuttalelse hvordan relasjonen mellom kvinne og mann forutsetter et særlig vern grunnet kirkens tradisjon og lære. De skrev blant annet: «Også i vår kulturkrets har ekteskapet til dags dato ikke vært tenkt som noe annet enn samliv mellom mann og kvinne» (Borg bispedømmeråd, 2007). Og videre: «Med tanke på slektens videreføring må ekteskapet mellom kvinne og mann ikke bare betraktes som et kontraktsforhold mellom to individer, men også som et forhold med stor samfunnsmessig betydning. Det er i samfunnets interesse at slekten føres videre, og denne videreføring finner naturlig sted i heterofile par-relasjoner.» (ibid). Dette henger nært sammen med «familiediskursen», men passer også her fordi det vektlegger ekteskapets samfunnsmessige funksjon. Ekteskapet forstås altså som en institusjon som skal være med å sikre fellesskapets beste.

Andre instanser som følger denne diskursen er Oslo katolske bispedømme som påpeker at: «I alle kjente sivilisasjoner er ekteskapet mellom mann og kvinne samfunnets grunnleggende menneskelige institusjon. Den kristne tradisjon er entydig, og lærer at ekteskapet er velsignet av Gud og skal vernes og beskyttes av samfunnet, noe norsk lovgivning også har gjort inntil denne dag.» (Oslo Katolske Bispedømme, 2007). Indremisjonsforbundets høringsuttalelse ser

en felles ekteskapslov som en «dramatisk kulturrevolusjon i vårt land bort fra den sed og skikk som har vore samfunnsfundamentet i tusen år» (Indremisjonsforbundet, 2007). En omdefinering av ekteskapet bryter ifølge dem med «vår tusenårige kristne kulturhistorie», og vil ødelegge det som har vært «grunnpilaren i samfunnsoppbygginga» (ibid). Sjømannskirken anser ekteskapet mellom kvinne og mann som en grunnleggende ordning i samfunnet, og uttaler i sitt hørings svar at: «Ekteskapet mellom mann og kvinne er begrunnet i kristen tradisjon og tenkning, og er en felles verdi i vår kulturtradisjon i vid forstand.» (Sjømannskirken, 2007).

Utover i ekteskapsdebatten avtok denne diskursen veldig, men det finnes noen få eksempler. Bispemøtets mindretallsuttalelse fra 2013 fikk blant annet støtte fra Ivar Braut, medlem av Kirkerådet, som uttalte til Vårt Land at: «Å definere likekjønnede samliv som ekteskap vil innebære et radikalt brudd med det som alltid har vært kirkens lære.» (Braut, 2016). Også etter Kirkemøtets vedtak i 2016 brukte noen tradisjon som argument for å nekte å vie likekjønnede. Sokneprest Øyvind Vognhild forklarte sin reservasjon med at det: «tradisjonelle synet på ekteskapet er innstiftet for mann og kvinne.» (Bjåen, 2015). Sokneprest Espen Aarseth ville også bruke reservasjonsretten, og uttalte til Vårt Land at: «Jeg har et tradisjonelt syn på at ekteskapet skal være mellom mann og kvinne (ibid).

4.2.2 «Kjærlighetsdiskurs»

«Kjærlighetsdiskursen» har en forståelse av ekteskapet som i hovedsak basert på kjærlighet mellom to personer. Kjærlighet som årsak for giftermål har fått enda større betydning i dag enn tidligere, noe en kan se igjen i diskursene. Ekteskapet er en feiring av kjærligheten mellom to mennesker som ønsker å dele livet sammen, uavhengig av deres kjønn.

Første eksempel på denne diskursen finner vi allerede i 2007, i hørings svaret til Det teologiske fakultet ved Universitetet i Oslo. På denne tiden var de fleste hørings svarene tilknyttet kristne miljøer negative til regjeringens forslag, men noen veldig få var positive. Fakultetet uttalte:

En viktig utfordring er å drøfte den nye ekteskapsloven slik at både par-relasjonen, dvs. kjærligheten mellom to voksne, og foreldre barn-relasjonen tillegges betydning. Par-relasjonen er blitt det det moderne vestlige samfunn forbinder med

ekteskapsinstitusjonen. Dette er både det forpliktende ved den og det livgivende ved den. Nettopp denne utvikling har åpnet for anerkjennelse av homofile kjærlighetsforhold. Slike refleksjoner kan bidra til en økt og berettiget fokusering på det varige og forpliktende samlivet og mindre vekt på spørsmålet likekjønnet/ulikekjønnet (Det teologiske fakultet, 2007).

Fakultetet støtter regjeringens forslag, men mener argumentene om likestilling som legges frem i høringsnotatet ikke er overbevisende nok. I stedet kommer de med denne begrunnelsen for at også likekjønnede burde få gifte seg:

Viktige forhold som da bør belyses er forholdet mellom ekteskapet som samfunnsinstitusjon og som uttrykk for et kjærlighetsforhold mellom to mennesker. Det er liten tvil om at den tradisjonelle oppfatningen av ekteskapet som en relasjon mellom to mennesker av motsatt kjønn også innebærer en oppfatning om at kjærlighet og den grunnleggende erfaringen av å høre sammen i "gode og onde dager" må være viktige idealer for ethvert ekteskap. Slike idealer endres ikke av det faktum at mange ekteskap oppløses fordi kjærlighetsrelasjonen ikke lenger kan opprettholdes og belastningen om å utholde også de "onde" dagene er blitt for stor. Det teologiske fakultet vil derfor oppfordre regjeringen til å ta betydningen av kjærlighetsrelasjonen mellom to og hvordan ekteskapet skal gi gode vilkår for dette på større alvor i det videre arbeid med en ny ekteskapslov. Vi tror at slike refleksjoner i høyere grad vil åpne for en aksept av at også homofile og lesbiske inkluderes i institusjonen ekteskap (ibid).

Her ser en hvordan kjærlighet tilknyttes ekteskapet, og blir viktig for hvordan vi skal forstå denne institusjonen. «Kjærlighetsdiskursen» åpner dermed for at homofile også skal kunne gifte seg, ettersom det er kjærlighet blir viktigere enn kjønnspolaritet. Bispemøtets mindretall støttet også denne tankegangen, og uttalte i sin høringsuttalelse fra 2007 at: «Ekteskapet slik vi i dag i vår kultur gjerne vil forstå det, som et fellesskap bygget på kjærlighet, likeverd og frivillighet, er ikke så mange generasjonene gammelt. Det å få barn er ikke konstituerende for ekteskapet.» (Bispemøtet, 2007). Og videre:

Fire komponenter kan sies å dekke det meste av det vi i dag mener med "ekteskap" i Norge. Det er for det første den personlige relasjonen (1). Det er den juridiske kontrakten (2). Det er samfunnets formaliserte anerkjennelse (3), og det er det en kan kalle religiøse aspekter (4). Den interne vektningen av disse komponentene har vekslet

gjennom tidene. Den komponent som i særlig grad er blitt styrket i vår tid, er betydningen av den personlige relasjonen. Det viser seg i den allmenne forståelsen av ekteskapet hvor det legges stadig økende vekt på kjærlighet og det personlig vilde forhold som basis for og mening med ekteskapet. (ibid).

Bispemøtets mindretall vektla ekteskapet som et godt vern for kjærligheten, og påpekte at vi i dag anerkjenner betydningen av kjærlighet og fellesskap, og at behovet for kjønnsdifferensiering ikke lenger var så vesentlig (ibid). Også mindretallet i Hamar Bispedømmeråd så på denne endringen av forholdet mellom komponentene. De skrev dette i høringsuttalelsen sin:

Det er særlig den første komponenten, personlig tilknytning gjennom gjensidig kjærlighet som er blitt styrket de siste hundre år. Det at to velger hverandre av kjærlighet har i vår kulturkrets blitt stadig viktigere, og vil være et naturlig grunnlag for en felles ekteskapslov. Behovet for å få den personlige tilknytningen velsignet og erklært innenfor ekteskapets trygge og forpliktende rammer, vil etter vårt syn måtte være det samme uansett om en er homofil eller heterofil.» (Hamar bispedømmeråd, 2007).

«Kjærlighetsdiskursen» vokste seg sterkere etter hvert i ekteskapsdebatten. I Bispemøtets utredning «Ekteskapet i et evangelisk-luthersk perspektiv» fra 2013 ønsket et flertall av biskopene at Den norske kirke skulle anerkjenne homofilt samliv og åpne for vigsel av likekjønnede. De mente at vi måtte gå bort fra den tradisjonelle ekteskapsforståelsen som så ekteskapet primært som en sosial institusjon, og heller fokusere på at vi som mennesker er skapt til å leve i relasjon til hverandre. Dette var et perspektiv man ifølge dem kunne finne i den andre skapelsesfortellingen, som vektla at ekteskapet også bygget på tillit, likeverd og frivillighet (Bispemøtet, 2013). Tradisjonelt sett var ekteskapet rettet inn mot forplantning og barneoppdragelse, med kjønnspolaritet som naturlig forutsetning, men dette hadde ifølge Bispemøtet endret seg. Med større fokus på relasjoner og kjærlighet, og mindre på reproduksjon, forsvinner altså kjønnspolariteten som vesentlig faktor i forståelsen av ekteskapet. Deres uttalelse illustrerte dette synet:

Det er grunn til å understreke betydningen av at den personlige relasjonen mellom ektefellene som grunnlag for ekteskapsinngåelsen er styrket i vår tid. Ekteskapet har betydning utover de forhold som har å gjøre med slektens videreføring. Seksualiteten

er et uttrykk for kjærlighet og fellesskap og er ikke bare knyttet til forplantning og videreføring av slekten (ibid).

Videre i flertallets uttalelse sto det: «Når to mennesker ønsker å dele livet med hverandre med utgangspunkt i gjensidig kjærlighet, er det grunnleggende sett ikke forskjell på homofil eller heterofil kjærlighet, selv om det er forskjell på homofil og heterofil seksualitet.» (ibid). Her ser en hvordan kjærligheten trekkes frem, mens andre sider av ekteskapsdiskursen ignoreres. Det er ikke lenger viktig med kjønns polaritet, fordi homofiles kjærlighet ikke er annerledes enn heterofiles. Poenget er at det er kjærligheten som er konstituerende for ekteskapet.

Flere sluttet seg til Bispemøtets flertallsuttalelse, blant annet Helga Haugland Byfuglien, preses i Bispemøtet. Hun mente at homofile par burde få gifte seg i kirken, slik at kjærligheten og troskapen kunne gis gode rammer. Byfuglien forsvarte det teologiske grunnlaget for dette i 1.Mosebok, og uttalte: «'Gud sa: Det er ikke godt for mennesket å være alene.' Selv om konteksten er at Gud deretter skapte kvinnen, bekreftes den allmenne livserfaring om menneskets behov for kjærlighet, nærhet og fellesskap (Byfuglien, 2013). Hun sa også om Bibelens tekster: «Men slik utvalget forstår tekstene som omhandler homoseksuelle handlinger, forholder Paulus seg knapt til homofil kjærlighet. Slik vurdert, tar han ikke stilling til det som kirken i dag forholder seg til, nemlig kjærlighet, der to mennesker av samme kjønn elsker hverandre og trofast vil stå ved hverandres side livet ut.» (ibid). Kjærlighet var ifølge Byfuglien en hovedgrunn til at kirken burde akseptere ekteskap også mellom likekjønnede (Fæster, 2013).

«Kjærlighetsdiskursen» brukes også i flere senere tilfeller for å forsvare homofiles rett til ekteskap. Marianne Bjelland Kartzow, professor ved Det teologiske fakultet, uttalte til Vårt Land at: «Ekteskap og seksualitet må bygge på kjærlighet, ikke på kjønn eller makt.» (Kartzow, 2013). Det samme mente Biskop Tor Singsaas, overhode i Nidaros bispedømme, som støttet at homofile burde kunne ha et ordnet samliv ut i fra det han kalte «kjærlighetsperspektivet». Han påpekte at det ikke måtte gjøres til en «synd» å bli glad i hverandre, og at: «Ingen må nektes å oppleve det største i livet – kjærligheten.» (Bakken, 2013a).

Etter Kirkemøtet i 2014 uttalte Synnøve S. Heggem at hun til tross for vedtaket ville vie likekjønnede. Til Vårt Land sa hun: «Skal jeg presses til å si hva som er viktigst av Gud og kjærlighet, tilsier min kristne tro at jeg skal velge kjærlighet.» (Opheim, 2014). Også flere sokneprester fra Lofoten var skuffet etter Kirkemøtets vedtak. De uttalte: «For oss er det ikke

kjønn som er viktig når to vil gifte seg eller spørre om kirkelig velsignelse over sitt samliv. Vi tenker at når to mennesker vil dele livet, ta ansvar for hverandre og forplikte seg på kjærligheten, ja, da vil vi gjerne både velsigne og be for dette. Og det er Bibelens syn på ansvarlighet, forpliktelse og kjærlighet som begrunner dette.» (Gran m.fl. 2014).

Solveig Julie Mysen, fra Åpen Folkekirkes liste mente det var rart å nekte to mennesker som elsker hverandre å kunne gifte seg i sin kirke, og ønsket derfor å sørge for at også likekjønnede par fikk en forpliktende avtale basert på kjærlighet (Helgesen, 2015). Også sokneprest Ann Kristin Avdem ville jobbe for en inkluderende kirke. Hun sa: «Å være i et bindene forhold, enten man er av samme kjønn eller ikke, ser jeg på som noe positivt. Størst av alt er jo kjærligheten.» (Kveinsjø, 2015). Dette var også soknepresten Sindre Stabell Kulø sitt argument. Han kommenterte det kommende kirkevalget i 2015 slik: «Det blir en festdag den dagen Kirkemøtet får slått fast det Bibelen selv sier; at størst av alt er kjærligheten!» (Kulø, 2015).

Etter Kirkemøtet i 2016 var det flere som gledet seg over det nye vedtaket. Dette kom blant annet til uttrykk i høringsrunden for den nye liturgien, hvor flere vektla at kjærligheten er det avgjørende for ekteskapet. Møre Bispedømmeråd uttalte for eksempel: «I tillegg opplever mange at ny innsikt har ført til ny forståing av Bibelen sitt vitnemål og held med stort frimot fram at den livslange og forpliktende kjærleiken mellom to, uavhengig av kjønn, er uttrykk for Guds gode vilje for menneske.» (Møre bispedømmeråd, 2016). Hamar bispedømmeråd vektla i sitt høringssvar at kjærligheten mellom mennesker er gitt- og villet av Gud. De anbefalte å innføre en tekst i liturgien som: «sier noe relasjonelt om kjærligheten mellom Gud og mennesker, og mennesker seg imellom» (Hamar bispedømmeråd, 2016).

4.2.3 «Likeverds-diskurs»

Denne diskursen handler om at kirken skal være åpen for alle mennesker, og at alle skal behandles likt. Seksuell legning skal ikke føre til at noen forskjellsbehandles og diskrimineres. Om en elsker en av motsatt eller samme kjønn burde ikke ha betydning for om en får gifte seg eller ei, fordi ekteskapet er tilgjengelig for alle. Her blir altså ekteskapet forstått som et viktig budskap for å sikre like rettigheter mellom homofile og heterofile, og for å motvirke diskriminering. Alle mennesker er skapt like i Guds bilde og bør derfor ikke forskjellsbehandles. Nært tilknyttet «kjærlighetsdiskursen» vil en her vektlegge at all kjærlighet er like mye verdt, uansett om du er heterofil eller homofil. Hvorfor skal homofile

ha mindre rett til å elske noen, og til å få gifte seg på grunnlag av dette? Dersom kjærlighet er noe av det som vekter tyngst når det kommer til giftemål burde det ikke være noe forskjell.

Det teologiske fakultetet ved Universitet i Oslo bidro ikke bare til «kjærlighetsdiskursen» i sin høringsuttalelse, men også til «likeverds-diskursen». De påpekte vel og merke at regjeringens argument om likestilling ikke var tilstrekkelig for at homofile og lesbiske skulle få lov til å gifte seg, men støttet fremdeles regjeringens mål om at homofile og lesbiske rettigheter skulle ivaretas i samfunnet og kirken. I sin uttalelse sa de: «Fakultetet støtter målsettingen om en felles ekteskapslov. Fakultetet har argumentert for at forhold mellom homofile og lesbiske par (nå i partnerskap) og heterofile par (nå ekteskap) har grunnleggende likhetstrekk, med hensyn til frivillig valg av partner, moralsk ansvar og gjensidige forpliktelser.» (Det teologiske fakultet, 2007). De vektla altså likhetene mellom homofile og heterofile par, ikke forskjellene, og ville derfor åpne for at ekteskapet skulle gjelde for begge par. Videre uttalte de:

Hvis det etableres like rettigheter for par av henholdsvis ulike og like kjønn, men en opprettholder partnerskap og ekteskap som to institusjoner, betyr det i manges øyne en forskjellsbehandling på symbolplan, som med rette vil oppfattes som diskriminerende. Da vil en likestilling i alle praktiske forhold bli motsagt ved at homofile og lesbiske fortsatt blir definert som en særgruppe som skal ha eget navn på sine forhold.» (ibid).

Diskursen forstår ekteskapet i et moderne lys, og ser det altså som en viktig institusjon for å motarbeide diskriminering. Også mindretallet i Bispemøtets høringsuttalelse fra 2007 fokuserte på at alle skulle ha like rettigheter. Disse ga sin støtte til forslaget om ny ekteskapslov, og påpekte at alle mennesker er like for Gud, og at det ikke bør eksistere en lov som utelukker andre former for samliv. Mindretallet uttalte: «Men med to lover fastholdes et skille som ikke behøver å være der. Og med to lover hevdes det at den forskjellen som er mellom to mennesker med ulik seksuell legning, er viktigere enn den likhet som er i deres felles menneskelige evne og behov når det gjelder kjærlighet, forpliktelser, omsorg osv.» (Bispemøtet, 2007). Bispemøtets mindretall ønsket å hindre at homofilt samliv diskvalifiseres, og var derfor for at homofile par fikk de samme rettigheter og muligheter som heterofile. (ibid). Også et mindretall i Kirkerådet fulgte denne forståelsen i sin høringsuttalelse: «Et mindretall støtter, med noen reservasjoner, departementets forslag om felles ekteskapslov og mener at et felles lovverk for ulikekjønnede og likekjønnede par er et positivt bidrag til å hindre diskriminering og fremme aksept for homofiles kjærlighet og likeverd.» (Kirkerådet, 2007).

Et mindretall i Hamar bispedømmeråd skrev i sin høringsuttalelse at: «Med hensyn til den fjerde komponenten, etiske og religiøse aspektet, opplever HBDRs mindretall det som riktig å gå inn for en felles ekteskapslov når en i utgangspunktet anerkjenner homofiles likeverd og ønsker å motarbeide diskriminering.» (Hamar bispedømmeråd). De vektla at alle er skapt i Guds bilde, at Gud ikke gjør forskjell på folk, og dermed at det ikke var noen grunn til å særbehandle homofile i en egen lov. Norges Kristelige Studentforbund gikk også inn for at homofile burde få gifte seg og skrev dette i sin høringsuttalelse:

Norges Kristelige Studentforbund (NKS) har som uttrykt mål å jobbe for rettferdighet og likestilling, og i prinsippprogrammet sies det noe grunnleggende om NKSs menneskesyn: "Ingen skal diskrimineres, verken i kirke eller samfunn, på grunnlag av kjønn, seksuell legning, hudfarge eller sosial bakgrunn." På denne bakgrunn støtter vi i hovedsak Regjeringens forslag til felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par. (Norges Kristelige Studentforbud, 2007).

Også et mindretall i Presteforeningen og i Oslo Bispedømmeråd gikk inn for å sikre like rettigheter mellom homofile og heterofile. Oslo Bispedømmeråds mindretall mente at en ut i fra lesbiske og homofiles krav om å bli akseptert på lik linje med andre burde oppheve skillet mellom ekteskap og partnerskap. De skrev: «Ut fra et teologisk grunnsyn om at ethvert menneske er skapt like verdige i Guds bilde, følger det at samfunnet må ivareta livsvilkår og rettigheter for alle mennesker, uavhengig av seksuell legning.» (Oslo bispedømmeråd, 2007). Presteforeningens mindretall uttalte:

Et mindretall i Presteforeningens sentralstyre støtter forslaget om felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par. I dag lever mange likekjønnede par sammen i et forpliktende forhold og bør få de samme rettigheter og rammer som ulikekjønnede par. Dette vil sikre at barn som vokser opp i disse familiene får samme rettigheter som barn innenfor ulikekjønnet ekteskap. Lovforslaget kan også bidra til en utvikling mot et stadig mer rettferdig og likeverdig samfunn.» (Presteforeningen, 2007).

I 2012 lanserte de tre prestene Maren N. A. Lockertsen, Thore W. Andersen og Harald Hauge underskriftskampanjen «Ja til vigselsturgi for likekjønnede ekteskap!». De var skuffet over at Bispemøtets utvalg jobbet på overtid med sin utredning, og uttalte: «Den diskrimineringen vi er bundet til i dag, gir oss som kirkefelleskap et stadig voksende troverdighetsproblem.»

(Andersen, Hauge og Lockertsen, 2012). Etter Bispemøtet endelig avla sin utredning, med konklusjonen om å ikke gå inn for en vigselstlurgi som kunne benyttes av likekjønnede uttalte de samme prestene at: «Det er det dette handler om: En praksis som er diskriminerende. Det handler ikke om hvem som leser mest i Bibelen.» (Andersen, Hauge og Lockertsen, 2013). Underskriftskampanjen fant blant annet støtte i Lofoten, av sogneprest Aud Aas Sigurdsen, som mente at når norsk lov likebehandlet alle, måtte også kirken gjøre det (Johansen, 2012). Et flertall av prestene her ønsket likestilling i ny vigselstlurgi. Kapellan Jens Bjelland Grønvold sa til Lofotposten at: «Kirken må leve ut sitt eget budskap, og ikke legge bånd på det å velsigne to menneskers kjærlighet til hverandre. Det haster med å få en liturgi som stiller alle likt.» (ibid).

Etter Bispemøtets uttalelse i 2013 var det flere som reagerte, blant annet Norsk kvinnelig teologforening. De ønsket full likestilling, og uttalte: «Flertallet i Bispemøtet sin anbefaling av liturgi for forbønn for borgerlig inngått ekteskap, og ikke vigselstlurgi, viderefører en hjemlet forskjellsbehandling i Den norske kirke. Dette fører videre til at prester som ønsker å vie likekjønnede tvinges til å diskriminere mot sin vilje.» (Eriksen, 2013). Også Prost Dagfinn Slungård ønsket en likestilt praksis. «Vi plikter å lage ordninger slik at kirka kan ta imot alle,» sa han til Stjørdalens Blad (Bakken, 2013b).

Til kirkevalget i 2015 stilte Åpen Folkekirke med egne lister. Ifølge tidligere leder Sturla J. Stålsett og listekandidat Kristin Gunleiksrud Raaum var formålet å jobbe for en kirke som fremmet menneskeverd og motarbeidet diskriminering. Til Vårt Land skrev de: «Åpen folkekirke arbeider for at kirken skal være en åpen og tilgjengelig folkekirke.» (Raaum og Stålsett, 2014). Stålsett gikk etter valget ut og krevde én felles vigselstlurgi for heterofile og homofile. Han påpekte at: «To liturgier kan åpne for tolkningen om at likekjønnet ekteskap er noe kvalitativt annet enn ekteskap mellom mann og kvinne.» (Holbek, 2016a). Han fikk støtte fra Raaum som uttalte at: «Hvis vi får en liturgi som er for mann og kvinne, og en ny for likekjønnede par, så vil ikke den nye liturgien speile mitt syn: At ekteskap er tilgjengelig for alle.» (Holbek, 2016b.).

Etter Kirkemøtet vedtak var det flere som gledet seg. Disse fokuserte på at kjærlighet mellom heterofile er den samme som mellom homofile. Presten Hans Erik Raustøl uttalte til Hadeland avis: «Jeg har lenge ønsket med en kirke hvor likekjønnet kjærlighet teller på lik linje med heterofil kjærlighet.» (Bjørkli, Nielsen og Vik-Erstad, 2016). Sogneprest Karin Hansen Bøe

mente at alle som er glade i hverandre burde få mulighet til å dyrke kjærligheten sin innenfor ekteskapets rammer. Hun uttalte: «Gud er glad i alle. Så enkelt er det egentlig.» (ibid). At kjærlighet er for alle var også viktig for sognepresten Tor Bjørn Andresen Osberg. Han uttalte til Moss Avis at: «- Kjærligheten er for alle, den er ikke forbeholdt noen grupper. Vi ønsker ikke å stigmatisere noen. Vi vil hylle kjærligheten, enten man er gammel eller ung, mann eller kvinne, heterofil eller homofil.» (Fretheim, 2015). Og videre: «Kjærligheten er størst og må få de beste vilkårene, uansett kjønn og legning.» (ibid). Kirkemøtets vedtak gledet også biskopen Erling J. Pettersen, som i høringsnotatet til regjeringens lovforslag fra 2007 var en av dem som talte mot likekjønnet ekteskap. Nå mente han derimot at vedtaket innebar «en viktig anerkjennelse av at den kjærligheten som finnes mellom homofile og lesbiske par er likeverdig med heterofil kjærlighet.» (Pettersen, 2016).

«Likeverds-diskursen» har bare økt og økt siden ekteskapsdebatten startet i 2007. I høringsrunden fra 2016 kom den til uttrykk i flere høringsvar, blant annet fra enkeltpersonen Geir Wiknes som uttalte: «Denne saken, denne liturgien vil omsider gjøre kirken til et sted for alle.» (Wiknes, 2016). Også Sagfjord menighet var positiv til liturgiforslaget og skrev i sitt svar: «Vi synes det er flott at den nye liturgien er nøytral og likestilt i forhold til alder, kjønn, barn, familie og livssituasjon generelt.» (Den norske kirke, 2016c).

4.2.4 «Borgerlig institusjons-diskurs»

Denne diskursen forstår ekteskapet som en borgerlig institusjon. Det ses som en verdslig institusjon med oppgave å lovregulere samlivet mellom to parter som frivillig velger å leve i et forpliktende samliv. Kirkelig vigsel vil derfor forgå på vegne av staten, eller samfunnet, og bør ifølge noen derfor følge offentlige myndigheters avgjørelser.

Det teologiske fakultet ved Universitet i Oslo var som nevnt en av få høringsinstanser som allerede i 2007 støttet regjeringens forslag om vielse av homofile. De hadde, som vi har sett, flere argumenter for denne positive innstillingen, blant annet at kjærligheten mellom to parter burde være avgjørende for ekteskapet, ikke kjønnspolariteten. I tillegg var deres forståelse av ekteskapet som en borgerlig institusjon et argument for at også homofile burde kunne inngå ekteskap. De uttalte:

I den evangelisk lutherske kirke forstår vi ekteskap som en "verdslig" og dermed sivilrettslig ordning. Dermed deler kirken det sentrale punkt i begrunnelsen for forslaget, at ekteskapet er "en borgerlig institusjon, et sivilrettslig anliggende."(4.1) Ifølge et luthersk syn (i motsetning til et katolsk) er ekteskapet ikke et sakrament som kirken forvalter, men en del av de sivile ordninger som finnes for det skapte liv. Forvaltningen av disse ordninger tilligger samfunnets offentlige myndigheter. Det er et samfunnsanliggende å skape gode rammevilkår for parforhold. (Det teologiske fakultet, 2007).

Videre sa de: «Kirkelig vigsel foretas derfor på vegne av samfunnet og er ingen egen kirkelig institusjon. Dette betyr at den norske lutherske kirke, uavhengig av om den er statskirke eller ikke, må forholde seg til den ekteskapslovgivning som er gjeldende i Norge.» (ibid). Ekteskapet forstås altså som en ikke-kirkelig funksjon, og vil derfor også gjelde for homofile par, dersom Stortinget vedtar dette.

Flere kandidater til Bispedømmerådene mente at kirken burde vurdere å gi fra seg vigselfretten etter Stortingets beslutning om ny ekteskapslov. Ola T. Lånke fra Nidaros uttalte til Aftenposten: «Nei, jeg tror Kirken er kommet til et punkt hvor den må frasi seg retten til å vie folk. Dersom den nye ekteskapsloven blir opprettholdt slik den er blitt, må det offentlige ta hånd om den juridiske inngåelsen, det vil si at det innføres en ordning med obligatorisk borgerlig vigsel i Norge.» (Bakke og Strøm-Gundersen, 2009). Også Thor Bjarne Bore fra Stavanger støttet dette. Han sa: «Prinsipielt mener jeg - og vil gå inn for - at ekteskapsinngåelse bør skje sivilt, så kan de som ønsker det bli velsignet i kirken etterpå.» (ibid). Disse støttet ikke det ekteskapsynet som staten gikk inn for, men kan likevel forstå ekteskapet som en borgerlig ordning som dermed må følge statens lovgivning.

Bispemøtets flertall vektla i deres utredning fra 2013 «Ekteskapet i et evangelisk-luthersk perspektiv» ekteskapet som en samfunnsinstitusjon som regulerer samliv gjennom offentlighet og lovgivning. Ekteskapets offentlige side viser at ekteskapet alltid har reflektert samfunnets forståelse av familieliv. Kirken må derfor hele tiden vurdere den teologiske ekteskapsforståelsen i lys av samfunnets lovgivning. I utredningen står det: Ut fra dette vil ikke ekteskapet i vår tid bare være basert på ulikheten mellom mann og kvinne. Det kan uttrykkes i følgende momenter: • Ekteskapet er konstituert av et løfte gitt i offentlighet og offentlig anerkjent. • Dette er et løfte om trofast og livsvarig, monogamt samliv. (Bispemøtet,

2013). Kirken må altså følge samfunnets lovgivning. Når den nye ekteskapsloven da inkluderer likekjønnede, må kirken følge etter, og finne støtte for denne ekteskapsforståelsen i sentrale bibelske motiver (ibid).

Kapellan Beate Iren Lerdahl fra Nidaros domkirke mente kirken burde miste vigselfretten fordi: «Prester vier på vegne av Staten, ikke på vegne av Gud, og Kirken følger ikke norsk ekteskapslov, men forbeholder seg retten til å sortere «gyldige» og «ugyldige» ekteskap. Det er samme vielse i lovverket. Derfor mener vi alle bør gå på rådhuset.» (Østmoe, 2014). På spørsmål om ikke ekteskapet er innstiftet av Gud i den kristne tro, svarte hun: «Dette er en oppfatning som den konservative siden har kjørt. Men Adam og Eva giftet seg jo aldri.» (ibid). Dette er en holdning også Norges Kristelige Studentforbund har tatt til orde for. I deres oppfatning var ekteskapet en «religionsnøytral samfunnsordning», og støttet derfor forslag om obligatorisk borgerlig vigsel (Norges Kristelige Studentforbund, 2007). Nestleder i Presteforeningen, Anna Grønvik, mente at ekteskapet var en samfunnsinstitusjon og ikke et religiøst-betinget felleskap mellom to mennesker. Derfor burde selve ekteskapsinngåelsen ifølge henne foretas av offentlig myndighet, så kunne man heller få velsignelse for ekteskapet sitt etterpå (Bjåen, 2016).

I løpet av høringsrunden til forslaget om ny vigselfliturgi kom det frem at enda flere nå mente at kirken burde gi fra seg vigselfretten. NLA Høgskole var i prinsippet mot en innføring av liturgi for vigsel av likekjønnede, men mente at dersom denne likevel ble innført burde den borgelig-gjøres og beskrives som en menneskelig ordning (Den norske kirke, 2016c). Også enkeltpersoner i høringsrunden støttet dette, selv om de gjerne var negative til forslaget i utgangspunktet. Soknepresten Gunnar Frøyland uttalte om liturgien: «Når det i framtida ser ut til at me stadig vil få nye utfordringar i møte med samlivsformer samfunnet aksepterar, er det ikkje då på tide at kyrkja seier frå seg vigslesretten. Ekteskap er ein borgarleg ordning.» (Frøyland, 2016). I disse tilfellene handler det mer om at kirken må gi fra seg vigselfretten fordi de ikke lenger støtter kirkens ekteskapsyn, men en ser likevel at ekteskapet kan forstås som en borgerlig ordning, og at den derfor må følge Stortingets lovgivning.

4.3 Drøfting

4.3.1 Testing av hypoteser

Neumanns andre steg består altså av å finne ulike virkelighetsrepresentasjoner, og gjennom Laclau og Mouffes analytiske begreper har jeg kommet frem til diskursene over. Hypotesene mine stemte bare til dels overens med funnene mine. Ikke bare fant jeg flere diskurser enn antatt, men forholdet mellom, og utviklingen av dem stemte heller ikke helt.

For det første fant jeg at min hypotese om en «tradisjonell-konservativ diskurs» stemte delvis overens med den jeg i mine funn har valgt å kalle «Bibeldiskursen». Denne begrunner ut i fra Guds ord at ekteskapet er forbeholdt mann og kvinne. Det som er ulikt er at denne i mine funn plasseres under «kjønnpolaritetsdiskursen», som deles inn i flere deler. Min andre hypotese var «kjærlighetsdiskursen». Denne fant jeg også i mine funn, men jeg har plassert delen om nestekjærlighet og at ekteskapet bør være for alle i «likeverds-diskursen». Også den tredje hypotesen om «familiediskursen» stemte relativt greit.

En ulikhet mellom mine hypoteser og funn er at funnene er mer detaljerte enn hypotesene. Det er flere ulike trekk som kommer frem i hver enkelt, samtidig som de også glir inn i hverandre på en måte jeg ikke hadde forutsett. I tillegg fant jeg også flere andre diskurser. For eksempel snakket jeg ikke om «kjønnpolaritetsdiskursen» i hypotesen min, som er en av de sterkeste funnene i oppgaven. Jeg fant vel og merke noen av underdiskursene, men plasserte dem ikke under denne hoveddiskursen. «Samfunnsinstitusjonsdiskursen» som også kan plasseres under denne var ikke en del av hypotesen min i det hele tatt. Heller ikke «likeverds-diskursen» eller «borgerlig institusjons-diskursen» nevnes der.

Hypotesen min har ikke klart å fange opp hvordan diskursene knyttes sammen og springer ut av hverandre. Heller ikke utviklingen av dem kommer godt nok frem. Funnene mine tilsier som hypotesen at kjærlighetsdiskursen har blitt sterkere, på bekostning av de andre, men det er fremdeles åpen kamp mellom de. Familiediskursen ble gjerne svekket etter at Stortinget vedtok at homofile skulle gis adgang til å søke om adopsjon, men dette førte ikke til at «kjønnpolaritetsdiskursen» forsvant. I stedet flyttet den mer fokus over på «Bibeldiskursen», som lenge ble opprettholdt som en tydelig diskurs. Det er fremdeles mange innenfor kirken som holder fast på denne ekteskapsforståelsen, men ikke like mange som før Kirkemøtets vedtak i 2016.

«Samfunnsinstitusjon-diskursen» med fokus på kultur og tradisjon var ikke med som en av mine hypoteser, men kommer klart til syne i ekteskapsdebatten. Den var sterkest i starten, men avtok mer og mer etter hvert som debatten ble rettet mer inn på betydningen av kjærlighet og spørsmålet om likeverd. «Borgerlig institusjons-diskursen» hadde jeg ikke tenkt

på i det hele tatt før jeg gikk i gang med analysen. Denne viste seg likevel å være gjeldende under hele debatten, selv om den aldri var veldig sterk. At ekteskapet egentlig er en borgerlig sak ble benyttet som et argument både av dem som ønsket at kirken skulle følge norsk lov og vie homofile, og dem som mente kirken burde gi fra seg vigselfretten fordi de ikke kunne godta den nye liturgien. «Likeverds-diskursen» ble heller ikke nevnt som en separat diskurshypotese, men denne viste seg likevel å være voksende og sterk innenfor kristne kirker og trossamfunn.

Hypotesene mine stemte altså bare i liten grad. Det er fremdeles en diskursiv kamp innenfor Den norske kirke, om enn ikke så intens som før. Det vil også finnes andre diskurser som jeg ikke har klart å fange opp, men som likevel kan ha preget debatten.

4.3.2 Diskursiv kamp

Neumanns andre steg handler ikke bare om å avdekke virkelighetsrepresentasjonene, men også om å undersøke konflikt mellom disse. Her vil jeg benytte meg av diskursteoriens maktforståelse for å avdekke diskursenes hegemonikamp. Ekteskapsdiskursen innenfor Den norske kirke var i lang tid en utfordret diskurs. Den tradisjonelle forståelsen om ekteskapet som en offentlig og frivillig ordning mellom én mann og én kvinne ble lenge sett på som en selvfølgelighet. Denne diskursen kunne dermed ofte refereres til som «objektiv», fordi den sto uimotsagt, det var ingen som stilte spørsmål ved den. Laclau og Mouffe vektlegger hvordan man oppfører seg som om virkeligheten rundt er entydig, og som om samfunnet er objektivt gitt.

Ekteskapsdiskursen som forbeholdt mann og kvinne var altså en politisk lukking, en midlertidig fastlåsning av betydning. Men samfunnet er en flytende enhet, som aldri helt kan fastlegges, og derfor ville denne lukkingen altså bare være midlertidig. En skal ikke lenger enn hundre år tilbake i tid før ekteskapet kun handlet om økonomisk fellesskap og reproduksjon, og hvor kvinnen var underlegen og avhengig av mannen. Den senere «objektive» forståelsen av ekteskapet som et bevisst og fritt valg mellom to likestilte parter er altså resultat av politiske prosesser, hvor en bestemt diskurs ble fast. Kvinner har for eksempel fått flere rettigheter, og blitt mer likestilt mannen. I dag ses det som en selvfølge at også kvinner arbeider, man er nesten blitt blind for at andre alternativer eksisterer.

I mange år var ekteskapsdiskursen i Den norske kirke så etablert at man glemte dens kontingens. Men denne «objektiviteten» ble utfordret da regjeringen i 2007 kom med et

lovforslag om ny ekteskapslov som også inkluderte likekjønnet ekteskap. Ifølge Laclau og Mouffe holdes betydning fast gjennom politiske lukninger, men disse står hele tiden i fare for å gli over i nye artikuleringer. Da homofili ble knyttet opp mot ekteskap i en bestemt artikulering åpnet diskursen seg igjen, og vi fikk en ny politisk kamp for å definere hva som ligger i ekteskapsforståelsen innenfor Den norske kirke. Som vist i mine funn var det flere diskurser som kjempet om å fiksere meningen til den sosiale handlingen «ekteskap», uten at noen lyktes helt. Forholdet mellom dem forandret seg også over tid.

Forandring eller reproduksjon av mening er en politisk handling hvor man bruker bestemte ord for å forsøke å tillegge et fenomen «objektiv» betydning. Under høringsrunden i 2007 var ekteskapsforståelsen blant norske kirker og trossamfunn klart bestemt av en kjønnsdifferering. Ekteskapet ble her definert som et forhold mellom kvinne og mann. Spesielt tydelig i 2007 var «familiediskursen» som gjennom konkrete artikuleringer knyttet ekteskapet opp til reproduksjon og barns rettigheter. Ekteskapet er en flytende betegnelse som kan fylles med ulikt innhold i relasjon til andre tegn. I familiediskursen var tegn som gikk igjen i eksemplene: «mor-far-barn relasjonen», «skapelsesorden», «mann», «kvinne», «barn», «videreføring» og «slekt». Denne måten å snakke om ekteskapet på utelukker andre mulige alternativer i det diskursive feltet. For eksempel ville ikke homofile kunne være en del av diskursen fordi de av biologiske grunner ikke kunne få barn. Assistert befruktning i lesbiske forhold ville ikke gjøre ting bedre, fordi det fratok barn deres rett til å kjenne begge sine «ekte» foreldre. Ekteskapet ble altså gitt identitet ved å være en ramme for familielivet.

«Familiediskursen» gikk hånd i hånd med to andre diskurser: «bibeldiskursen» og «samfunnsinstitusjons-diskursen», som begge var del av «kjønnpolaritetsdiskursen». Disse var synlige, men ikke like fremtredende i 2007. I «Bibeldiskursen» er kjønnsdifferensiering viktig fordi det står i Bibelen at ekteskapet består av en kvinne og en mann, mens «samfunnsinstitusjons-diskursen» vektlegger at ekteskapet tradisjonelt sett alltid har vært kjønnspolært i vår kultur, og at dette har viktige funksjoner for samfunnet som helhet. Disse tre diskursene glir ofte inn i hverandre, for eksempel ved at Bibelen definerer ekteskapet som en familieramme, eller ved at den tradisjonelle betydningen av ekteskapet begrunnes i Bibelen. Felles for de tre er i hvert fall at de utelukker at homofilt samliv kan være ekteskap, fordi dette nødvendigvis innebærer ulike kjønn. «Kjønnpolaritetsdiskursen» reduserer dermed alle alternativer som innebærer likekjønnede i sitt forsøk på å skape entydighet. Homofilt ekteskap blir derfor i denne spesifikke diskursen en del av *det diskursive feltet*. «Kjønnpolaritetsdiskursen» streber altså etter å gjøre alle sine elementene til momenter

gjennom lukking. Dette innebærer å redusere tegnenes flertydighet, ved at hvert tegn får en bestemt betydning i relasjon til de andre tegnene i diskursen. Men diskursen blir aldri total ettersom alternative definisjonsmuligheter i det diskursive felt alltid truer med å utfordre entydigheten.

Dette var tilfellet når det gjaldt den norske kristne ekteskapsdiskursen. Allerede under høringsrunden i 2007 så en alternative diskurser som utfordret «kjønnpolaritetsdiskursen». Disse var på dette tidspunktet ikke særlig sterke, men likevel klare i noen få av høringssvarene. Dette var «likeverds-diskursen» og «kjærlighetsdiskursen». Sistnevnte mente kjærlighet var viktigere for ekteskapet enn kjønn, mens «likeverds-diskursen» vektla at ekteskapet måtte inkludere likekjønnede fordi det ikke skulle være forskjell på folk. «Kjærlighetsdiskursen» trekker frem hvor viktig det er for et ekteskap at personene elsker hverandre, men ignorerer andre ting, som for eksempel kristen tradisjon. «Likeverds-diskursen» trekker på sin side frem tegn som «diskriminering» og «menneskeverd», men ignorerer for det meste barneperspektivet i sitt forsøk på å skape entydighet. Disse to diskursene går side om side, ettersom de begge ser ekteskapet som åpent for alle, både heterofile og homofile. Derimot står de i antagonistisk forhold til «kjønnpolaritetsdiskursen».

Laclau og Mouffe definerte antagonisme som konflikt, og dette oppstår når to eller flere diskurser gjensidig forhindrer hverandre. Som vi har sett med «likeverds-diskursen» og «kjærlighetsdiskursen» behøver ikke diskursene være motstridende. Disse diskursene er mer utfyllende enn motstridende. Det samme gjelder de tre «kjønnpolaritetsdiskursene». Men «likeverds-diskursen» og «kjærlighetsdiskursen» støter mot disse tre i og med at de førstnevnte inkluderer likekjønnede i sin ekteskapsforståelse, mens dette ikke er akseptabelt hos de sistnevnte tre diskursene. Dermed blokkerte diskursene hverandre, og forhindret entydighet i ekteskapsforståelsen. Det var altså en åpen konflikt, hvor diskursene kjempet om å oppnå hegemoni, altså å gjenopprette entydigheten ved å politisk lukke diskursen. Hegemoni oppstår når én diskurs blir dominerende, ved å undergrave de andre definisjonsmulighetene gjennom konkret artikulering.

I debatten som fulgte regjeringens lovforslag forsøkte altså de ulike diskursene å fastlåse sin forståelse av ekteskapet. Under høringsrunden var «familiediskursen» den klart sterkeste, men denne klarte ikke helt å undergrave de andre diskursene. Etter innføringen av den nye ekteskapsloven endret forholdet mellom diskursene seg. «Familiediskursen» ble utfordret, og svekket, i og med at homofile og lesbiske nå etter norsk lov fikk lov å adoptere, mens «kjærlighets-» og «likeverds-diskursen» ble mer synlige. Innen 2013, da Bispemøtet kom med

sin uttalelse, var det et flertall blant norske kirker og trossamfunn som støttet opp om at homofile burde kunne gifte seg i kirken. Blant motstanderne av likekjønnet ekteskap var «Bibeldiskursen» blitt den sterkeste. Argumentet om at ekteskapet måtte forbeholdes kvinne og mann fordi det sto i Bibelen var omtrent det eneste argumentet denne siden benyttet i senere tid. De fortsatte likevel å opprettholde det, selv etter Kirkemøtets vedtak om å innføre en ny liturgi. Gjennom hele tiden å knytte «ekteskap», «Skriften», «mann» og «kvinne» sammen i artikuleringer ble «Bibeldiskursen» reproduisert. Men det var likevel «kjærlighetsdiskursen» og «likeverds-diskursen» som virket å gå mest igjen i slutten av ekteskapsdebatten. Selvfølgelig var også «borgerlig institusjons-diskursen» synlig i debattens artikuleringer, men denne var hverken like tydelig, eller på samme måte i åpen konflikt med de andre diskursene. Synet på ekteskapet som en borgerlig institusjon kunne både benyttes i sammenheng med et tradisjonelt ekteskapsyn, og som et argument for at kirken måtte følge norsk lovgivning som tillot homofile å gifte seg.

Den norske kirkes ekteskapsyn kan i dag deles inn i to bolker: ett tradisjonelt og bibelbasert syn som utelukker likekjønnede, og ett som ønsker homofile velkommen basert på kjærlighet og likeverd. Disse definerer virkeligheten på forskjellige måter, og vil nødvendigvis utelukke hverandre i sin forståelse. Det er altså fremdeles en pågående diskursiv kamp om å fastlåse mening på sin måte, for igjen å skape et naturlig «objektivt» bilde av samfunnet. Ingen av ekteskapsynene har oppnådd hegemoni helt enda, men man kan anta at det bare er spørsmål om tid før «kjønnpolaritetsdiskursen» presses ut. Diskurser krever hele tiden å bli opprettholdt gjennom artikuleringer, og vi er hele tiden med på å konstruere det sosiale på bestemte måter, som vil utelukke alternative muligheter. Hver uttalelse og handling ses som kontingente artikuleringer, altså midlertidige fastlåsnings av mening, som enten vil produsere eller forandre de herskende diskursene. En diskurs kan derfor oppløses ved at den blir reartikulert på en annen måte, at dens momenter igjen blir til elementer. På bestemte tidspunkter i historien vil visse diskurser virke som så selvfølgelig at ingen stiller spørsmål ved dem. Det var tilfellet før den nye ekteskapsloven ble foreslått, og det kan skje igjen. I fremtiden vil det gjerne være helt naturlig at homofile gifter seg. Dette kan bli så naturlig at det anses som «objektivt». Men som vi har sett her vil dette være resultat av politiske kamper, hvor en ny diskurs blir fast. Åpenlyse konflikter kan forsvinne, ved at én synsvinkel blir naturlig. Denne vil skjule alternative muligheter, men må hele tiden reproduseres i artikuleringer for ikke å bli utfordret.

4.3.3 Politikens konsekvenser

Vi er ifølge Laclau og Mouffe hele tiden med på å produsere samfunnet på bestemte måter, men oppfører oss som om det er objektivt og selvfølgelig. Dette vil være en makthandling, fordi vi i konstruksjonen av virkeligheten utelukker andre alternative fortolkningsmuligheter. Diskurser er sosiale konstruksjoner som skaper et bestemt bilde av virkeligheten, men disse vil også få ekte konsekvenser for hvordan vi handler.

At en diskurs dominerer kan være problematisk fordi den dytter ut andre diskurser som ikke passer inn i dens bilde. Historisk sett har kirken behandlet homofile svært dårlig. Homofili har blitt ansett som synd, og blir det av noen fremdeles. Tidligere var også ekteskapsforståelsen basert på forplantning, hvor kvinnen var mannens eiendom. I dag vektlegges det at ekteskapet er en frivillig pakt mellom to likeverdige parter, men ekteskapsdebatten i kirken har likevel vært preget av ulike syn, med tilhørende handlingsføringer. Dersom

«kjønnsparitetdiskursen» hadde vunnet frem ville en konsekvens vært at homofile ikke fikk gifte seg. Dette er problematisk fordi det kan anses som diskriminering. Man anerkjenner ikke at homofiles samliv kan være ekteskap, fordi det er grunnleggende ulikheter mellom

heterofile og homofile par. Nesten alle høringssvarene fra 2007 som fulgte

«kjønnsparitetdiskursen» påpekte at de ønsket at homofiles samliv skulle sikres gjennom juridiske rammer, men ville likevel ikke kalle det ekteskap. Selv mente de at dette ikke var diskriminering, men diskursen sier noe annet når den anser seksuell legning som avgjørende. En må være mann og kvinne for å kunne gifte seg, noe som er problematisk for alle dem som ikke passer inn. Høringssvarene mener de anerkjenner at homofile samliv kan ha samme verdier som ekteskapet, men vil likevel ikke inkludere dem i ekteskapet på grunn av deres seksuelle legning.

Dersom «familiediskursen» hadde dominert ville dette kunne få den konsekvens at ekteskapet som ramme for familieliv ble knyttet til kjønnsparitet. Men hva da med homofilt samliv, som ikke passer inn i denne diskursen? Ville ikke dette kunne anses som familie? Og hva med homofile som har adoptert barn? I noen av høringssvarene som støttet opp om

«familiediskursen» ble det påpekt at man ikke betvilte homofile menneskers omsorgsevne som foreldre, eller barns oppvekstvilkår i slike forhold. Likevel sier diskursen noe annet når den utelukker homofile fra ekteskapet. Å knytte ekteskapet opp mot forplantning vil også være et problem for ulikekjønnede par som enten ikke kan få barn, eller som ikke ønsker dette. «Familiediskursen» vil også være med på å forsterke kjønnsroller, som homofile ikke kan sette seg inn i. Ved å knytte ekteskapet til reproduksjon og kjønnes ulike roller som

foreldre vil en forsterke at mannen har visse oppgaver fordi han er far og at kvinnen har andre fordi hun er mor. Dette er problematisk for likekjønnede ettersom disse rollene ikke passer dem, men kan også anses som negativt blant dem som ikke ønsker at man skal defineres ut ifra kjønn. Ved å legge så stor vekt på kjønnenes ulike egenskaper vil noen gjerne mene at man forhindrer likestilling. Flere av høringssvarene påpeker hvor viktig det er for barnas kjønnsidentitet at de får kjennskap til både en mor og en far i oppveksten. Andre vil mene at disse kjønns spesifikke særtrekkene ikke har noe relevans for barnas livskvalitet.

Som en så i ekteskapsdebatten virket «kjærlighetsdiskursen» og «likeverds-diskursen» å vinne mer og mer frem. Som en naturlig konsekvens av dette vedtok Kirkemøtet til slutt at det skulle lages en ny liturgi for likekjønnet ekteskap. Forstår en ekteskapet som basert på kjærlighet blir det omtrent en selvfølge at også homofile skal få lov å gifte seg, ettersom de kan elske hverandre like høyt som mennesker i heterofile forhold kan. Dette vil medføre at det tradisjonelle kjønnelementet helt vil kunne miste sin betydning.

Ekteskapet i en større sammenheng

Ekteskapet er del av et større sosialt system, med mange tilhørende diskurser som skaper en balanse. For eksempel er det knyttet til regulering av seksuelt samliv, regulering av bolig og ansvar for barn. Diskursen legger føringer på hvordan man skal oppføre seg i et ekteskap, med tanke på ting som trofasthet og boligsituasjon. Den bidrar altså med normer for hvordan vi skal styre våre samliv. For flere år siden var en konsekvens av ekteskapsforståelsen at kvinner skulle være hjemme og passe barna, mens menn gikk på jobb.

Ekteskapsforståelsen i Norge før 2007 besto av en klynge diskurser som utgjorde en større sammenheng. Da denne ble utfordret på ett punkt, nemlig ved å inkludere likekjønnede, fikk dette konsekvenser for hele klyngen. For eksempel endret dette forståelsen både av familiekonstruksjonen og av reproduksjon ved at homofile fikk tilgang til adopsjon og assistert befruktning. Nå kunne familien være en sammensetning av far, medfar og barn, eller mor, medmor og barn. Den førte kanskje også til at ekteskapets fokus ble flyttet enda nærmere den personlige relasjonen mellom de to partene. At ekteskapsdiskursen endret seg på ett punkt førte altså til en endring av hele balansen i klyngen av diskurser, og oppløste noe av den tidligere forankrede sammenhengen. Kanskje vil vi i fremtiden få en ny klynge av sammenhengende diskurser tilknyttet en ekteskapsforståelse som også inkluderer likekjønnede.

4.3.4 Samfunnets utvikling

Laclau og Mouffes diskursteorier bidrar ikke med noen særlig forklaring på hvorfor endringer skjer, eller hva som gjør at noen diskurser kan komme til å dominere andre. En kan likevel gjøre seg noen antakelser om hvorfor ekteskapsdebatten i Den norske kirke endte som den gjorde.

Ekteskapet som institusjon har i Norge blitt svekket. Flere og flere skiller seg, og det er blitt vanligere både med barn utenfor ekteskapet og med enslige foreldre (Statistisk Sentralbyrå, 2015). Kvinner har kommet seg ut på arbeidsmarkedet, og er ikke like avhengige av mannen for økonomisk sikkerhet. Homofile har også fått tilgang til adopsjon gjennom den nye ekteskapsloven. Dermed kan en si at noe av ekteskapets tradisjonelle betydning og funksjon har forsvunnet. Det er ikke lenger knyttet til forplantning på samme måte, og heller ikke til økonomisk sikkerhet. Praktiske og økonomiske insentiver vil fremdeles spille en rolle, men generelt sett ser kjærlighet ut til å ha blitt den viktigste årsaken for giftemål.

Samfunnet i dag er også blitt mer sekularisert, og dersom kirken ønsker å overleve er den avhengig av å følge samfunnets verdier (Statistisk Sentralbyrå, 2014). Institusjonell forandring kan forekomme gjennom konflikt, men også gjennom tilpasningsprosesser til omverdenens vilkår. Organisasjoner er avhengig av legitimitet fra sine omgivelser, og må derfor reagere på endringer i omverdenen. Det er altså et normativt press for å tilpasse seg normer og verdier innenfor en kultur (Nielsen, 2005:84-85). Kirken må altså etterfølge samfunnets endrede verdier. Dette har allerede skjedd ved at homofili ble godtatt ikke bare i samfunnet, men også i kirken. Homofilt samliv forstås i dag som mye mer naturlig enn det gjorde for bare 50 år siden. Ut ifra materialet jeg brukte som tidligere forskning lærte jeg at også partnerskapsloven var svært omstridt når den først kom, men senere ble godtatt (Størksen, 2000). Ekteskap mellom homofile var da ikke en gang tema, noe som kan være et funn i seg selv. I høringsrunden fra 2007 var partnerskapsloven ønsket av de fleste høringsinstansene fordi det var positivt at den juridisk sikret homofile parforhold, samtidig som disse da ikke behøvde inkluderes i ekteskapsdefinisjonen. Kirken har også endret holdninger når det gjelder kvinners plass i kirkelige forsamlinger. Tidligere måtte kvinner tie i slike forsamlinger, men i dag kan de inneha samme stillinger som menn (Utgård, 2014).

I ekteskapsdebatten de siste årene kan en kanskje anta at kirken føler et press til ikke å diskriminere homofile. Likeverd er en viktig samfunnsverdi som her vil innebære at homofile og heterofile par bør gis samme rettigheter. I løpet av debatten ga stadig flere uttrykk for at

kirken bryter med det kristne budskap når den nekter likekjønnede å gifte seg. Når allmenne normer i samfunnet endrer seg settes kirkens egne normer på prøve. Samfunnet er som nevnt mer sekularisert i dag, og derfor vil gjerne verdien om likeverd veie tyngre for folk enn bevaringen av tradisjon. Det var også flere aktører som aktivt kjempet for at homofile kunne gifte seg i kirken, for eksempel Landsforeningen for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner (Gillesvik, 2014). At Knut Arild Hareide, leder for KrF i 2016 valgte å delta i Pride-parade i Bergen kan også ha ført til press for kirken til å endre sine holdninger (NTBtekst, 2016b).

Homofile fikk allerede lov å gifte seg etter at den nye ekteskapsloven ble innført i 2009, så noen kan kanskje lure på hvorfor det da var så viktig å også kunne gifte seg i kirken. For mange kristne homofile handler dette om deres egen tro og overbevisning, men for noen kan det også dreie seg om et ønske om å bli akseptert på lik linje som heterofile par. I nesten alle høringssvar fra 2007, og i Bispemøtets uttalelse fra 2013 ble det vektlagt at denne saken ikke dreide seg om kirkens syn på menneskeverd. Saken handlet ifølge kirken ikke om diskriminering ettersom også homofilt samliv ble verdsatt. De fleste høringssvarene påpekte likevel at dette samlivet burde ivaretas gjennom partnerskapsloven, og ikke anses som ekteskap. Et eksempel er Borg Bispedømmeråd, som i sitt høringssvar uttalte:

Borg bispedømmeråd ønsker å fremme et samfunn hvor likhet er en viktig verdi, og hvor ingen diskrimineres. Et slikt engasjement springer ut av vår kristne tro. Vi ønsker derfor å fremme et samfunn hvor både heterofile par og homofile par kan gis rettslige rammer til å etablere varige, trygge og gjensidige forhold. Gitt den vesentlige ulikhet som ikke desto mindre består mellom disse to typer par-relasjoner, mener vi likevel at det ikke er spesielt hensiktsmessig å fusjonere de to samlivsformer i et felles begrep. Denne type forskjellsbehandling kan imidlertid ikke betraktes som en form for diskriminering, men et uttrykk for at samfunnet har ulike regler og ulike navn for ulike samlivsformer, og at ulikheten i regelverket motsvarer ulikheten i samlivsformenes egenart.» (Borg bispedømmeråd, 2007).

Her ser en hvordan bispedømmerådet forsøker å forklare at saken ikke dreier seg om diskriminering. Diskursen sier likevel noe annet når de to samlivsformene forskjellsbehandles. Selv om det påpekes at også homofile par må gis trygge rammer rundt sitt forhold på samme måte som heterofile, er ikke dette nok for å legitimere ulik behandling av homofile og heterofile. Når forkjemperne for likekjønnet vigsel klarer å definere saken til å handle om diskriminering er det vanskelig for motstanderne å opprettholde gode argumenter.

Problemdefinering handler om hvor stor rolle det spiller for det politiske utfallet av en sak hvordan et problem blir definert. Ulike aktører kan ha forskjellige tolkninger av et og samme fenomen, og hvordan et problem defineres vil få betydning for hvem som blir vinnerne i en konflikt (Knill & Tosum 2012:98-99). Motstanderne kan altså forsøke å få frem hvor viktig de mener likeverd er, men det hjelper lite når andre definerer deres uttalelser som diskriminerende.

I tillegg til dette er også individualisering blitt en viktig verdi i samfunnet. Individuell frihet, eller frihet til å velge selv hva en ønsker for livene sine, har fått større betydning (Sejersted, 2017). Om to homofile personer ønsker å gifte seg, bør det være deres valg og ikke andres. Institusjonell forandring kan også være et resultat av *mimetiske prosesser*, altså en tilpasning i form av etterligning av andre. For eksempel kan en etterligne konkrete organisasjonsendringer som har hatt suksess i andre land. (Nielsen, 2005:84-85). I Sverige åpnet Svenske Kyrkan for vigsel av homofile allerede i 2009, noe som kan ha inspirert Den norske kirke, ikke minst til hvordan man kan utforme selve vigsliturgien (Solberg, 2015). Samfunnsendringer, som sekularisering og individualisering, kan ha ført til nye verdier og snakkemåter om ekteskapet innenfor Den norske kirke. Dette er imidlertid bare mine antakelser om hvorfor diskursene endrer seg i forhold til hverandre.

4.3.5 Diskursens lagdeling

Lagdeling er Neumanns tredje analysesteg, og handler om hvor utfordret en gitt representasjon er. Noen trekk ved en diskurs vil være vanskelig å forandre, mens andre lettere endres. Dette gjør at noen diskurser virker mer stabile og holdbare i lengden. «Bibeldiskursen» i ekteskapsdebatten er en slik diskurs. Som nevnt vil materielle gjenstander eller faktiske hendelser ha en større «treghet» fordi de er vanskeligere å bortforklare. Det står flere steder i Bibelen at homofili skal fordømmes som synd. Det står også at ekteskapet er en eksklusiv ordning for kvinne og mann. «Bibeldiskursen» har altså grunnlag i faktisk fysiske tekster, noe som gjør den vanskelig å forandre. Det er mange som fremdeles støtter opp om denne diskursen, og dermed går imot at likekjønnede skal inkluderes i ekteskapsdefinisjonen. Selv om Bibelen inneholder faktiske tekster som ikke kan endres, mener noen likevel at man må tolke den ut i fra tiden man lever i. «Kjærlighetsdiskursen» fokuserer for eksempel på Bibelens budskap om kjærlighet, mens «Likeverd-diskursen» vektla tekstene som sier at alle er like i Guds bilde. En av dem som støttet at kirken skulle åpne for vigsling av likekjønnede

var Kristin Gunleiksrud Raaum fra Kirkerådet. Hun mente man ikke kan sammenlikne det bibelske ekteskapet med ekteskapet vi kjenner i dag. At Bibelen forutsetter en mann og kvinne i ekteskapet er ikke så rart, fordi man ikke kjente til noe annet da. Ekteskapet handler ifølge Raaum ikke lenger forplantning, og dermed er ikke kjønnpolaritet lenger en forutsetning. Hun vektlegger i stedet kjærlighetens betydning, og mener dette kan begrunnes ut fra tekster i Bibelen (Reindal, 2016).

Det er altså to måter å forstå Bibelen på i dag, enten ved å fokusere på budskapet om kjærlighet og at alle er like for Gud, eller den mer bokstavelige tolkningen. Dermed muliggjøres likevel endring av «Bibel-diskursen», selv om den er preget av treghet. Også «kjønnpolaritetsdiskursen» generelt, og «familiediskursen» spesielt, var lenge en sterk og uforanderlig diskurs fordi ekteskapet var knyttet til reproduksjon. Tidligere var det da en nødvendighet at ekteskapet besto av én kvinne og én mann for å kunne føre slekten videre. I dag har ny teknologi knyttet til assistert befruktning endret denne forutsetningen. Adopsjon har og blitt vanligere, og den nye ekteskapsloven åpnet for tilgang til dette også for likekjønnede. I tillegg har ekteskapet gått lenger bort fra å være en skaperordning til å handle mer om den personlige relasjonene mellom de to. Flere får også barn utenfor ekteskapet, og noen par forblir frivillig eller ufrivillig barnløse.

Den tradisjonelle «samfunnsinstitusjonsdiskursen» har ikke like sterke trekk som de to over. Den argumenterer for at ekteskapet må være mellom mann og kvinne fordi det tradisjonelt sett alltid har vært slik i vår kultur, men som vi har sett er samfunnet allerede i endring. Stortinget vedtok i 2008 den nye ekteskapsloven noe som utfordret denne diskursen. «Borgerlig institusjons-diskursen» vil på en måte ha trekk som er vanskelige å forandre ettersom det er klart at ekteskapet i utgangspunktet er en statlig institusjon. Kirken har likevel valgt å tillegge dette en kristen forståelse, som de vier folk ut i fra, og denne kan derimot endres. Kirken kan komme til å si fra seg vigselfmyndigheten sin, og dermed vil ekteskapet som en borgerlig institusjon forsterkes, men det kan også beholde sin rolle som vigselfmyndighet. «Kjærlighetsdiskursen» står i dag sterkt i samfunnet, men dette kan likevel endres. Det samme gjelder «likeverds-diskursen». En kan likevel anta at likeverd er en så sterk verdi i samfunnet i dag at den er kommet for å bli. Man ser for eksempel at kvinner ikke har gått tilbake til å være mannens eiendom i ekteskapet i Norge.

«Kjønnpolaritetsdiskursen» var lenge en dominerende diskurs innenfor Den norske kirke, både fordi kjønnsdifferanse var vektlagt i Bibelen, og fordi ekteskapet var knyttet til reproduksjon. Dette var en sterk diskurs med trekk som var vanskelige å endre. Likevel har

nye diskurser kommet på banen og utfordret «kjønnsdiskursens» maktposisjon. «Familie-» og «samfunnsinstitusjonsdiskursen» har avtatt litt, til fordel for «likeverds-diskursen» og «kjærlighetsdiskursen». «Bibel-diskursen» er fremdeles relativt tydelig, men som vi har sett ovenfor vil diskursene endre seg etter samfunnets utvikling. Diskursene utfordrer hverandre, og for å opprettholdes krever de konstant reproduksjon. Om en av disse står igjen som den dominerende virkelighetsrepresentasjonen, eller om nye ekteskapsdiskurser utfordrer, må vi bare vente og se. Men det er grunn til å tro at likekjønnede forhold inkluderes, uansett utfall.

Kapittel 5. Metodiske utfordringer og kritikk

5.1 Metodiske utfordringer

Det er flere metodiske problemer knyttet til gjennomføringen av en diskursanalyse. En av dem gjelder analysens holdbarhet som forskningsopplegg når det kommer til kriterier for validitet og reliabilitet. *Validitet* handler om analysens gyldighet, altså om man måler det man faktisk hadde til hensikt å måle (Grønmo, 2004:). Dette er en utfordring for diskursanalysen fordi den sjelden gir noe særlig grunnlag for en klar operasjonalisering. Den bidrar heller ikke med et avgrenset og entydig kausalforhold, noe som har gjort det vanskelig for meg å forklare hvorfor diskursene endrer seg, eller hva som gjør at noen ender opp som dominerende (Bratberg, 2014:54).

Diskursanalysen egner seg heller ikke særlig godt til generalisering av en definert populasjon ettersom analysens vitenskapelige utgangspunkt forutsetter at det ikke finnes bare én tolkning, men flere mulige tolkninger. Forskningsresultatene vil derfor som en konsekvens av dette være et resultat av forskerens egne tolkninger. Derfor er det viktig når en foretar en diskursanalyse at man tydelig fremstiller hva som ligger til grunn for ens bestemte tolkning, og hvilke implikasjoner denne kan føre til (Bratberg, 2014:54). For å kvalitetssikre undersøkelsen er det altså viktig å vise åpenhet rundt forskningsprosessen, og å argumentere godt for tekstutvalget sitt. Oppgavens validitet, altså om analysen måler det den skal, vil også styrkes dersom forskningsresultatene finner støtte i annen forskningslitteratur (Ringdal, 2013:96-97). Jeg har gjennom analysen forsøkt å være åpen om mine avgjørelser, argumentert for mine tekstutvalg, og vist til sitater for å begrunne og støtte opp mine funn.

Reliabilitet referer til analysens pålitelighet, og kan illustreres gjennom dens etterprøvbarehet, altså muligheten for å teste forskningsresultatene i ettertid. Oppgavens mål er reliabelt dersom en kan gjennomføre målingen flere ganger og komme frem til det samme resultatet hver gang (Grønmo, 2004:). I en diskursanalyse byr dette på store utfordringer ettersom forskningsresultatene hviler på forskerens egen fortolkning av analysefenomenet. En er selv målestokken for hva som anses som gjeldende diskurser, altså hvilke snakkemåter man finner i datamaterialet. I tillegg velger forskeren selv ut tekster til den empiriske analysen, noe som er problematisk siden forskere har ulike kriterier for utvelgning av tekster (Bratberg, 2014: 55). Det er derfor veldig viktig å tydeliggjøre i oppgaven hvilke dokumenter en undersøker, og hvilke analytiske redskaper en benytter. Det bør også konkretiseres på en så detaljert måte

som mulig hvordan tekstene har blitt lest og analysert, og det er lurt å gi flere sitater underveis for å dokumentere og eksemplifisere funnene en finner for leseren (Bratberg, 2014:54).

Reliabilitet henger sammen med målet om at forskningen skal være transparent. Jeg har som nevnt forsøkt å referere til funnene mine, og vist til fremgangsmåten min for analysen. Et annet element som er med på å styrke studiets reliabilitet handler om at forskeren er bevisst mulige feilkilder i sin egen forskning (Ringdal, 2012:248). Dette handler altså om forskerens refleksjoner over hvordan prosessen har foregått (ibid).

En feilkilde ved min datainnsamling er at jeg bevisst var på utkikk etter saker knyttet til homofili, og glemte litt å se på saker som kunne ta for seg utviklingen i ekteskapsforståelsen innenfor Den norske kirke mer generelt. Dermed kan jeg ha oversett viktig materiale. En annen feilkilde er at jeg ikke har gjort så mye forskjell på uttalelser fra enkeltpersoner og kirker når jeg har målt diskursens styrke. Det gjorde seg likevel ganske klart hvilke diskurser som virket å ta over, så dette trenger ikke ha gjort så stor skade. En tredje feilkilde er at jeg ikke har tatt hensyn til uttalelsenes intensitet, eller kraft. Noen uttalelser er mer ekstreme enn andre, for eksempel dem som fordømmer homofili som synd. Disse kunne gjerne blitt plassert i en egen diskurs. En siste feilkilde er at jeg ikke har hatt så mange gjennomganger av datamaterialet som jeg kunne ønsket. Jeg testet hypotesene, og kom frem til nye diskurser, men har ikke utført en like detaljert gjennomgang for å teste disse igjen i materialet.

5.2 Fallgruver knyttet til kilder

Et problem angående utvalg av tekster til datamaterialet er som nevnt at man ikke finner, eller overser tekster, som er relevante for analysen. Man kan unngå å fange opp utfordrende diskurser, ettersom de gjeldende diskursenes forsøk på å begrense disse ofte lykkes, og tekster forblir upublisert. Dersom en feiler i å fange opp disse prosessene vil analysen av hvordan diskurser kjemper og dominerer bli veldig svak (Neumann, 2001:53). Er en derimot mer interessert i de faktisk sosialt kommuniserte diskursene vil ikke de undertrykte alternativene ha så stor betydning for analysen. Derimot er det et metodisk problem dersom en rekke faktisk dokumenterte tekster som viser en hovedrepresentasjon systematisk blir oversett. Ideelt sett ønsker en å dekke flest mulig tekster ved å lese så mye som mulig, men dette er i praksis veldig vanskelig. En kan ikke lese alt, og det vil derfor alltid være en risiko for at relevante tekster ikke kommer med i analysen. Finner man i ettertid en relevant tekst som ikke

kan plasseres under den dominerende virkelighetsrepresentasjonen, er det viktig at man da justerer analysen deretter (Neumann, 2001:54).

5.3 Refleksivitet og utfordringer med forskerens rolle

Som tilhørende en konstruktivistisk metodologi gis forskeren eller observatøren i diskursanalyse en veldig viktig rolle til å selv konstruere de mønstrene man ønsker å studere. Verden oppleves ikke objektivt, men blir fortolket av forskeren. Derfor vil heller ikke forskningsresultatene være objektive, i og med at de kun er subjektive fortolkninger av analyseobjektet. Forskeren er som nevnt selv målestokken for hva som anses som diskurser, og vil kunne tolke datamaterialet på en annen måte enn andre. Dette vil som nevnt svekke oppgavens reliabilitet, altså dens etterprøvbarehet, og det er derfor viktig å hele tiden være åpen om valgene en tar gjennom forskningsprosessen, slik at grunnlaget for diskursene blir tydelige for andre (Ringdal, 2013:96-97).

Problemet med forskerens rolle er knyttet til oppgavens refleksivitet. I all vitenskapelig forskning er det viktig at man er bevisst sin egen forforståelse, og er klar over eventuelle subjektive føringer en legger på resultatene. Mine funn vil være resultat av mine egne subjektive tolkninger av datamaterialet. Jeg viser bare til noen mulige diskursrepresentasjoner, blant mange andre mulige representasjoner. Min forforståelse kan være knyttet til min egen interesse for debatten rundt homofilt ekteskap, og til mine meninger om saken. Jeg har likevel forsøkt å distansere meg mest mulig fra mine egne tanker om temaet, og hele tiden vært obs på min personlige forforståelse.

Et annet problem knyttet til forskerens rolle som fortolker er at det kan være vanskelig å undersøke diskurser man selv er tett på. Diskursanalytikerens ønsker ikke å finne ut hva folk *virkelig* mener, eller hvordan virkeligheten bak diskursene *egentlig* er. Utgangspunktet er at man aldri kan nå noen virkelighet utenom diskursene, så en søker ikke å finne hvilke utsagn om verden som er sanne eller falske. I stedet undersøker man hvilke mønstre som finnes i utsagnene, og hvilke sosiale konsekvenser de ulike diskursive fremstillingene av virkeligheten får. Her er forskerens utfordring å ta avstand fra sin egen kunnskap og forståelser, slik at ens egne vurderinger ikke overskygger analysen (Jørgensen og Philips, 1999:32).

Arbeider man med diskurser man selv er tett på er det også vanskelig å se dem som faktisk sosialt konstruerte meningssystem som kunne ha vært annerledes enn de er. Som forsker

tilhører man ofte selv kulturen man studerer, og deler dermed flere av dens selvfølgheter, noe som gjør det vanskelig å avdekke nemlig disse. Diskursanalytikere er interessert i hvordan noen utsagn på en naturlig måte blir akseptert som sanne, mens andre blir avfeid. Derfor må en forsøke å distansere seg fra diskursene (Jørgensen og Philips, 1999:32-22). Dette vil ikke kunne løse problemet med forskerens rolle, ettersom det er innebygget i alle sosialkonstruktivistiske tilganger. Ser man virkeligheten som sosialt skapt og sannhet som diskursivt produsert, hvordan kan en da se forskerens subjektive «sannhet» som riktig? Hvordan argumenterer man for at forskerens representasjon av virkeligheten er mer korrekt enn andres mulige representasjoner? (Jørgensen og Philips, 1999:32). Diskursanalytikeren vil alltid være forankret i en diskursiv strukturering, selv om en hele tiden forsøker å distansere seg fra disse. Man har ikke et ståsted utenfor de diskursive struktureringene, men er ofte selv en del av nettopp de diskursene en ønsker å studere.

Laclau og Mouffe ignorerer stort sett problemet med forskerens subjektive posisjon. Følger man et sosialkonstruktivistisk prinsipp er det et uløselig problem. Forskeren vil uansett ha en bestemt posisjon i forhold til analysefenomenet som alltid vil være med på å bestemme hva personen kan se, eller hva som legges frem som resultater. Og det vil alltid finnes andre posisjoner med andre virkelighetsbilder (Jørgensen og Philips, 1999:32). Dette betyr imidlertid ikke at all forskning er like god. Det krever en teoretisk kontekst, altså at man i en konkret analyse overveier hvor man står i forhold til diskursene man studerer, og gjør rede for denne posisjonen og hvilke konsekvenser ens subjektive diskursive produksjon av omverden vil kunne ha for analysen (Jørgensen og Philips, 1999:33).

Det kan altså ofte være vanskelig for diskursanalytikeren å distansere seg fra den objektiviteten man tilhører selv, og se kontigensen når man forsker. I tillegg benekter den konstruktive metodologien alle objektive virkeligheter, så en kan aldri komme men noe objektiv kunnskap om det en studerer. Teori kan heller aldri ses fullstendig objektivt og separat fra omverdenen en forsøker å forklare, ettersom teoretiske praksiser selv delvis er formet av den sosiale virkeligheten hvor analysefenomenene befinner seg (Howart, m.fl. 2000:3-7). Generelt vil verden også alltid være mer eller mindre omskiftelig ifølge Laclau og Mouffe, så det er vanskelig å kunne si noe endelig.

5.4 Kritikk

Alt i diskursteorien er kontingent, ved at alt kunne ha vært, og enda kan bli annerledes. Denne tankegangen har blitt kritisert for å overvurdere muligheten for forandring. Diskursteorien bruker lite plass på å diskutere permanens. Den vektlegger vel og merke at det eksisterer sosiale områder av permanens og stabilitet, men gir ingen konkrete måter å avdekke disse fastlåsningsene. Diskursteorien snakker om «diskurs» som den enkelte fastlagte meningen et tegn tillegges, og «det diskursive felt» som alt som ikke får plass innenfor den enkelte diskurs, men mangler noe begrep eller forklaring på det sosiale rommet hvor de ulike diskursene kjemper om å fylle det samme domenet med mening. I Norman Faircloughs kritiske diskursanalyse kalles dette rommet for «diskursorden», men dette begrepet er ikke inkludert hos Laclau og Mouffe. Det finnes altså ikke noe diskursivt begrep for et potensielt eller faktisk område for konflikt, hvor to eller flere diskurser begge forsøker å etablere seg innenfor et område (Jørgensen og Philips, 1999:69).

Laclau og Mouffe benytter «antagonisme» til å definere åpen kamp mellom diskurser, og «hegemoni» som oppløsningen av konflikt mellom dem, men mangler forklaring på hvorfor noen diskurser ender med å dominere andre. I det diskursive felt av meningsmuligheter virker ingen å være mer sannsynlige enn andre. Noen ting er det bare ikke åpen kamp om, mens andre ting har større sannsynlighet for å bli stilt spørsmålstegn ved. Diskursanalyse basert på diskursteorien forsøker å avdekke hva det er kamp om, og hva som tas for gitt, men mangler altså et begrep om «diskursorden» for å undersøke ulike diskursers sannsynligheter for å dominere (ibid:70).

I tillegg til dette har Norman Fairclough og Lilie Chouliaraki kritisert Laclau og Mouffe for å fokusere så mye på kontingens at de overser strukturelle begrensninger. For eksempel vil ikke alle individer og grupper ha like muligheter til å artikulere seg på nye måter og skape forandring, fordi de begrenses av forhold som klasse, etnisitet og kjønn (ibid:67). Fairclough og Chouliaraki mener at man må skille mellom et strukturelt domene, hvor de gitte strukturer gjerne kan være sosialt skapt, men hvor de likevel er vanskelige å forandre, og et kontingent domene, hvor ting enklere kan endres (ibid:68). Et sannsynlig svar på denne kritikken ville nok ha vært at fordi alt *kan* være annerledes, så betyr ikke det at alt er flytende. Laclau og Mouffe snakker for eksempel om politisk lukking, og at selv om alt er kontingent vil det nødvendigvis finnes ting mennesker tar for gitt, som ses som objektivt, og derfor ikke stilles spørsmålstegn ved (ibid:68).

Kapittel 6. Avslutning

Ekteskapet som en frivillig ordning mellom én kvinne og én mann ble lenge ansett som en selvfølgelighet innenfor Den norske kirke. Denne forståelsen var forankret både i juss og i religion, og var derfor veldig robust. Men selv om denne ekteskapsdiskursen var så naturlig for folk at den ble ansett som objektiv, har også denne gjennomgått en diskursiv kamp for å oppnå sin dominans. Ikke bare har synet på kvinner som mannens eiendom blitt utelukket fra diskursen, den stenger også ute polygami. Disse forståelsene tilhører det diskursive felt, men kan likevel, som andre diskurser, komme tilbake og utfordre diskursen. Det er dette som skjedde da regjeringen i 2007 foreslo å vedta en ny ekteskapslov som også inkluderte likekjønnede. Dette oppløste den midlertidige fastlåsningen av mening.

Ekteskapsdebatten som fulgte regjeringens lovforslag var preget av diskursiv kamp, hvor flere ulike forståelser av ekteskapet kjempet om å bli den dominerende. Spesielt synlig i denne debatten var «kjønnpolaritetsdiskursen» som forsto ekteskapet som konstituert av mann og kvinne, og «kjærlighet-» og «likeverds-diskursen» som åpnet for å inkludere likekjønnede i sin ekteskapsforståelse. Selv om de to sistnevnte virket å få mer og mer overtak i debatten sluttet aldri «kjønnpolaritetsdiskursen» (gjennom ulike underdiskurser) å synliggjøre seg. Dermed har ikke kirken ett dominerende ekteskapssyn i dag, men heller to ulike bolker av diskurser. Disse forskjellige ekteskapsforståelsene vil få ulike konsekvenser for homofilt samliv dersom de skulle oppnå hegemoni. Selv om de fremdeles står i et antagonistisk forhold er det mulig å anta at diskursene som åpner for ekteskap av likekjønnede vil komme til å dominere i fremtiden. Kjærlighet virker å veie tyngst for ekteskapet i dag, og likeverd og anti-diskriminering synes å være sterkere verdier i samfunnet enn kristen tradisjon.

Det er altså ikke lenger en selvfølge at ekteskapet ses som forbeholdt kvinne og mann. Dette var kun en midlertidig politisk lukking, eller en foreløpig fastlåsning av betydning.

Ekteskapsdiskursen har endret seg veldig de siste årene, og vil fortsette å gjøre det. Selv om en ny ekteskapsforståelse en dag vil føles helt naturlig, vil det alltid ligge en diskursiv kamp bak som ikke trenger være synlig for oss.

Litteraturliste

Agder og Telemark bispedømmeråd (2007). *Høringsvar til forslag om ny ekteskapslov*. Agder og Telemark bispedømmeråd, Den norske kyrkja. Tilgjengelig fra: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/horinger/2007/felles-ekteskapslov/agder_og_telemark_bispedommerad.pdf [Lest: 08.02.2017].

Alfsvåg, Knut, Andersen, Heidi Iona Frich, Benestad, Øivind, Dalsbø, Knut Magne, Ekroll, Erling, Fonk, Terje, Granerud, Frode, Heitmann, Rolf Gunnar, Hove, Bjarte, Høivik, Ingunn Aarseth, Haaland, Joachim, Kjøde, Rolf, Kringlebotn, Kjetil, Langeland, Sverre, Lindstad, Thor André, Morland, Egil, Ohm, Ola, Simonnes, Asbjørn, Skråmestø, Kåre, Vorhaug, Frank, Østereng, Dag Øivind. 2016. Erklæring om den kirkelige situasjonen. *Dagen*, 02.04.2016. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 24.04.2017].

Andersen, Øyvind Gaarder. 2016. Pinsebevegelsen og ekteskapet. *Dagen*, 05.02.2016. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 23.04.2017].

Andersen, Thore W, Hauge, Harald og Lockertsen, Maren. 2012. Ja til vigselsturgi for likekjønnede ekteskap! *Arbeidets Rett*, 15.06.2012. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 26.03.2017].

Andersen, Thore W, Hauge, Harald og Lockertsen, Maren N. A. 2013. Ja til vigselsturgi for likekjønnede. *Vårt Land*, 01.11.2013. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 08.02.2017].

Austad, Torleiv, Kopperud, Tore og Skaaheim, Anfin. 2016. Farvel, Den norske kirke? *Vårt Land*, 31.03.2016. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 25.04.2017].

Bakke, Andreas og Strøm-Gundersen, Tone Tveøy. 2009. Nei til homoliturgi. Aftenposten spør, kandidatene svarer. *Aftenposten Morgen*, 30.08.2009. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 22.04.2017].

Bakken, Line Finnøy. 2013a. Den homofile er viktig for kirka. *Stjørdalens Blad*, 18.04.2013. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 21.04.2017].

Bakken, Line Finnøy. 2013b. -Ja til å vie homofile. *Stjørdalens Blad*, 04.04.2013. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 26.03.2017].

Balestrand sokneråd (2007). *Høyring - Felles ekteskapslov for likekjønna og ulikekjønna par. Høyringsfråsegn frå Balestrand sokneråd*. Balestrand sokneråd, Den norske kyrkja. Tilgjengelig fra: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/horinger/2007/felles-ekteskapslov/balestrand_soknerad.pdf [Lest 08.02.2017]

Benestad, Øivind. 2013. Bymisjonen, Bibelen og barnet. *Fædrelandsvennen*, 04.06.2013 [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 23.04.2017].

Benestad, Øivind, Grastveit, Marie, Husøy, Eldar og Johnsen, Gudmund. 2013. Kampen vil fortsette. *Aftenposten*, 17.12.2013 [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 10.02.2017].

Bispemøtet (2007). *Ny ekteskapslov: Høringsuttalelse. Bispemøtet, Den norske kirke*. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/horinger/2007/felles-ekteskapslov/bispemotet2.pdf> [Lest: 08.02.2017]

Bispemøtet (2013). *Uttalelse fra Bispemøtet i Den norske kirke: Ekteskap i et evangelisk-luthersk perspektiv*. [Internett]. Bispemøtet, Den norske kirke. Tilgjengelig fra: https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkemotet/2014/talersaksdokumenter-og-vedtak/km_14_2_14_ekteskapet_uttalelse_fra_bm_okt_2013.pdf [Lest: 18.03.2017]

Bispemøtet (2015). *Sak til Kirkemøtet 2016*. [Internett]. Bispemøtet, Den norske kirke. Tilgjengelig fra: https://kirken.no/globalassets/kirken.no/aktuelt/filer-2015/brev_bispemotet_sept_2015_likekj_vigsel.pdf [Lest: 27.03.2017]

Bjerkholt, Thomas. 2009. Ekteskapslov gir forsterket kulturkamp. *Trønder-Avisa*, 22.08.2009. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 08.02.2017].

Bjåen, Bjørgulv K. 2015. Reservasjon. *Vårt Land*, 16.04.2016. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 22.04.2017].

Bjåen, Bjørgulv K. 2016. Prestetopp: Kirken bør miste vigsel-retten. *Vårt Land*, 01.09.2016. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 27.03.2017].

Bjørgvin bispedømmeråd (2007). *Høring - forslag om endringer i ekteskapsloven mv. - felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par*. Bjørgvin bispedømmeråd, Den norske kyrkja. Tilgjengelig fra: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/horinger/2007/felles-ekteskapslov/bjoergvin_bispedoemmerpd.pdf [Lest: 08.02.2017].

Bjørkli, Bjørn, Nielsen, Atle, Vik-Erstad, Kine Therese. 2016. -Gud er glad i alle. Presten på Hadeland vier gjerne homofile. *Hadeland*. 18.04.2016. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 26.03.2017].

Borg bispedømmeråd (2007). *Høringsuttalelse - forslag om endringer i ekteskapsloven mv*. Borg bispedømmeråd, Den norske kirke. Tilgjengelig fra: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/horinger/2007/felles-ekteskapslov/borg_bispedommerad.pdf [Lest: 08.02.2017]

Braut, Ivar. 2013. Nei til vigsel for likekjønnede. *Vårt Land*, 17.12.2013. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 08.02.2017].

Bratberg, Øyvind (2014). *Tekstanalyse for samfunnsvitere*. Cappelen Damm AS, Oslo.

Byfuglien, Helga Haugland. 2013. Godt for mennesker å være sammen. *Aftenposten Morgen*, 11.02.2013. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 22.04.2017].

De Frie Evangeliske Forsamlinger (2007). *Regjeringens forslag til ny ekteskapslov. Uttalelse fra De Frie Evangeliske Forsamlinger*. De Frie Evangeliske Forsamlinger, Misjons og Hjemmeutvalget. Tilgjengelig fra: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/horinger/2007/felles-ekteskapslov/de_frie_evangeliske_forsamlinger.pdf [Lest: 08.02.2017]

Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) (2016). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, jus og teologi*. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.etikkom.no/forskningsetiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-og-humaniora/> [Lest: 18.12.2016]

Den norske kirke (2015). *Bispemøtet: Kirkemøtet 2016 må åpne for ny vigselsturgi*. [Internett]. Den norske kirke. Tilgjengelig fra: <https://kirken.no/nb-NO/om-kirken/aktuelt/bispemotet-kirkemotet-2016-ma-apne-for-ny-vigselsturgi/> [Lest: 27.03.2017]

Den norske kirke (2016a). *Historisk vedtak om kirkelig vigsel for likekjønnede par*. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://kirken.no/nb-NO/om-kirken/aktuelt/historisk-vedtak-om-kirkelig-vigsel-for-likekjoennede-par/> [Lest: 27.03.2017]

Den norske kirke (2016b). *Kirkerådet sier ja til vigselsturgi for likekjønnede*. [Internett]. Den norske kirke. Tilgjengelig fra: <https://kirken.no/nb-NO/om-kirken/aktuelt/kirkeradet-sier-ja-til-vigselsturgi-for-likekjoennede/> [Lest: 27.03.2017]

Den norske kirke (2016c). *Utfyllende vedlegg til KM 06/17: Sammendrag av høringen om vigselsturgi og forbønnssturgi for likekjønnede og ulikekjønnede par – med endringsforslag*. Den norske kirke. Tilgjengelig fra: https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkemotet/2017/saksdokumenter/km_06-1_17_sammendrag_av_hoeringen.pdf [Lest: 27.03.2017]

Den norske kirke (2017). *Homofilisaken 1992-2017* [Internett]. Den norske kirke. Tilgjengelig fra: <https://kirken.no/nb-NO/om-kirken/diakoni-og-samfunnsansvar/homofilisaken-1992-2015/> [Lest: 15.01.2017]

Det evangelisk-lutherske kirkesamfunn (2007). *Høringsuttalelse i forbindelse med forslag om ny ekteskapslov*. Det evangelisk-lutherske kirkesamfunn, Tilsynsmannen. Tilgjengelig fra: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/horinger/2007/felles-ekteskapslov/det_evangelisk_lutherske_kirkesamfunn.pdf [Lest: 08.02.2017]

Det Norske Baptistsamfunn (2007). *Høringsuttalelse fra Det Norske Baptistsamfunn vedr. forslag om endringer i ekteskapsloven mv. - Felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par*. Tilgjengelig fra:

https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/horinger/2007/felles-ekteskapslov/det_norske_baptistsamfunn.pdf [Lest: 08.02.2017]

Det Norske Misjonsforbund (2007). *Høringsuttalelse fra Det Norske Misjonsforbund angående forslag om felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par*. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/no/dokument/dep/bld/hoyringar/hoeringsdok/2007/felles-ekteskapslov-pa-horing/Horingsuttalelser/det-norske-misjonsforbund/id481539/> [Lest: 08.02.2017]

Det teologiske fakultet (2007). *HØRINGSSVAR FRA DET TEOLOGISKE FAKULTET VEDR. FELLES EKTESKAPSLOV*. Det teologiske fakultet, Universitet i Oslo. Tilgjengelig fra: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/horinger/2007/felles-ekteskapslov/teologisk_fakultet2.pdf [Lest: 08.02.2017]

Eriksen, Gry Friis. 2013. Ser fram til likestilling. *Vårt Land*, 07.11.2013. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 08.02.2017].

Fretheim, Eva. 2015. -Kjærligheten er for alle. Gudstjeneste om homofil og heterofil kjærlighet. *Moss Avis*, 21.11.2015. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 27.03.2017].

Frøyland, Gunnar (2016). *Høyring: Framlegg til vigselsturgi for likekjønna og ulikekjønna par*. Tilgjengelig fra: https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkeradet/2016/horinger-i-kirkeradets-regi/horingssvar---ny-vigselsturgi/sokneprest_froyland_gunnar.pdf [Lest: 26.03.2017]

Fykse, Ingvar (2016). *Vigselsturgi for likekjønnede par – En høringsuttalelse*. Tilgjengelig fra: https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkeradet/2016/horinger-i-kirkeradets-regi/horingssvar---ny-vigselsturgi/sokneprest_fykse_ingvar.pdf [Lest: 27.03.2017]

Fæster, Einar. 2013. Størst er kjærligheten. *Vårt Land*, 19.02.2013. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 21.04.2017].

Gillesvik, Kjetil. 2014. Hylles av de homofile. *Bergens Tidene*, 07.11.2014. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 27.03.2017].

Gjersøe, Heidi Moen. (2009). *Den spesielle utfordringen. En diskursanalyse av hvordan kategorien langtidsmottaker av sosialhjelp konstitueres i kvalifiseringsprogrammet i NAV*. Høgskolen i Oslo.

Gossmer, Ellen Lande og Sætre, Simen. 2016. Snipp snapp snute. *Morgenbladet*, 15.04.2016. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 23.04.2017].

Gran, Trond, Grønvold, Jens Bjelland, Riedl, Nile Jøran, Ryan, Kjersti og Sandmæl, Kristine. 2014. Kirkemøtet, Lofoten, prosti og forbønn og vigsel for alle! *Lofot-Tidene*, 16.04.2014. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 23.04.2017].

Granerud, Svein og Kvelland, Anne Birgitta Langmoen. 2015. Normisjon og kirkens vei. *Dagen*, 16.11.2015. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 23.04.2017].

Grimstad misjonsmenighet (2007). *Høring - forslag om felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par*. Grimstad misjonsmenighet. Tilgjengelig fra: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/horinger/2007/felles-ekteskapslov/grimstad_misjonsmenighet.pdf [Lest: 08.02.2017]

Grønmo, Sigmund (2004). *Samfunnsvitenskapelige metoder*. Fagbokforlaget, Bergen.

Guds Menighet Vegårshei (2007). *Uttalelse fra Guds Menighet Vegårshei til forslag på ny ekteskapslov*. Guds Menighet Vegårshei. Tilgjengelig fra: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/horinger/2007/felles-ekteskapslov/guds_menighet_vegarshei.pdf [Lest: 08.02.2017]

Hamar Bispedømmeråd (2007). *Høring - forslag om endringer i ekteskapsloven m.v. - Felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par*. Hamar bispedømmeråd, Den norske kirke. Tilgjengelig fra: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/horinger/2007/felles-ekteskapslov/hamar_bispedommerad.pdf [Lest: 08.02.2017]

Hamar bispedømmeråd (2016). *Høring- Vigselsliturgi og forbønnsliturgi for likekjønnede og ulikekjønnede par*. Hamar bispedømmeråd, Den norske kirke. Tilgjengelig fra: https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkeradet/2016/horinger-i-kirkeradets-regi/horingssvar---ny-vigselsliturgi/hamar_bdr.pdf [Lest: 26.03.2017]

Hanssen, Torsten. 2016. 20 Nidaros-prester sier nei til vigsel av likekjønnede. *Adresseavisen*, 15.04.2016. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 25.04.2017].

Helgesen, Tom. 2015. Én tro – to overbevisninger. *Byavisa Fredrikstad*, 09.09.2015. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 26.04.2017].

Holbek, Jan Arild. 2015. Samlet seg om kompromiss. *Vårt Land*, 31.10.2015. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 26.03.2017].

Holbek, Jan Arild. 2016a. Høy vigselstemperatur. *Vårt Land*, 29.01.2016. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 27.03.2017].

Holbek, Jan. 2016b. Åpen folkekirke krever felles vigselsliturgi. *Vårt Land*, 28.01.2016. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 26.03.2017].

Holm, Tor Øystein, Nordheimsund, Reidun, Storaas, Audun og Waage, Johannes (2016). *Til kirkerådet i DNK Høringssvar til forslaget om vigsel for likekjønna*. Tilgjengelig fra: https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkeradet/2016/horinger-i-kirkeradets-regi/horingssvar---ny-vigselsliturgi/waage_storaas_holm.pdf [Lest: 26.03.2017]

Hove, Bjarte (2016). *Vigselsliturgi og forbønnsliturgi for likekjønnede og ulikekjønnede par*. Tilgjengelig fra: https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkeradet/2016/horinger-i-kirkeradets-regi/horingssvar---ny-vigselsliturgi/hove_bjarte.pdf [Lest: 27.03.2017]

Howart, David, Norval, Alletta J & Stavrakakis (2000). *Discourse theory and political analysis – identities, hegemonies and social change*. Manchester University Press, Manchester og New York.

Indremisjonsforbundet (2007). *Høringssvar frå Indremisjonsforbundet vedkomande Forslag om endringer i ekteskapsloven mv. Felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par*. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/horinger/2007/felles-ekteskapslov/indremisjonsforbundet.pdf> [Lest: 08.02.2017]

Jensen, Sonia Anita. 2011. Sier ja til homofile prester. *Budstikka*, 06.09.2011. [Internett]. Tilgjengelig fra: <<https://www.retriever.no/>> [Lest 10.02.2017].

Johansen, Hugo. 2012. Lofotprester uenige. *Lofotposten*, 10.07.2012. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 08.02.2017].

Jordheim, Trygve W. 2016. Kompromissets time er kommet. *Vårt Land*, 07.04.2016. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 27.03.2017].

Jørgensen, Marianne Winther & Philips, Louise (1991). *Diskursanalyse som teori og metode*. Roskilde Universitetsforlag.

Kartzow, Marianne Bjelland. 2013. Ekteskap i kjærlighetens tid. *Vårt Land*, 30.12.2013. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 21.04.2017].

Kirkemøtet (2007). *KM-sak 11/07 Uttalelse om felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par*. Kirkemøtet, Den norske kirke. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/horinger/2007/felles-ekteskapslov/kirkemotet2.pdf> [Lest: 08.02.2017]

Kirkemøtet (2014). *KM 14/14. Ekteskapsforståelsen i et evangelisk-luthersk perspektiv*. [Internett]. Kirkemøtet, Den norske kirke. Tilgjengelig fra: https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkemotet/2014/taler-saksdokumenter-og-vedtak/km_14_0_14_ekteskap_i_evang_luthersk_perspektiv.pdf [Lest: 26.03.2017]

Kirkemøtet (2016). *KM 17/16 Kirkelig vigsel for likekjønnede par*. Kirkemøtet, Den norske kirke. Tilgjengelig fra: https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkemotet/2016/vedtak/km_17_16_vedtak.pdf [Lest: 27.03.2017]

Kirkemøtet (2017a). *KM 06/17 Vigsel og forbønnsliturgi 2017*. [Internett]. Kirkemøtet, Den norske kirke. Tilgjengelig fra: https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkemotet/2017/saksdokumenter/km_06_17_vigsel_og_forbonnsliturgi_2017.pdf [Lest: 27.03.2017]

Kirkemøtet (2017b). *KM 06/17 Vigsel og forbønnsliturgi 2017. Kirkemøtekomiteens merknader*. [Internett]. Kirkemøtet, Den norske kirke. Tilgjengelig fra: https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkemotet/2017/vedtak/km_06_17_vigselsliturgi_vedtak.pdf [Lest: 22.04.2017]

Kirkerådet (2007). *Regjeringens forslag til ny ekteskapslov Høringsuttalelse fra Kirkerådet*. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/horinger/2007/felles-ekteskapslov/kirkeradet2.pdf> [Lest: 08.02.2017]

Kirkerådet, Mellomkirkelig råd, Samisk kirkeråd (2016). *KR 08/16. Kirkelig vigsel for likekjønnede par*. [Internett]. Kirkerådet, Mellomkirkelig råd, Samisk kirkeråd. Den norske kirke. Tilgjengelig fra: https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkeradet/2016/januar/kr_08_0_16_vigsling_av_likejoennede.pdf [Lest: 27.03.2017]

Knill, C. & J. Tosum (2012): *Public Policy. A New Introduction*. Hampshire, UK: Palgrave Macmillan.

Kveinsjø, Christine. 2015. Hun vil være en prest for alle. *Ytringen*, 02.10.2015. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 26.03.2017].

Kulø, Sindre Stabell. 2015. Endelig blir det avklaring i kirka. *Tidenes krav*, 26.01.2016. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 26.03.2017].

Kydland, Olav H. 2013. Skriften og «likekjønnet ekteskap». *Jærbladet*, 25.10.2013. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 08.02.2017].

Leer-Salvesen, Tarjei. 2011. Vi vil ikke anbefale kandidater som åpner for å endre læren om hva ekteskapet er. *Fædrelandsvennen*, 01.09.2011 [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 08.02.2017].

Lindstad, Anne Kristine og Thor André (2016). *HØRINGSSVAR OM FORESLÅTT LITURGI*. Tilgjengelig fra: https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkeradet/2016/horinger-i-kirkeradets-regi/horingssvar---ny-vigselsliturgi/lindstad_anne_thor.pdf [Lest: 26.03.2017]

Menigheten Karisma Senter (2007). *UTTALELSE FRA TROSSAMFUNNET "MENIGHETEN KARISMA SENTER" Vedr. høring om forslag til endringer i ekteskapsloven, felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par*. Tilgjengelig fra:

https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/horinger/2007/felles-ektesapslov/karisma_senter.pdf [Lest: 08.02.2017]

Metodistkirken i Norge (2007). *Høringsuttalelse fra Metodistkirken i Norge vedrørende forslag om endringer i ekteskapsloven mv. - Felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par*. Tilgjengelig fra:

<https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/horinger/2007/felles-ektesapslov/metodistkirken1.pdf> [Lest: 08.02.2017]

Moses, Jonathon W. og Knutsen, Torbjørn L (2007). *Ways of knowing*. Palgrave Macmillan, United Kingdom.

Moxnes, Halvor. 2015. Uriktig om kirkevalget. *Vårt Land*, 10.10.2015. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 27.03.2017].

Myrseth, Jan Otto. 2013. Forsøk på presisering av et mellomstandpunkt. *Dagen*, 23.12.2013. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 08.02.2017].

Møre bispedømmeråd (2007). *Høyring: Forslag om endringer i ekteskapslova m.v.* Møre bispedømmeråd, Den norske kyrkja. Tilgjengelig fra:

https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/horinger/2007/felles-ektesapslov/den_norske_kyrkja.pdf [Lest: 08.02.2017]

Møre bispedømmeråd (2016). *Høyring om «Vigselsliturgi og forbønnsliturgi for likekjønnede og ulikekjønnede par»*. Møre bispedømmeråd, Den norske kyrkja. Tilgjengelig fra:

https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkeradet/2016/horinger-i-kirkeradets-regi/horingssvar---ny-vigselsliturgi/moere_bdr.pdf [Lest: 26.03.2017]

Neumann, Iver B (2001). *Mening, materialitet, makt: Enn innføring i diskursanalyse*. Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke AS, Bergen.

Nilsen, Hans Nic. 2008. Nei til ny ekteskapslov. *Nordlys*, 01.04.2008. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 08.02.2017].

Nilsen, Hans Nic. 2013. Innvendinger til samlivsdokumentet. *Altaposten*, 07.11.2013. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 11.02.2017].

Nielsen, Klaus (2005). *Institutionel teori. En tværfaglig introduktion*. Roskilde Universitetsforlag.

Norges Kristelige Studentforbund (2007). *Høringsuttalelse fra Norges Kristelige Studentforbund (NKS) til Regjeringens forslag til felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par*. Tilgjengelig fra:

https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/horinger/2007/felles-ektesapslov/norges_kristelige_studentforbund.pdf [Lest: 08.02.2017]

Norges Kristne Råd (2007). *Høringsuttalelse – forslag om endring i ekteskapsloven mv. – Felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par*. Norges Kristne Råd. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/no/dokument/dep/bld/hoyringar/hoeringsdok/2007/felles-ekteskapslov-pa-horing/Horingsuttalelser/norges-kristne-rad/id481281/> [Lest: 08.02.2017]

NTBtekst. 2016a. Flertall i Kirkerådet for vigsel av homofile. *NTBtekst*, 09.04.2016. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 19.02.2017].

NTBtekst. 2016b. Homostrid i endring. *NTBtekst*, 05.07.2016. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 26.03.2017].

Opheim, Birgit. 2014. Varsler nye initiativ for homovigsel. *Dagen*, 22.04.2014. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 08.02.2017].

Oppdal Kristne Senter (2007). *UTTAELSE FRA TROSSAMFUNNET OPPDAL KRISTNE SENTER Høring om forslag til endring i ekteskapsloven, felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par*. Tilgjengelig fra: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/horinger/2007/felles-ekteskapslov/oppdal_kristne_senter.pdf [Lest: 08.02.2017]

Oslo bispedømmeråd (2007). *Høring - forslag om endringer i ekteskapsloven mv. - Felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par*. Oslo bispedømmeråd, Den norske kirke. Tilgjengelig fra: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/horinger/2007/felles-ekteskapslov/oslo_bispedommerad.pdf [Lest: 08.02.2017]

Oslo Katolske Bispedømme (2007). *FELLES EKTESKAPSLOV FOR LIKEKJØNNEDE OG ULIKEKJØNNEDE PAR*. Oslo Katolske Bispedømme, Biskopen. Tilgjengelig fra: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/horinger/2007/felles-ekteskapslov/oslo_katolske_bispedomme1.pdf [Lest: 08.02.2017]

Oslo Kristne Senter (2007). *Høringsuttalelse fra trossamfunnet. Høring – forslag om endringer i ekteskapsloven mv.- Felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par*. Tilgjengelig fra: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/horinger/2007/felles-ekteskapslov/oslo_kristne_senter.pdf [Lest: 08.02.2017]

Pettersen, Erling J. 2016. Rom for ulike syn. *Haugesund Avis*, 21.05.2016. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 27.03.2017].

Presteforeningen (2007). *Høringssvar - Endringer i ekteskapsloven mv*. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/horinger/2007/felles-ekteskapslov/presteforeningen.pdf> [Lest: 08.02.2017]

Raaum, Kristin Gunleiksrud og Stålsett, Sturla J. 2014. «Ikke homovalg». *Vårt Land*, 27.11.2014. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 26.03.2017].

Reindal, Johannes Ek. 2014. Kirken bør vurdere å gi fra seg vigselfretten. *Dagen*, 25.11.2014. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 26.03.2017].

Reindal, Johannes Ek. 2016. Vil ikke bruke Skriften mot andre kristne. *Dagen*, 26.07.2016. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 27.03.2017].

Rekaa, Lars. 2015. Kandidatene til kirkevalget uklare om likekjønnet ekteskap. *Lyngdals Avis*, 27.08.15. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 26.03.2017].

Ringdal, Kristen. (2001). *Enhet og mangfold*. Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke AS, Bergen.

Roksvåg, Silje Bratland. 2016. Lokale prester vurderer å slutte etter homovedtak. *Agderposten*, 21.04.2016. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 22.04.2017].

Sandnes, Are (2016). *Høringsuttalelse om likekjønnet ekteskap*. Tilgjengelig fra: https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkeradet/2016/horinger-i-kirkeradets-regi/horingssvar---ny-vigselsliturgi/sandnes_are.pdf [Lest: 27.03.2017]

Sejersted, Francis (2017). *Norsk historie etter 1990*. Store norske leksikon. [Internett]. Tilgjengelig fra: https://snl.no/Norsk_historie_etter_1990 [Lest: 08.02.2017]

Sjømannskirken (2007). *Høringsuttalelse fra Sjømannskirken/Norsk kirke i utlandet*. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/horinger/2007/felles-ektesapslov/sjomannskirken.txt> [Lest: 08.02.2017]

Solbakken, Ingunn (2016). *Høringsuttalelse i forbindelse med utarbeidelse av vigselsliturgi*. Tilgjengelig fra: https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkeradet/2016/horinger-i-kirkeradets-regi/horingssvar---ny-vigselsliturgi/solbakken_ingunn.pdf [Lest: 26.03.2017]

Solberg, Terje. 2015. Kandidatene er uenige i synet på homoekteskap. *Ytringen*.08.09.2015. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 27.03.2017].

Statistisk Sentralbyrå (2015). *Ekteskap og skilsmisser, 2014*. [Internett]. Statistisk sentralbyrå, Oslo. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/befolkning/statistikker/ekteskap/aar-detaljerte-tal/2015-08-20> [Lest: 13.04.2017]

Statistisk Sentralbyrå (2014). Norge – et sekulært samfunn? [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/artikler-og-publikasjoner/norge-et-sekulaert-samfunn> [Lest: 13.04.2017]

Størksen, Ingvill (2000). *Homofili og politikk. En komparativ analyse av verdiendringer og meningskoalisjoner bak vedtaket av partnerskapsloven i Danmark og Norge*. Universitetet i Bergen.

Søgne, Jan Pedersen. 2012. Aksjon mot homoliturgi. *Dagen*, 14.06.2012. [Internett]. Tilgjengelig fra: <<https://www.retriever.no/>> [Lest 27.03.2017].

Tunsberg bispedømmeråd (2007). *Høringssvar - endring i ekteskapsloven*. Tunsberg bispedømmeråd, Den norske kirke. Tilgjengelig fra: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/horinger/2007/felles-ekteskapslov/tunsberg_bispedommerad.pdf [Lest: 08.02.2017]

Utgård, Therese. 2014. En kirke som diskriminerer. *Tidenes krav*, 29.12.2014 [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 27.03.2017].

Wallenius, Hege. 2015. Kristent nettverk skuffet over flertall for homofil vigsel. *NTBtekst*, 23.09.2015. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 26.03.2017].

Wiknes, Geir (2016). *Høringssvar i "Høring om Vigselsliturgi og forbønnsliturgi for likekjønnede og ulikekjønnede par" jf. KR-sak 22/16*. Soknepresten i Trysil, Den norske kirke. Tilgjengelig fra: https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkeradet/2016/horinger-i-kirkeradets-regi/horingssvar---ny-vigselsliturgi/sokneprest_wiknes_trysil.pdf [Lest: 27.03.2017]

Østmoe, Hilde. 2014. Dørene lukkes. *Adresseavisen 1*, 12.04.2014. [Internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.retriever.no/> [Lest 27.03.2017].